

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.

NÉPRAJZI HÍREK

XLIX. • 2020/2.

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

Tudománytörténet	(3)
Köszöntések	(56)
Szemle	(79)
Mindenféle	(83)

NEGYVENKILENCEDIK ÉVFOLYAM
2020/2.

Szerkesztők:

Hála József (felelős szerkesztő)
Máté György

A kiadást támogatta a

ISSN 0133 - 8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság
Felelős kiadó: Bodó Sándor
Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:
1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:
Kapitális Nyomda
Felelős vezető: Kapusi József

Tartalom

TUDOMÁNYTÖRTÉNET	3
Ünnepi konferencia a Magyar Néprajzi Társaság alapításának 130. évfordulója alkalmából (Magyar Tudományos Akadémia, 2019. szeptember 25.)	3
A szerk.: Megalapításunk 130. évfordulóját ünnepeltük	3
Paládi-Kovács Attila: A Magyar Néprajzi Társaság társadalmi küldetése, szaktudományi céljai történeti metszetben	3
Kósa László: A Magyar Néprajzi Társaság elnökei	11
Bodó Sándor: A Magyar Néprajzi Társaság a 21. század elején	25
Kemecsi Lajos: A Magyar Néprajzi Társaság és a Néprajzi Múzeum kapcsolata az alapítás és az intézményesülés időszakában	29
Schubert Gabriella: A múlt értékei és a „globális falu”	38
Leszja Musketik: Az ukrán néprajzkutatók üdvözlöte a 130 éves Magyar Néprajzi Társaságnak	41
Pozsony Ferenc: Az erdélyi néprajzkutatók köszöntik a jubiláló Magyar Néprajzi Társaságot	48
Kiss Jenő: Százharminc éves a Magyar Néprajzi Társaság. Néprajz és nyelvtudomány	51
Kocsis Károly: A néprajztudomány, a Magyar Néprajzi Társaság és a társtudományok	54
KÖSZÖNTÉSEK	56
Király Katalin: A 80 éves Gyivicsán Anna köszöntése	56
Borsos Balázs: Köszöntjük a 80 éves Paládi-Kovács Attilát	58
Bathó Edit: Örsi Julianna 70 éves	64
Mód László–Simon András: Barna Gábor 70. születésnapjára	68
Selmezi Kovács Attila: A hetvenéves Lukács László köszöntése	72
R. Nagy József: Kotics József 60	75
SZEMLE	79
Székely András Bertalan: Megelevenedett évszázados népzenei gyűjtés	79
MINDENFÉLE	83
Iancu Laura (közzeteszi): Szörényi László laudációja Gulyás Judit Martinkó András-díja alkalmából	83
Bán Andrea: A nagykunsági gyapjúhímzés élő gyakorlata. A Szellemi Kulturális Örökség eleme lett a kunhímzés	87
Örsi Julianna: Kunikum – Nagykun Kulturális Információs Pont	93

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

**Ünnepi konferencia a Magyar Néprajzi Társaság
alapításának 130. évfordulója alkalmából
(Magyar Tudományos Akadémia, 2019. szeptember 25.)**

Megalapításunk 130. évfordulóját ünnepeltük

Társaságunk 2019. szeptember 25-én 14 órától Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia Székházának Felolvasótermében ünnepi konferenciát rendezett megalapításának 130. évfordulója alkalmából

A rendezvényen megjelent szép számú közönséget Kertész András, az MTA I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának elnöke és Bodó Sándor, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke köszöntötte.

Az első részben Paládi-Kovács Attila, Kósa László, Bodó Sándor és Kemecsi Lajos tartott előadást, majd szünet után Schubert Gabriella (Németország), Lejsza Musketik (Ukrajna) és Pozsony Ferenc (Románia) tiszteleti tagjaink méltatták egyesületünk jelentőségét a határon túli magyarság szempontjából. Ezt követően a társtudományok képviselői, Kiss Jenő akadémikus és Kocsis Károly akadémikus mutatta be a nyelvészet, illetve a földrajztudomány és a néprajz/Néprajzi Társaság évszázados gyümölcsöző kapcsolatát.

Az alábbiakban az elhangzott előadásokat közöljük – kettő kivételével, mert Fodor István címzetes főigazgató, tiszteleti tagunk (Magyar Nemzeti Múzeum) meghirdetett beszéde elmaradt, Mezey Barna jogtörténész, tanszékvezető egyetemi tanár, a Magyar Rektori Konferencia tiszteletbeli elnöke (Eötvös Loránd Tudományegyetem), szintén tiszteleti tagunk szabadon beszélt, mondanivalójának nem készült írásos változata.

A SZERK.

A Magyar Néprajzi Társaság társadalmi küldetése, szaktudományi céljai történeti metszetben

A Néprajzi Társaság fennállásának századik évfordulóját 1989. október 27–29-én háromnapos konferenciával ünnepelte meg. A centenáriumi emlékülésen elhangzott előadások, a külföldi tudósok és a hazai rokontudományi társa-

ságok köszöntői, valamint az önkéntes néprajzi gyűjtők dolgozatai 1991-ben megjelentek egy testes önálló kötetben, s méltó emléket állítottak a Társaság első száz évének.¹ Ez a kötet felment bennünket a Társaság 130 éves múltjának vizsgálata alól, s arra ösztönöz, hogy figyelmünket ez alkalommal egyesületünk törekvésének, feladatvállalásának az utóbbi harminc éves periódusára irányítsuk.

A centenáriumra készülve Kósa László megírta *A Magyar Néprajzi Társaság története (1889–1989)* címen, gazdag dokumentációval kiadott művét, melyben behatóan foglalkozott a Társaság alapításának körülményeivel, az alapítók kilétével és az alapítóeszmék kérdéskörével is.² Úgy ítélte meg, hogy ezek közül első helyen a soknemzetiségű ország nagy múltú *hungarus* hagyománya állt, de mellette már erősen érvényesült a modern magyar nemzeti érzélem is. Harmadikként említi a nemzetek fölötti birodalmi tudat megjelenését, melynek megtestesülését az *Oszták–Magyar Monarchia írásban és képből* címen az 1880-as években elindult könyvsorozatban fedezhetjük fel.³ Tekintettel az alapítók által képviselt tudományterületek nagy számára, melyek a geológiától, a geográfiától, a fizikai antropológiától a nyelv- és irodalomtudományokig terjedő széles skálán helyezkedtek el, további néhány alapítóeszmét is találhatnánk még a 130 éve megalakult Néprajzi Társaság tagságának felfogásában.

Hunfalvy Pál 1889. január 27-én elhangzott elnöki megnyitója és az alapszabály kimondta, hogy a Társaság „Célja: a magyar állam és a történelmi Magyarország mai és egykori népeinek tanulmányozása, tárgyai: az ország mai és egykori népeinek eredete, fejlődése, állapota, ethnikai jelleme és anthropológiai mivolta, a néplélek és a népélet nyilatkozatai, melyek nagyon számosak és különfélék.”⁴ Nem kevésbé lényegesek Jókai Mórnak az alapító közgyűlésen mondott szavai a néprajz társadalmi küldetéséről: „Ez tanít meg bennünket saját értékünknek helyes megbecsülésére, feltár előttünk sok reánk váró feladatot és megszüntet sok előítéletet. Ha valaha a világon bekövetkezik az örök béke, az az etnográfia általános elterjedésének munkája lesz.”⁵ Mai szóval élve Jókai a nemzeti önismeret, a nemzeti identitás tudományának tekintette az etnográfiát, s a hibás sztereotípiák, nemzetkarakterológiák cáfolatát, eloszlatását várta a néprajzi kutatásoktól. Érdemes még megemlíteni, hogy 130 éve a Magyarországi Néprajzi Társaság 14 alapító és 498 rendes taggal alakult meg. Ez a taglétszám a későbbiekben hullámzott, a centenárium évé-

¹ Balázs Géza (szerk.): *Magyar néphagyomány – európai néphagyomány. A Magyar Néprajzi Társaság 100. és a szervezett néprajzi gyűjtőmozgalom 50. évfordulója alkalmából rendezett emlékülés előadásai.* Budapest–Debrecen, 1991.

² Kósa László 1989. 5–32. Lásd még: Kósa László: *A magyar néprajz tudománytörténete.* Budapest, 2001. 104–106.

³ Kósa László i. m. (2001) 105.

⁴ *Ethnographia* 1890. 1. sz. 2.

⁵ *Ethnographia* 1890. 1. sz. 18.

ben az 1500 főt is meghaladta. (2005-ben 1700 fölötti taglétszámot tartott nyilván!) Elmondható, hogy mindmáig a magyar néprajzi kutatások legszélesebb tudományos és társadalmi fóruma, az MTA által a kezdetek óta támogatott szervezete.

Alapításakor a *Magyarországi Néprajzi Társaság* nyolc nagyobb szakosztályt ölelt fel, s azok közül az első – „a népfajok szerinti” – egyedül 22 további szakosztályra tagozódott. Ezekben a korabeli Magyarország minden népe és nemzetisége képviselve volt, sőt, a bosnyák és a fiumei olasz népeségre is gondoltak. Csupán a zsidóságot hiányolhatnánk, ha nem tudnánk, hogy ők már akkor is felekezeti és nem etnikumként határozták meg önmagukat. A szakosztályok fölös száma, miként a Társaság alapszabálya, gazdálkodása és elnevezése az 1892. évi újjászervezésnek köszönhetően változott meg, melyben Herman Ottó mellett főként Goldziher Ignác és Török Aurél vállalt érdemi szerepet. A névváltozás formai akadályok miatt csak 1896-ban vált hivatalossá, akkor rövidült a név *Magyar Néprajzi Társaságra*. Akkorra szilárdult meg a Társaság folyóiratának, az *Ethnographianak* a szerkesztése is, amelyet 1894–97-ben Munkácsi Bernát egyedül, majd 1898-tól 1910-ig Sebestyén Gyulával együtt szerkesztett.

A Társaság szervezeti rendje, a szakosztályok száma, elnevezése és feladatvállalása a 20. század folyamán többször változott. Az 1989-ben létező 9 szakosztály közül akkoriban az újabbak közé tartozott a Film- és Fényképezési Szakosztály, a Társadalomnéprajzi Szakosztály, sőt, a Nemzetiségi Szakosztály is. Időlegesnek bizonyult az 1970–80-as években működő Ethnographia Pannonica Szakosztály működése, melyre elsősorban az osztrák, szlovén, horvát, szlovák és magyar kutatók részvételével 2–3 évente tartott konferenciák szervezése hárult. Az utóbbi három évtizedben a Társaság szervezeti rendje annyiban változott, hogy a kilencvenes években megszűnt a „Pannonica szakosztály”, de 2006-ban megalakult a Városnéprajzi Szakosztály, mely azóta is aktívan működik. Megalakulását elsősorban az ún. jelenkutatás, a városi rétegek előtérbe kerülése, másodsorban a nemzetközi trendek követésének igénye indokolta. A Néprajzi Társaság ezzel együtt is megőrizte megörökölt szervezeti felépítését.

A Társaság működését leíró *Alapszabály* az elmúlt három évtizedben a jogszabályi környezetnek megfelelően többször módosult. Feladatainak teljesítése során folyamatosan törekedett a közhasznú egyesületek feltételeinek betartására. Igazodott az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény rendelkezéseihez, majd a közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény, s újabban a 2011. évi CLXXV., az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló törvény előírásaihoz. Gazdálkodásában a Társaság igyekezett alkalmazkodni a gyakran változó pályázati kiírásokhoz. Sajnálattal kell megállapítani, hogy az utóbbi 2–3 évtizedben – a pályázati források beszűkülésével párhuzamosan – többszörösére növekedett a pályázatokkal kapcsolatos adminisztráció. Mindez

kedvezőtlen hatással van a Társaság egész működésére, különösen rendezvényeinek megtartására, kiadványainak időben történő megjelentetésére.

A hazai néprajztudomány központi publikációs fóruma ma is a Néprajzi Társaság 1890-ben alapított folyóirata, az *Ethnographia*. Első évfolyamaiban még több volt a történeti, nyelvészeti, irodalomtörténeti dolgozat, mint a szorosan vett néprajzi, de később megsokasodott benne a hazai népek, népcsoportok folklórából és anyagi kultúrájából közvetlenül merítő cikkek száma.⁶ Azon kevés tudományos folyóirat közé tartozik, melynek hosszú fennállása óta egyetlen évfolyama sem maradt ki, minthogy a háborúk, a gazdasági és politikai válságok idején is folyamatosan megjelent. Eddigi 129 évfolyama a magyar népkutatás legfontosabb forrása, melynek használatát a korábbi három, nyomtatásban megjelent mutató/repertórium mellett közel egy évtizede már az internetes elérhetőség is megkönnyíti. Balassa Iván elnök 1989-ben arra kérte a következő nemzedéket, „*hogy az Ethnographia folyóiratunkat minden körülmények között tartsák fenn, mert ez a társaság legfontosabb összetartó ereje*”.⁷ 1993-ban az *Ethnographia* kiadása az Akadémiai Kiadótól visszakerült a Néprajzi Társasághoz. Az utóbbi bő negyedszázad szerkesztői, kiadói tevékenységének legfőbb érdeme a lap fennmaradása, folytonosságának megőrzése. Az *Ethnographia* nyitottsága a rokon tudományok és a külföld irányában már nem mérhető az előző periódusokéhoz. Azt is kimondhatjuk, hogy ez a folyóirat a magyar népismeret bővítésének, a magyar néphagyomány megőrkítésének, tudományos elemzésének a legutóbbi 25–30 évben is nélkülözhetetlen forrásbázisa maradt.

Elsősorban Mohay Tamásnak köszönhető, hogy főtítkársága idején megoldódott az 1890–2008 közötti évfolyamok teljes digitalizálása és online megjelenése a világhálón. „*A digitális Ethnographia a neten lehetővé teszi, hogy a hálózati hozzáférés birtokában a folyóirat bármely írását a világ bármely pontján bárhol felüthessük, olvashassuk, lapozhassuk, belőle idézzünk, rá hivatkozzunk. A digitális forma lehetővé teszi, hogy bármely szóra kereshessünk a teljes szöveganyagban.*”⁸ Ezzel beteljesült a 80 éves Hunfalvy Pált a Néprajzi Társaság ülésén köszöntő MTA-elnök, Eötvös Loránd megállapítása, miszerint társaságunk akkori elnökének (Hunfalvy Pálnak) a munkássága bebizonyította: „*a tudomány akkor is, ha tárgya magyar s magyar ember magyar nyelven műveli, a tudományos világ közkincsévé válhatik*”.⁹

Az 1940–50-es években nacionalizmussal, etnocentrizmussal gyakran megvádolt magyar néprajzi kutatásról a vádaskodók valószínűleg nem tudták, hogy a Néprajzi Múzeum első nagyobb gyűjteményei Reguly Antal révén a

⁶ Paládi-Kovács Attila: *Magyar népismeret a 19. században*. Budapest, 2016. 232.

⁷ Balassa Iván: Százéves a Magyar Néprajzi Társaság és az *Ethnographia*. In Balázs Géza (szerk.) i. m. (1991) 14.

⁸ Mohay Tamás: Az *Ethnographia* az interneten. *Néprajzi Hírek* XLI. 2012. 1. sz. 86. A cikkben a keresés gyakorlati tudnivalói is olvashatók.

⁹ Paládi-Kovács Attila i. m. (2016) 232.

lappoktól, majd a Xantus János által Észak-Borneóban a dayakoktól gyűjtött tárgyakat tartalmaztak. A Föld távoli kontinenseinek és népeinek felfedezői között a 19–20. században ott voltak a magyar utazók, akiknek nevét, eredményeit számontartja a világ tudományossága. Természetesen a Magyar Néprajzi Társaságnak is a kezdetektől van, s ma is eredményesen tevékenykedik Etnológia Szakosztálya, melynek gerincét az MTA Néprajzi Intézetében, illetve a budapesti Néprajzi Múzeumban működő, nemzetközi elismertségnek örvendő etnológusok alkotják. Jankó János, Vajda László, Bodrogi Tibor, Boglár Lajos, Diószegi Vilmos kutatói örökségének ma is vannak folytatói, akik Vietnámban, Afrikában, Jakutföldön, Kirgizisztánban, az obi ugor népekénél stb. végeznek elmélyült terepmunkát.

Nem kevésbé jelentős a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztályának a tevékenysége, ami az előbbinél még szorosabban kötődik a velünk élő népek, etnikumok iránt az alapítás óta különös figyelmet tanúsító Társaságunkhoz. A Nemzetiségi Szakosztály ezen a néven 1972-ben szerveződött meg és rövidesen elindította a *Magyarországi Nemzetiségek Néprajza* című, ma is élő könyvsorozatot. Első kötetei 1975-ben láttak napvilágot. A sorozatnak 1989-ig, a Társaság centenáriumaig, már több mint 30 kötete jelent meg. Az indulás éveiben német, román, szlovák és délszláv kötetek készültek az érintett nemzetiségek nyelvén, magyar kivonattal. Ugyancsak 1975-ben szervezte meg először a Társaság – más intézmények bevonásával – a békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferenciát. Az ötévente megrendezett konferencia intézményesedett és az ezredfordulóig hat alkalommal szolgálta a hazai és a nemzetközi néprajzi kutatás ügyét. A résztvevők száma 150 körül mozgott és az előadások szövege önálló konferenciakötetekben jelent meg a Magyar Néprajzi Társaság kiadásában.¹⁰ (Ez a konferenciasorozat a 2000-es években főként az anyagi támogatás hiányában szűnt meg.)

Átmeneti zökkenő és szünetelés a *Magyarországi Nemzetiségek Néprajza* címen megindult könyvsorozat életében is beállt 1989 és 1993 között. Az 1993-ban meghozott LXXVII. számú törvényben az állam 13 nemzetiség létezését deklarálta a mai Magyarország területén. Az önkormányzati jogok révén megalakult nemzetiségi/etnikai kisebbségek lokális és országos önkormányzatai szorgalmazták közösségük kulturális hagyományainak feltárását, így a néprajzi és a dialektológiai munka folytatását is. A nagyobb létszámú nemzetiségek egymás után állították fel saját kutatóintézeteiket. Ebben a helyzetben a kötetek szerkesztését korábban is ellátó Magyar Néprajzi Társaság átvette a Tankönyvkiadó megszűnése miatt elárvult nemzetiségi kötetek kiadását. 1993-tól kezdve Eperjessy Ernő vezetésével megújult a sorozat, s még gazdagabb és színvonalasabb lett, mint korábban volt. A korábbi délszláv kötetek helyébe külön-külön horvát, szerb és szlovén kötetek léptek, a cigánység önálló néprajzi köteteket kapott, a bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin, uk-

¹⁰ Balassa Iván i. m. (1991) 11.

rán diaszpóra pedig összevont vegyes kötetekkel színesítette a sorozatot. Annak érdekében, hogy a magyar közönség is anyanyelvén tájékozódhasson a vele egy hazában élő nemzeti, etnikai közösségek néphagyományairól, kulturális örökségéről, a legjobb nemzetiségi tanulmányok teljeseen terjedelmükben megjelentek egy-egy magyar nyelvű kötetben.

A nemzetiségi néprajzi sorozat kötetei általában három nyelvet használnak és összességükben 15 nyelv ismeretét kívánják meg. Ez a soknyelvűség mind Magyarországon, mind az ország határain túl segíti a szövegek megértését. Így az anyanemzetek, az anyaországok és más országok etnográfus, nyelvész, történész, szociológus kutatói is haszonnal forgathatják a sorozatok köteteit. Ehhez a nagy munkához szükséges a nemzetiségi önkormányzatok sokrétű segítsége; az anyagi mellett a nyelvi, az intellektuális támogatásuk is. Több tucat szerkesztő, lektor, fordító működik közre a kötetek szövegének gondozásában, köztük kiváló egyetemi oktatók, professzorok is (pl. Manherz Károly, Gyivicsán Anna és még sokan mások)! A sorozat szerkesztését 2011 óta Székely András Bertalan végzi. Neki köszönjük a 2016 júniusában az Országház Felsőházi Termében politikusok és néprajzkutatók részvételével tartott konferencia előadásainak kötetbe szerkesztését is.¹¹ Eperjessy Ernő számításai szerint az 1975-től 2016-ig eltelt negyvenegy esztendőben összesen 138 kötet jelent meg a hazai nemzetiségi néprajzi sorozatokban. (Mára talán már a 150. kötet is elkészült!)

Ebben a körben nem szükséges a nemzetiségi néprajzi könyvek hasznát fejtegetni. Hasznuk a tudományos kutatás mellett a gyakorlatban is nyilvánvaló, hiszen oktatási segédanyagként szolgálnak a nemzetiségi iskolákban és a művelődés, a hagyományápolás intézményeiben, civil köreiben, szervezeteiben. Azt gondolom, hogy a napjainkat megélt, ma is gyarapodó könyvsorozatok láttán az indulásnál bábáskodó két elődünk, a Nemzetiségi Szakosztályt alapító Ortutay Gyula és Balassa Iván is elégedett lenne a Társaság e téren végzett tevékenységével. (Itt kell megemlíteni, hogy nemzetikisebbség-kutatás legjobbainak elismerésére szolgál a Néprajzi Társaság által az ezredfordulón alapított és azóta évente kiadott *Pro Ethnographia Minoritatum Emlékérem*.)

A Néprajzi Társaság társadalmi beágyazódása jól lemérhető az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom és a társadalmi munkásokat összefogó szakosztály aktivitásán is. A néprajz mint empirikus tudomány kezdetektől fogva (és Európa túlnyomó részén) igényt tart a néprajzi diplomával nem rendelkező, önkéntes terepmunkások támogatására. A német, osztrák, svéd, finn stb. néprajzi atlaszok döntően a kiküldött kérdőíveket kitöltő, levelező gyűjtőtársak adatai alapján születtek. Magyarországon az 1900-as évek elején Bán Aladár és Se-

¹¹ Székely András Bertalan (szerk.): Válogatás a Magyarországi Nemzetiségek Néprajzi köteteiből 8. Budapest, 2018. Lásd ebben: Eperjessy Ernő: 40 évesek a nemzeti-ségi néprajzi kiadványsorozatok. 22–25.

bestyén Gyula a nemzetközi Folklore Fellows mozgalomhoz kapcsolódva szervezte meg a néphagyománygyűjtő mozgalmat. Számos jelentős gyűjteményt hoztak létre, melyek többsége ma még kiadatlan tétel a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában. 1939-ben Gunda Béla és K. Kovács László révén új gyűjtőmozgalom szerveződött, számos kérdőív és gyűjtési útmutató jelent meg, s jelentős anyag halmozódott fel – például a tervezett *Magyar Néprajzi Atlaszhoz* – a levelező munkatársaknak köszönhetően. 1952-ben Morvay Péter vezetésével szerveződött újjá az önkéntes gyűjtőmozgalom, melyhez Végh József (és mások) közreműködésével kapcsolódott a nyelvjárásgyűjtő, a földrajzinév-gyűjtő tevékenység is.

Az Önkéntes Néprajzi Gyűjtő Szakosztályban nagy számban találhatók lelkészek, tanárok, orvosok, állatorvosok, agrármérnökök, sőt, jogászok is. Az ő közreműködésük olyan speciális területeken is nélkülözhetetlen, mint az etnobotanika, a népi gyógyászat és állatgyógyászat, az agrárnéprajz és az agrártörténet határterületei, a jogi néphagyományok – Tagányi Károly kifejezésével élve: „*népi jogszokások*” – tanulmányozása. Az önkéntes gyűjtőmozgalomból az utóbbi három-négy évtizedben is nagyszerű kutatók kerültek ki, akik jeles tanulmányok, könyvek egész sorát jelentették meg. Többségük szenvedélyes kutató, aki fő állását is sikeresebben tölti be néprajzi kutatásainak köszönhetően. Molnár Ambrus (Sáp község lelkésze) például azt vallotta, hogy „*A lelkipásztornak kell megértenie a rábízottakat.*” Természetesen nemcsak a vallási néprajz, a felekezeti hagyományok, hanem a nemzetiségi néprajz területén is szép eredményeket értek el az önkéntes gyűjtőnek nevezett kutatók. A pártállami időkben, különösen a vidéki értelmiség köreiből munkált a tenni vágyás, amit ilyen hitvallások hitelesítenek: „*Az embernek kötelessége van a szülőfalujával szemben*” (Nagy Géza, Karcsa); „*A néprajzi gyűjtés: szolgálat*” (Dr. Szabó Lajos, Taktaszada); „*Mi tartottuk a lelket, a magyarságtudatot az emberekben*” (Vöő Imre, Szigetszentmiklós), s más hasonló mondatok is kifejeznek.¹²

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy az Önkéntes Gyűjtő Szakosztály, bár a korábnál némileg kisebb létszámmal, de továbbra is sikeresen folytatja munkáját, sikeresen pályázik, hoz létre kiadványokat, s mindig vannak olyan tagjai, akiknek a legkiválóbbak elismerésére fenntartott *Sebestyén Gyula-émlékérem* megérdemelten ítélhető oda.

A külhoni magyarság néprajzi kutatása már az 1960–70-es években is a hazai etnográfia egyik szívügye volt, mint azt pl. a *Magyar Néprajzi Atlasz* térképlapjai, korabeli terepmunkái mutatják. A Néprajzi Társaság 1989-ben Békés városában Néprajzi Szemináriumot szervezett a határon túli magyar etnográfusok számára. Azt követően ez a „*szeminárium*” intézményesedett. Kezdetben évenként, később ritkábban rendezték meg a 3–4 napos konzultációkat, mindig aktuális témáról, a tárgykör legjobb szakértőinek előadásával,

¹² Balázs Géza (szerk.) i. m. (1991) 161–228.

más-más helyszínen. A külhoni részvevő vendégek delegálását a szomszéd országokban szerveződött magyar néprajzi társaságok (nevezetesen az erdélyi Kríza János Néprajzi Társaság, a szerbiai Kiss Lajos Néprajzi Társaság és a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság) oldották meg. Magam a 2001. évben Tokajban, majd 2003-ban a Somogy megyei Mesztegyőn *A helyi hagyományok és a falusi turizmus*, 2004-ben Jászberényben a *Tárgyalkotó népművészet és továbbélése*, 2008-ban Domaszéken (Csongrád m.) *A közösség szerepének átalakulása a 20. századi népi társadalomban* címen megrendezett szemináriumon vettem részt, tartottam előadást. Tudomásom szerint 2011-ben Veszprémben már a XVII. Néprajzi Szemináriumot rendezték meg *Leleményesség és innováció: alkalmazkodási stratégiák a népi kultúrában* címen. (Egy ilyen előremutató témára, az előadások kiadásának támogatására talán még a mai Innováció és Technológia Minisztérium is hajlandó lenne.)¹³

Az 1990-es évek újdonsága volt a Györffy István Néprajzi Egyesület megalakulása, melynek legfőbb hasznát a *Néprajzi Látóhatár* címen indult, s ma már a harmincadik évfolyamához közelítő folyóirat kiadásában látom. Ez a periodika hangsúlyosan a határon túli magyar népcsoportok hagyományait bemutató, értelmező tanulmányok közlésére jött létre, s számos ismeretlen, vagy alig ismert magyar tájról, lokális közösségről, diaszpóráról adott közre első kézből származó dokumentációt, felfedezésértékű bemutatást.

A Magyar Néprajzi Társaság tagságának összefogásában nélkülözhetetlen szerepet játszik az 1972-ben alapított, évente négy számban megjelenő *Néprajzi Hírek*. Ennek számait minden tagdíjat fizető tagtársunk díjtalanul megkapja. Fennállása első három évtizedében a szakot és a Társaságot érintő hírek mellett évente közreadta az előző év néprajzi bibliográfiáját a Néprajz Múzeum könyvtárának összeállításában. Folyamatosan hírt ad a tudományos rendezvényekről, konferenciákról, a néprajzi kiállításokról. Elsődleges feladata a Magyar Néprajzi Társaság rendes közgyűléseinek teljes dokumentálása. Közli az évfordulós megemlékezések, köszöntések szövegeit, beszámolóit, az elhunyt tagtársak nekrológiáját és hírt ad az újonnan megjelent könyvekről. A *Néprajzi Hírek* a Társaság tagságának folyamatos informálása mellett ma már nélkülözhetetlen forrásbázisa a néprajztudomány hazai történetével foglalkozó kutatásnak is.

A Néprajzi Társaság időről időre önálló munkák, monográfiák kiadására is vállalkozott. Említhető példa erre Tagányi Károly *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről* címen 1919-ben megjelent műve vagy Réthei Prikkel Marián *A magyarság táncai* című kötete 1924-ben. A Társaság később is többször kísérletezett önálló kötetek kiadásával. Ezek közül kiemelkedik a Gunda Béla által szerkesztett *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára* (1943) és

¹³ Kemecsi Lajos: Leleményesség és innováció... *Néprajzi Hírek* XLI. 2012. 3. sz. 37. A cikk azzal zárul, hogy „A Néprajzi Társaság az elhangzott előadásokat kötetbe rendezve keresi a lehetőséget [...] az értékes tanulmányok megjelentetésére.”

a három kiadást megélt *Bartók Emlékkönyv* (*Studia memoriae Bélae Bartók sacra*; szerk.: Rajeczky Benjámín és Vargyas Lajos, 1956). Említést érdemel a *Bíró Lajos Emlékkönyv* (*Opuscula Ethnologica Memoriae Ludovici Bíró sacra*, szerk. Bodrogi Tibor, 1958). E két utóbbihoz a Társaság csupán a nevét adta, ténylegesen az Akadémiai Kiadó intézte a kiadásukat.. Anyagiak hiányában szűnt meg a nagy reményekre jogosítóan indult *A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára* című sorozat, melynek két év alatt (1958–59-ben) öt értékes kötete jelent meg.

A Néprajzi Társaságnak jelenleg is van egy könyvsorozata, mely 2008-ban indult és doktori értekezéseket, tematikus monográfiákat ölel fel. Ennek a *Néprajzi Értekezések* címet viselő sorozatnak eddig hét kötete jelent meg, nyomdakész már a nyolcadik kötet is. A Társaság szaktudományi céljai között a folyóiratok, könyvsorozatok megjelentetése, a fiatal kutatók elismerése a jelenben és a jövőben is prioritást kell hogy élvezzen.

Végezetül említést érdemel, hogy a Néprajzi Társaság vezetősége karolta fel először azt a kezdeményezést, amely előbb (2018. április 4.-én) egy informális eszmecsere eredményezett a néprajz helyzetéről a mai Magyarországon. Ennek folytatásaként az MTA Néprajztudományi Bizottsága tervezte meg azt a konferenciasorozatot, melynek először (2018. november 20-án) az MTA Humántudományok Háza adott helyet, s amit idén a pécsi egyetemen, majd Szentendrén, a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban megtartott konferencia követett. Rövidesen, 2019. október 8-án következik a sorozatot lezáró, 4. konferencia, amelynek 14 előadása „a néprajzi alapkutatás és annak társadalmi hasznosítása” tematikát járja körül. Ez egyben eszmecsere indukál a néprajz jelenéről és jövőbeni feladatairól, társadalmi küldetéséről. Szakunk ezzel mintegy elébe megy az MTA jövőbeni tevékenységének irányt szabó stratégiai tervezésnek. Az Akadémián az osztályok és a tudományos bizottságok korábban is meghatározó szerepet vállaltak az időnkénti diszciplína-felmérések, tudományági helyzetjelentések összeállításában, szempontjainak összeállításában. A Magyar Néprajzi Társaság fontosnak ítéli a szak helyzetének időnkénti áttekintését, ezért teljes erejével támogatja a Tudományos Akadémia és a Néprajztudományi Bizottság ez irányú törekvését.

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

A Magyar Néprajzi Társaság elnökei

Egyesületek, társulatok, tudományos vagy kulturális intézmények, esetleg vállalkozások vezető tisztségviselőiről utódaiknak szokás ünnepélyesen megemlékezni. Előadásom ezt a mintát követi, azonban csak az előttem járókról fogok szólni. Ugyanis véleményem szerint egy volt elnöknek a saját elnöksége

éveire ilyen alkalommal nem helyén való értékelően visszatekinteni. Ez érthetően maga után vonja, hogy az utánam hivatalba lépő elnökökről sem fogok beszélni. Bízom benne, hogy Paládi-Kovács Attila és Bodó Sándor barátaim és kollégáim elfogadják elgondolásomat. Időrendben haladok, előadásomat összegző megállapításokkal zárom. Ami elhangzik, prozopográfiára emlékeztet, de nem az, mert nem törekszem a teljes életrajzot ismertetni, ellenben igyekszem értékelni és összehasonlítani. Meltzl Hugó kolozsvári egyetemi tanár 1881-ben fogalmazta meg először ősmintánkat, egy összehasonlító irodalomtörténeti és folklórtörténeti egyesület létrehozásának tervét. A megfogant ötlet pártolói 1887. december 5-én délelőtt itt, az MTA székháza földszinti saroktermében tartották meg az ügyben az első tanácskozást, amely kimondta a társaság megalakulásának szükségességét. Majd 1889. január 26-án összeülhetett az előkészítő értekezlet, amely ideiglenes vezetőséget választott és elfogadta az alapszabály-tervezetet. Még abban az esztendőben, 1889. október 27-én első rendes közgyűlésén hivatalosan is megalakult az akkori néven Magyarországi Néprajzi Társaság.

Az első elnök személyében a teljes tagság osztatlanul egyetértett. Hunfalvy Pált (1810–1891) választották meg. Hunfalvy munkásságának ösztönzői között megtaláljuk az új társaság alapításának meghatározó gondolatait. Századát csaknem teljesen lefedő életútján olyan nagy idők tanúja és cselekvő részese volt, mint a reformkor, a szabadságharc, az önkényuralom és a kiegyezés kora. Élete utolsó évtizedeiben a magyarországi tudományos élet egyik legtiszteltebb alakjaként ismerték. Többfelé ágazó tudományos érdeklődésében ő a legfontosabbnak a történetírást tartotta, de a néptörténet, az államelmélet és a nyelvészet is foglalkoztatta. Az új társaság létrejöttét szívügyének tekintette, azt magáénak vallotta, nem csak társadalmi megtiszteltetésként vállalta el vezetését. Elnöki beköszöntőjében az útját kereső tudományzak helyét a történettudományban jelölte ki, annak egyik fontos, önálló területként, ami a tagság nagy részének helyeslésével találkozott.

Hunfalvy Pál magas életkora miatt rövid ideig lehetett elnök. A Társaság 1891. november 28-i ünnepi ülésen köszöntötte akadémiai tagságának félszázados évfordulóján. A jubiláns meghatottan fogadta a tisztelet megnyilvánulását. Már korábban is figyelmeztetett az alakulás után maradt megoldatlan kérdésekre és a súlyosbodó problémákra, s mintha végrendelkezett volna, beszédében a jövő iránti aggodalmát és reményét egyaránt kifejezte. Két nap múlva elhunyt.

Az a védópajzs, amit Hunfalvy tekintélye jelentett, nem létezett többé. Sietve kellett cselekedni, mert a Társaság működését, sőt, fennmaradását komoly gondok fenyegették. Bomladozni kezdett a nagy lelkesedéssel megválasztott vezetőség, a tagdíjakat kevesen fizették, a segélyek elmaradtak, az adósság nőtt, és egyre sűrűbben merültek föl tudományközi vagy személyes ellentétek, amelyek zavarták az egyesületi működést. A választmány kilenc tagját bízta meg, hogy munkálja ki a válság kezelésének módját és feladatait.

Mintegy fél év alatt megszülettek a mentő és átalakító javaslatok, elkészült az új alapszabály-tervezet, amely leegyszerűsítette a működésképtelen, túlméretezett szakosztályi tagolódást, csökkentette a tisztségviselők számát, próbálta racionalizálni a pénzügyeket. A kilences bizottság elnöke Xantus János volt, de a hangadó és ötletgazda Herman Ottó. Új nevet kapott az egyesület: Magyar Néprajzi Társaság. A szerkezeti átalakításnak áldozatul estek a hungarus tudat és a „*kis Európa*” eszme szervezeti keretei, de a célokba beleérthetőek maradtak. A gazdálkodást fokozottan ellenőrizték. Terv készült az adósságok törlesztésére és a tagtoborzásra. Fontos, hogy a Néprajzi Múzeum fejlesztését változatlanul központi feladatnak határozták meg. Az új, kisebb létszámú vezetés élére Herman Ottót jelölték. Gondolom, alakjának közismertsége miatt előadásomban mellőzhetem munkássága bármily szintű részletezését. Különböben a fentiekben már elmondtam legfontosabb elnöki ténykedését, melyet tulajdonképpen még elnöknek jelölése előtt végzett. Főszerepet vállalt Társaságunk újjáalakításában, egyúttal megmentésében. Herman Ottó igazoltan hiányzott a májusi ülésen, és mire ősszel a közgyűlés elé kerültek a kilences bizottság javaslatai, kiderült, hogy nem vállalja az elnökséget. Főként azért, mert hosszas távolléte alatt az addig hivatalban maradt titkár, Herrmann Antal figyelmen kívül hagyva a kilences bizottság ajánlásait, éppen a kifogásolt módon vitte tovább a Társaság ügyeit. Így azután az új vezetésben nem kapott helyet sem Herman Ottó, sem Herrmann Antal.

Az új elnök egyik fő feladata az újjászervezett Társaság megerősítése maradt. A választmány olyan, a tudományos és a társadalmi életben ismert és elismert személyt keresett, akitől remélhető volt ennek teljesítése.

A nagy múltú erdélyi arisztokrata családból származó gróf Kuún (Kun, Kuun) Géza (1838–1905) őstörténész, vallástörténész, orientalista, alapító tag volt, de a formálódó hazai néprajztudomány bizonytalan keretei közé csak a tágabb diszciplináris értelmezésben lehetett az általa művelt tudományterületeket besorolni, ugyanis nem vallotta magát etnográfusnak. Vállalását valószínűleg a Herrmann Antallal korábban ápolta szívélyes kapcsolata és a megtiszteltetés társadalmi rangja iránti hajlam magyarázhatja leginkább. Szinnyi József írói lexikona 1900-ban Kuún tizennyolc társasági, egyesületi testületi, igazgató tanácsi, kuratóriumi, választmányi elnöki vagy vezetőségi tagságát sorolta föl. Társaságunk elnökségét eleve korlátozott időre (1892–1899) és azzal a feltétellel vállalta el, hogy helyette ügyvezető alelnök fog intézkedni. Ezt a tisztelet előbb Munkácsi Bernát, utóbb társelnökként a majdan következő elnök, Szalay Imre látta el, Kuún gróf csupán néhányszor jelent meg személyesen a társasági üléseken, de minden alkalommal pontosan kimentette magát. Mindemellett Társaságunk tagsága, köztük a békétlenek elfogadták személyét. Sőt, leköszönésekor az örökös és tiszteletbeli elnök címével fejezték ki megbecsülésüket. (Társadalmi tekintélyét mutatja, hogy halála után nem sok idővel bronz mellszobrát, családja másik kiemelkedő kortárs tagjának, a kultúrpolitikus, iskolai és egyházi mecénásnak, Kuún Kocsárdnak hasonló

emlékművével együtt a szászvárosi református Kun Kollégium előtt állították fel. A román államossításkor sikerült mindkettőt megmenteni és a közeli református templom főbejáratát magában foglaló portikusban elhelyezni. Itt láthatók jó állapotban ma is.)

A jogi végzettségű, széles műveltségű művészeti író, minisztériumi tisztviselő és múzeumi szakember, Szalay Imre (1846–1917) hosszú elnöki működése (1899–1917) és tagadhatatlanul eredményes múzeumpolitikai tevékenysége ellenére elhalványult a néprajz tudománytörténetében. Ennek elsősorban az lehet az oka, hogy néprajzi írásai nincsenek. Életútja sikereihez bizonyosan hozzájárult, hogy neves, polgári felső középosztályba tartozó családban született. Apai fölmenői kamarai hivatalnokok voltak, nagybátyja, László centrista politikus és történetíró, Eötvös József barátja. Azonban el kell ismernünk, hogy Szalay mellett rátermettsége, megbízhatósága és teljesítményei álltak, nem a rokonság ténye. Pályája csaknem teljesen átíveli a kiegyezés korát, annak kultúrpolitikájában és művelődési életében figyelemre érdemes szerepet vállalt. 1869-ben lépett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szolgálatába. A ranglétrán fokozatosan emelkedve, 1883-ban a Művészeti és Emberbaráti Osztály élére került, beosztása szerint osztálytanácsos. Hozzá tartoztak a kulturális ügyek. Ez az időszak földrészünkön a világkiállítások, Magyarországon az országos kiállítások, múzeumalapítások és múzeumépítések kora. Szalay Imre beosztásánál és feladatkörénél fogva hazai és külföldi kiállítások biztosa, szervezője, művelődési intézmények létrehozója. A dualizmus korának múzeumalapítási és -fejlesztési föllendülésében fontos szerepet játszott. 1894-ben ugyan kilépett a VKM hivatali kötelékéből, de új megbízatása is szorosan kötötte előző munkahelyéhez. Eötvös Loránd rövid minisztersége idején őt nevezte ki a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójává. Nem meglepő, hogy Kuún Géza után az ő társelnökére, Szalayra esett a választás, aki a kibontakozó néprajztudománnyal, különösen a néprajzi muzeológiával rokon-szenvezett nemcsak szavakban, hanem tettekben is megnyilvánulva. Ismeretes, hogy a Néprajzi Tár a Nemzeti Múzeum részlegét képezte. Szalaynak minisztériumi osztálytanácsosként, majd főigazgatóként is köze volt a 80-as évek végén kibontakozó nagyarányú néprajzi tárgygyűjtéshez. Az ezredéves kiállításon a néprajz képviselőjét, mint a világkiállítás történelmi részlegének biztosa, szintén szorgalmazta.

Tudjuk, a Társaság élete az alapítástól összefonódott az országos néprajzi gyűjtemény (múzeum) ügyével. A kapcsolat évtizedekre jelentősen befolyásolta a hazai néprajz további alakulását. Kezdetben elegendő csupán az első állandó kiállítás megnyitására, a *Néprajzi Értesítő* indulására és arra utalni, hogy a Társaság költségvetéséhez a múzeum hozzájárult. Az olyan jelentős országos múzeumépítkezésekkel, mint az Iparművészeti, a Szépművészeti, a Mezőgazdasági Múzeum épülésével párhuzamosan, a Társaság – Szalay támogatását is bírva – folytonosan sürgette önálló épület létrehozását a néprajz számára. Sajnos, a jeles pártfogó dacára sikertelenül. Szalay elnök már szá-

mos kitüntetés birtokosa, amikor az uralkodó 1912-ben érdemei elismeréséül bárói címmel ruházta föl. Az ebből az alkalomból a Társaság nevében őt köszöntő Sebestyén Gyula, többek között, mint békebíró, rend- és egységteremtőt méltatta.

Sebestyén Gyula Szalay elnöksége idején annak egyik fő társasági támasza, egyidejűleg hivatali munkatársa is (Országos Széchényi Könyvtár) volt. Szalay fent említett köszöntésekor egy éve alelnök, előtte 1897-től főtítkár, közben 1898-tól előbb Munkácsi Bernáttal, majd egyedül szerkesztette az *Ethnographiát*. Az utóbbit megtartva választották meg elnöknek Szalay halála után. Sebestyén Gyulát a néprajztudomány művelése mellett mint irodalomtörténészt, középkorász filológust, őstörténészt, rovásírás-kutatót ismeri a tudománytörténet. Maradandót azonban elsősorban a folklorisztikában, a terepmunkában és a forrásközlésben alkotott. Számos területen lendített a néprajzi kutatáson, serkentette az egyesületi életet, fáradhatatlan energiával, folytonosan kezdeményezett és dolgozott. Elegendő, ha a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* tetszhalott állapotából felélesztésére, a dunántúli gyűjtés megszervezésére, és a Folklore Fellows meghonosítására, a jelenleg is működő, mai szóhasználatnál társadalmi néprajzi gyűjtés szervezésére utalok. Közvetlenül a háború kitörése előtt tette közzé a néprajz jövőjéről szóló nagy ívű tervezetét.

Sebestyén elnöksége Magyarország 20. századi története első harmadának legváltóságosabb három esztendejére esett. Nem lehetett a korábbi intenzív tevékenységét folytatnia. A Társaság működése beszűkült, folyóirata anyagi nehézségek miatt nehezen jelenhetett meg, a kommün idején szünetelt az egyesületi élet. Pedig szerencsés ötlettel sikerült lépéselőnyre szert tenni. A tanácskormány beavatkozó rendeleteit megelőzve, sejtve a politikai kifejtet, az ügyvezetésre ismét kilenc fős „*intéző bizottság*” alakult, melyet gyorsan átneveztek „*direktórium*”-nak és ezáltal szerencsésen kivédtek a később várható zaklatásokat. Ugyanezen a közgyűlésen, 1919. március 26-án Sebestyén még elnökként előadást tartott *A szociálizmus és a kommunizmus etnológiája* címmel, amit az *Ethnographiában* megjelentetett. Semmi nem mutatja, hogy Sebestyén híve lett volna a szocialista, különösen nem a kommunista eszméknek; sőt, a zavaros szöveg tanúsítja, hogy nem ismerte azokat. Többféleképpen lehet értelmezni tettét. Én hajlok a jóakarató ember cselekedetére, aki megérezte a kommünben a néprajz potenciális ellenségét és hajlandó volt megelőlegezni a megalkuvást, hogy szeretett tudományterületét szalonképessé tegye, megpróbálja elfogadtatni a fennálló rendszerrel.

Sebestyén Gyulát nem bélyegezték meg magatartása miatt, de nyugdíjazták a Széchényi Könyvtárból, és nem kapott jelölést még a társasági választmányba sem, ellenben többekkel együtt tiszteleti tagnak választották meg. Rövid ideig próbálkozott beadványokkal, felszólalásokkal, azután a sikertelenségtől megbántódva, visszavonult a Társaságtól, voltaképpen a néprajztól is. Balatonszepezden lakott, a Balaton-kultusz ápolásának és szépirodalmi kísérleteknek szentelte hátralévő éveit. Emlékét máig élően őrzi Társaságunk

legrégebben alapított díja (1966), a társadalmi néprajzi gyűjtőket jutalmazó *Sebestyén Gyula-émlékérem*.

Az új elnököt, Tagányi Károlyt (1858–1924), a jeles gazdaság- és társadalomtörténész régi kapcsolatok fűzték a Társasághoz és a néprajzhoz. Herman Ottó munkatársa volt annak állattartás-monográfiája elkészítésében. Főként a népi jogszokások összegyűjtésének kezdeményezését, a földközösséggel foglalkozó és az erdészettörténeti munkáit tartja számon a néprajz. Első elnöki beszámolójában, 1921-ben olyan pontosan, a legfontosabb részleteket kiemelve, de tömören foglalta össze az előző évek történelmi és társadalmi eseményeit, amelyek nagymértékben károsították a Néprajzi Társaságot is, hogy ahhoz ma sem tudunk többet hozzátenni: *„Visszatekintve a Magyar Néprajzi Társaság múlt évi működésére, kénytelenek vagyunk bevallani, hogy ez a világháború előtti bőséghez képest, sajnos, eléggé szűk korlátok közé szorult, sőt előreláthatóan a közel jövőben is csak erre lehet kilátásunk. De tudjuk, hogy mindez nagy nemzeti katasztrófánk: az elveszett háború, a két forradalom, az idegen megszállás és a ránk kényszerített béke következménye csupán. Társaságunk az ország szétdarabolásával tagjainak, előfizetőinek, kutatóinak nagy részét elvesztette. Az általános gazdasági romlás az áraknak olyan széldületes emelkedését idézte elő, hogy minden vagyon, így a Társságunké is elértéktelenedett. Kultúránk eddigi főnntartója: a középosztály pedig a megélhetéséért küzd, egy része meg már éppen földönfutóvá lett.”* (Ethn. 1921. 147. o.) Tagányi Károlyhoz elnöksége rövid négy éve (1920–1924) alatt nem volt kegyes a sors az egyesület visszaeső működésében. Ő pedig ekkor már nyugalmazott levéltáros volt tekintélyes társadalmi tisztségek nélkül.

Tagányi váratlan halála után a konszolidálódó politikai rendszerben korábban bevált gyakorlathoz fordult a választmány. A Széchényi Könyvtár igazgatóját, a Nemzeti Múzeum főigazgatójává előlépett Hóman Bálint (1885–1951) történészprofesszort választották elnöknek (1925–1932). Ő csak 1918-ban lépett be a Társaságba, de korai magyar történeti és középkor-kutatásai érintkeztek szaktudományunk akkoriban körvonalazott fogalmával. Sokat nyomott a latban, hogy támogatta az Iparcsarnokban a katasztrófális időjárás-tól sújtott Néprajzi Múzeum biztonságos elhelyezését a tisztviselőtelepi gimnáziumban. Továbbá folytonosan és kiemelten fontosnak tartotta a Társaság és a múzeum szerves kapcsolatát.

Ismert, hogy Hóman Bálint – politikai szerepvállalása okán – vitatott alakja a két világháború közötti időszak történetének. Előadásom a kortársak és az utókor által elismert szaktudományi munkásságán túl erre nem terjed ki. Hóman történetírói pályája termékeny éveiben töltötte be Társaságunk elnöki tisztét. Az 1920-as évtizedben nehezen talált magára a szervezeti, anyagi, tudományos válsággal küszködő magyar néprajz. Az *Ethnographia* akadozó megjelenése és az *Értesítő* szüneteltetése kiemelten mutatják a problémákat. A lassú kibontakozás összefüggött a társadalom konszolidálódásával. Hóman ebben sokat segített, miközben a közgyűjtemények helyzetének megszilárdítá-

sán dolgozott. Elnöki feladatkörét növekvő társadalmi megbízásai mellett látta el. Nemcsak a közgyűléseken, hanem a választmányokon is elnökölt, sőt – ha közelebből érdekelte a tárgy – a felolvasóüléseken is. Hunfalvy, Herman és Sebestyén óta ő volt az első, aki nemcsak gondolatokat vetett föl, hanem elvi problémákat is megfogalmazott, szervezeti kérdések mellett részletesebb tudományos programot adott elnöki köszöntőiben. A néprajz nemzeti tudomány voltát méltatta. A korábbi természettudományos és pozitivista alapozottság után korának vezető nemzetközi irányát; a szellemtörténetet ajánlotta a szakterület figyelmébe. Születésnapjukon köszöntötte Munkácsi Bernátot és Bartók Bélát. Tudományos ismeretterjesztésre is biztatott.

Az egyesületi vezetésben Klebelsberg Kunó halála (1932) hozott változást. Elhunytával a Néprajzi Társaság védnökét, a Magyar Történeti Társulat elnökét veszítette el. Az utóbbi tisztségre Hómant kérték föl, aki egyidejűleg lemondott Társaságunk vezetéséről, de elfogadta a védnöki megválasztást. Hamarosan korábbi kultuszminiszteri székében is követte Klebelsberget. A Néprajzi Társaság néhány évig nem talált olyan elnököt, aki a tagságon belüli érdekcsoportoktól független külső személy. 1933–1935-ben az utóbb méltatlanul elfeledett művészeti író, Czakó Elemér (1876–1954) kapott megbízást teljes elnöki jogkörrel, ám nem megválasztott elnökként. Czakó mint társelnök 1920-tól segítette Tagányi és Hóman munkáját. Jóllehet néprajzi kutatással nem foglalkozott, ám fiatal éveitől szorosan vonzódott a népi kultúrához. A századelőn támogatóként csatlakozott a gödöllői művészcsoporthoz, részt vett a kalotaszegi falujárásokon, később iparművészeti iskolai tanár, minisztériumi tisztviselő lett. 1925-ben újjászervezte a Királyi Magyar Egyetemi Nyomdát és 1934-ig mint főigazgató vezette. Ezzel egyesült az a tudományos kiadói vállalkozás, amelyben Társaságunk érdekelt volt. Az Egyetemi Nyomda jelentette meg az ún. hungarológiai sorozatot, előbb Hóman–Szekfű *Magyar történetét*, majd *A magyarság néprajzát*, végül a négykötetes *Magyar föld–Magyar fajt*. A személyi ellentétek miatt az első magyar néprajzi szintézist Czakó Elemér rendezte sajtó alá. Érdemei elismeréséül a Társaság tiszteletbeli elnökévé választották.

Az elnöki tisztségben utóda a művészetek és a kultúra történetében széles körű ismeretekkel bíró gróf Zichy István (1879–1951), az Országos Magyar Történeti Múzeum főigazgatója lett. A kiterjedt arisztokrata család elszegényedett ágából származó Zichy fiatal korában képzőművésznek készült és a népművészetet is példájának tekintő „gödöllőiek” tagja lett. Elmondhatta, hogy közletről és belülről ismeri a paraszti életet nemcsak a népművészeti anyaggyűjtésből, hanem mert Kalotaszegen hónapokra beöltözött gazdalegénynek és együttlakva, -dolgozva élte helybeli kortársainak életét. Néhány év múlva főlhagyott a sikeresnek ígérkező művészi pályával, ezután indult Itáliába ismeretszerző tanulmányútra. Majd östörténettel és művelődéstörténettel kezdett foglalkozni. Zichy – abban az értelemben, mint korábban általános volt – nem östörténeti forrásnak tekintette a népi kultúrát, hanem a nemzeti művelt-

ség önálló alkotásának. Az 1936. és 1939. évi közgyűléseken tartott előadásai hangsúlyozott célok megfogalmazásával és kritikai élükkel a programalkotásban az előző elnökök hasonló megnyilvánulásaihoz csupán Hunfalvy gondolataival és Hóman elvi állásfoglalásaival állíthatók párba. 1936-ban az összehasonlító néprajz és a művelődéstörténet érintkezéseiről beszélt. Vitatta a népi kultúra – akkor már évszázados múltra visszatekintő – romantikus fölfogását, a népi és az úri, az idegen és a magyar szembeállítását, kiemelte történeti képződmény voltát és a közösségi jelleg mellett az egyéni megnyilvánulásokat. 1939-ban a Társaság félszázados alapítási ünnepén a korabeli népies divatokat bírálta, a muzeológiai munkát, annak korszerűsítését sürgette, üdvözölte pl. az Adattár létesítését és a szabadtéri múzeum tervét. A német megszállás következményeként az egyesületi élet egyre inkább akadozott. Az 1944. június 28-án többszöri halasztással megtartott közgyűlésen az ismerten németellenes Zichy nem látva működését biztosítva, lemondott az elnökségről. A háború után sanyarú évek vártak rá. A főváros ostromakor budai műteremlakása kiégett, művei és személyes dolgai elpusztultak. 1951-ben a Fejér megyei Abára visszahúzódva halt meg.

A magyar néprajz háborús személyi és anyagi veszteségei igen nagyok voltak. A válság azonban sok tekintetben más jelleget öltött, mint 1892-ben vagy 1920-ban, ám a kérdés, hogy mi folytatható a múltból és mi legyen más, új, ismét, de élesebben vetődött föl. 1946-ban Ortutay Gyulát választották meg elnöknek, aki nemcsak jóval fiatalabb volt elődei átlagéletkoránál, hanem Herman Ottó és Sebestyén Gyula néhány évét nem számítva, ő a professzionális néprajztudósnak mondható első elnökünk. Sőt, ő már Szegeden egyetemi tanulmányokkal sajátította el szakterülete alapjait. Megválasztásakor még alig egy évtizedes tudományos munkássággal rendelkezett, amelyben azonban számos ösztönző gondolatot vetett föl a társadalomnéprajz és a folklorisztika területén. Szinte egyidejűleg kinevezték a Pázmány Péter Tudományegyetem néprajzi tanszékének professzorává. Előbb a Magyar Rádió elnöke lett, majd 1947–1950 között kultuszminiszter, azaz személyében fontos állami tisztségek viselője is adva volt. Ortutay politikusi pályája vitatott. Ennek értékelését nem tartom előadásom tárgyának. Elsősorban tudományos szervezői és társasági elnöki tevékenységét vázolom.

Ortutay rövidesen a magyar néprajz vezető személye lett és a leghosszabb ideig (32 évig), két esztendő megszakítással, Társaságunk elnöke maradt. Évtizedeken át, egyidejűleg betöltve vezető szaktudományi tisztségeket, pályája annyira összefonódott a néprajzzal, mint elődei közül senkié sem. Már az 1946. évi beköszöntőjében figyelmeztetett a legújabb társadalmi változásoknak a néprajzi kutatást is érintő következményeire: pl. belső migráció, földreform, továbbá az egyoldalú német tudományos tájékozódással szemben szovjet és angolszász szakmai érdeklődés szükséges előtérbe kerülésére. 1947-ben és 1948-ban részben megismételte ezeket a tetteket. Javaslatai nyilvánvalóan nem csak a társasági tagoknak, hanem az egész néprajztudománynak szóltak,

amivel követte azt a hagyományt, hogy Társaságunk kezdetől változatlanul a szakterület legfontosabb központi fóruma volt. Közben két fontos új kutatás is elindult a Társaság pártfogásában: a többszöri áttelepülésre kényszerült bukovinai székelyeké és a centenáriumra készülve, a 1848/49-es történeti hagyományoké.

Az 1949-i közgyűlésen Ortutay merőben új programmal és szokatlan hangvétellel állt elő. *A magyar néprajztudomány elvi kérdései* címmel megtartott előadása nemcsak tartalmában, több alapszemponyjában is eltért elnökelői hasonló megnyilatkozásaitól. Csak részben szólt tudományos tárgyról, elsősorban ideológiai, politikai fogantatású volt az MTA és a Társaság államosításának jegyében. Ortutay a megszokott gyakorlattal ellentétben alig beszélt a Társaság előző egyesületi éveinek eseményeiről, ellenben a múlt, jelen, jövő távlatában az egész magyar néprajztudományt értékelte és ismét nemcsak a társasági tagsághoz intézte mondandóját, hanem minden rokonszenvezőnek és érdeklődőnek, nem kevésbé a politikai hatalom birtokosainak szánta. Szaktudományunkban a marxizmus érvényesítésének eszmei fordulatát hirdette meg és mielőbbi megvalósulását sürgette. Vádjai szerint a néprajz nemhogy a távolabbi múltban, de az új társadalmi korszak „demokratikus”, legutóbbi négy esztendejében sem teljesítette társadalmi hivatását. Az 1949-i emlékeztető előadás néhány tételére még egy alkalommal, 1959-ben visszatért, de nem kérte számon az ideológiai hiányok teljesítését. Vajon külső politikai megbízás állt a háttérben, hiszen más, a kommunista ideológiai befolyás szempontjából fontosabb tudományszakok társulatai ülésein is elhangzottak hasonló megnyilvánulások? Vagy az idézett elnöki beszédet saját kezdeményezésre mondta el, a legjobb esetben a szakterületet várhatóan elérő ideológiai fogantatású támadásokat akarta megelőzni? Esetleg veszélyeztetettnek érzett politikai pozícióját próbálta erősíteni? Valószínűleg több komponens találkozott benne. Ösztönzései között a sematikus világnézeti szólások és kritikák mellett olyan valós, távlatos kutatási feladatokra is rámutatott, mint a falu jelenkutatása és a munkásság néprajza. Amit azonban nem lehet mentegetni: a szövegben előforduló valótlanosságok, elhallgatások és személyeskedések. Nem ellentmondás, hiszen a kor légköréből és gyakorlatából logikusan következett, hogy pár esztendő múltán, 1953–1954-ben saját vádjai egy részét hallva vissza, már maga Ortutay is védekezni kényszerült, miközben mind a néprajzon belülről, mind kívülről az állampárt oldaláról támadták a tudományszakunkat. Az 1950-es évekre oly jellemzően a néprajzban is hamar kiderült, hogy az erőltetett fordulatok végbemenetele – bármily előjelűek legyenek – nem azonnal és nem is gyorsan teljesül. Ráadásul ezek a társadalmi-politikai helyzet hullámvásait nem feltétlenül követik. Ortutay négy év alatt háromszor mondott le az elnökségről eredménytelenség, személyi támadások, halmozódó tisztségei miatt és minden alkalommal önkritikát is gyakorolt. Mindháromszor Tálasi István alelnök marasztalta. Utoljára, 1956. június 20-án nem sikerült elhatározása visszavonására bírni, mire szolidaritásból Tálasi is lemondott.

Ortutay utóda – visszatekintve az átmenetinek nevezhető időszakra – a közgazdász végzettségű, jogi doktor és bölcsész magántanár, a magyar néphit- és népszokások érdemes kutatója, Szendrey Ákos (1902–1965) lett. Szendrey megválasztásakor bő fél évig a Néprajzi Múzeum megbízott főigazgatója volt. Elnöknek jelölését az is erősítette, hogy 1935–1938 között titkára, 1938–1944 között főtitkára volt Néprajzi Társaságnak.

1958-ban, pályáíve újabb emelkedésének is következményeként, Ortutay Gyula ismét helyet foglalt Társaságunk elnöki székében. Ismételt megválasztása után elcsendesedtek a szakmai vezető szerepét kísérő zúgolódások. Az 1959-i közgyűlésen ünnepelte a Társaság alapításának 70. évfordulóját. Kodály Zoltán védnök köszöntője után Ortutay programadó előadása hangzott el, merőben más hangon, mint egy évtizeddel korábban. A bírálatok és problémák fölvetései most sem hiányoztak, azonban nagyobb részben az elmúlt évtized eredményeit hangsúlyozta, köztük jogosan is saját tudományszervező tevékenységét. Az utóbbiak sorában a hazai néprajzi intézmények erősödését, a múzeumok helyzetének rendezését (egy ideig ő vezette a múzeumok központi irányító hivatalát). Itt soroljuk föl, az 1959. éven túl is tekintve, további sikeres kezdeményezéseit: az MTA-intézet alapításától az évtizedek óta tervezett, nagy összegű munkák anyagi fedezetének megszerzéséig, ezzel munkálatainak elindításáig (*Magyar Néprajzi Atlasz, Magyar Néprajzi Lexikon*, „*Új magyarság néprajza*”). Ne feledkezzünk el a hagyományos folklorisztikai segédletek (katalógus, index stb.) készítésének folytonos szorgalmazásáról, a folyóirat- és könyvkiadásról, a tudományos ismeretterjesztésről sem. Mindezekhez szükségesek voltak a személyi összeköttetések. A számbavétel nem teljes. Ellenben meg kell említenünk, hogy mind a sűrű közéleti szereplés, mind a tudományos életben vállalt tisztségek valószínűleg tekintélyes részben okolhatók azért, hogy a fiatal Ortutay műveiből következő, ígéretes munkákból viszonylag kevés valósult meg. A Társaság emlékére alapította a kiemelkedő folklorikusatatóknak adományozható *Ortutay Gyula-émlékérmét* (1981).

Ortutay Gyula halála után Tálasi István (1910–1984), az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékének professzora, az anyagi kultúra kiemelkedő tudósa lett az elnök. Korábban, 1944–1946 között az alelnök, 1954–1956 és 1958–1979-ig az ügyvezető alelnök posztját töltötte be, majd három éven át a korábban kialakult keretek között viselte az elnöki tisztséget. Tanítványai és tisztelői várták, hogy hatalmas tömegű ismereteit majd összegzi egy nagy, szintetizáló műben. Ez azonban nem történt meg. Életpályája kiemelkedő eredménye a szak tudományi utánpótlás-nevelés, a megtervezett tudományszervezés és -irányítás. Több mint három évtizeden át tanított a budapesti egyetemen.

Az új elnök, Balassa Iván (1917–2002) a debreceni egyetemen a nyelvjárás- és néprajzkutatást összekapcsoló Csúry Bálint iskolájához csatlakozott. Előbb a visszatért Kolozsvár egyetemén lett nyelvész tanársegéd, majd a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban néprajzos muzeológus (1941–1944). 1944 őszén kapott beosztást a budapesti Néprajzi Múzeumban. Neki is

köszönhető, hogy sem a múzeumi gyűjtemények, sem a Társaság irattára nem szenvedett komolyabb kárt az ostrom idején. 1950 és 1956 között a Néprajzi Múzeum főigazgatója volt. Innen a sárospataki Rákóczi Múzeumba távozott igazgatónak. 1961-től a budapesti Mezőgazdasági Múzeum munkatársa lett nyugdíjazásáig (1983), az utóbbiban főigazgató-helyettesként (1969–1983) dolgozott. Időközben néhány évig a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályát is vezette. Igen nagy munkabírású, termékeny szerzőként számos kötetet, tanulmányt és cikket publikált. Elsősorban az anyagi kultúra néprajzával foglalkozott, azonban munkásságában helyet kapott a néprajz több más területe, a folklorisztika és a társadalomnéprajz is. Szakmai sokoldalúságának részei voltak nagy múzeumvezetői, muzeológusi ismeretei (szervezés, gyűjtemény- és kiállításrendezés, szakmai adatbázis létrehozása). Szerkesztőként is dolgozott, egy ideig az *Ethnographiát* szerkesztette. Számos kezdeményezés fűződik a nevéhez. Sokat tett a néprajzi tudományos ismeretterjesztésért. Mindezeket a tapasztalatokat a Társaság tisztségviselőjeként is kamatoztatta. Hosszú éveken át töltött be tisztségeket: titkár (1946–1950), ügyvezető elnök (1967–1979), alelnök (1979–1982), elnök (1982–1991). Személyesen nagy energiát fektetett a Társaság ügyeinek előremozdításába és képviselőjébe. Működésének csúcán ünnepelte rendezvénysorozattal, nemzetközi konferenciával a Magyar Néprajzi Társaság fennállásának centenáriumát.

Balassa Iván visszavonulása után ismét sokoldalú, könyvek, tanulmányok, cikkek sorát publikáló néprajzkutató, Andrásfalvy Bertalan lett Társaságunk elnöke 1991 és 1997 között. Jelölését az is motiválta, hogy 1975–1982 között főtitkár, 1982–1988 között alelnök volt. Andrásfalvy az ELTE-n muzeológia–néprajz, magyar és román szakon tanult, majd kertészeti üzemmérnöki diplomát is szerzett. Fő kutatási területe az anyagi kultúra, azon belül a gazdálkodás, ember és természet viszonya, továbbá a díszítőművészet, néptánc, népzene, népköltészet, valamint a népcsoportok, néprajzi tájak. Pályáját a budapesti Néprajzi Múzeumban kezdte, muzeológusként és kutatóként dolgozott a szekszárdi múzeumban (1955–1960), a pécsi Dunántúli Tudományos Intézetben (1960–1976), a Baranya Megyei Levéltárban (1976–1977), a Janus Pannonius Múzeumban (1977–1985) és az MTA Néprajzi Kutató Csoportban (1985–1989). 1989-ban docensként alapította meg a pécsi egyetem Néprajzi Tanszékét, ahol 1993-ban kapott egyetemi tanári kinevezést, 2001-től professor emeritus. Röviden politikai szerepvállalásáról is szólnunk kell. 1988-ban csatlakozott a Magyar Demokrata Fórumhoz, hamarosan a vezetőség tagja, a szabadon választott országgyűlésben pedig 1990–1994 között képviselő volt. Antall József kormányában 1990–1993-ban művelődési és közoktatási miniszterként vett részt.

Százharminc esztendő alatt 17 elnököt választott a Néprajzi Társaság, belevéve a ma tisztségben lévő Bodó Sándor elnök urat is. Az általam áttekintett 107 év alatt 14 elnökünk volt. Vajon kiknek a köréből és miért választotta meg a mindenkori egyesületi tagság az elnököt? Vajon milyen gondolatok,

gyakorlat, etika, milyen jellemzők fűzik össze ezt a hosszú sort. Nincs kevés ezekből, ám a szélesebb számbavétel szétfeszítené a jelenlegi emlékezés keretét, ezért válogatok közülük.

A Társaság első ötven éve történetében határozottan kirajzolódik, hogy igyekeztek a néprajztudomány – amúgy meglehetősen képlékeny – határain kívülről találni elnököket. Mindenekelőtt volt ennek a törekvésnek egy viszonylag ritkán emlegetett, határozottan pozitív velejárója is, az interdiszciplinaritás vagy inkább tudományköziség, amelyet az elnökök személyükben képviseltek.

1945 után, a politikai és a társadalmi helyzet gyökeres változásával, nem kevésbé a néprajzi képzés intézményesülésével a „külső” és „belső” viszonylatok a korábbi értelmezéstől eltértek. A néprajztudományi eredmények léptek elő legfontosabb elnökjelölési szemponttá. Nem különös, hogy külső támaszt, erősítést, ha szükséges védelmet reméltek a jelölttől. A leginkább kézenfekvő volt a közéleti, a tudományos, a politikai és/vagy társadalmi tekintély. Az elnökök ide sorolható szereplése ugyancsak terjedelmes fejezetet töltene meg. Hárman voltak – előbb vagy utóbb, illetőleg egyidejűleg – kultuszminiszterek: Hóman Bálint, Ortutay Gyula, Andrásfalvy Bertalan. A két utóbbi történelmi jelentőségű parlamentben országgyűlési képviselő is volt, 1945-ben, valamint 1990-ben. Hunfalvy Pál pedig kettőben, 1848-ban és 1867-ben.

A külső közegben tájékozódó elnökjelölést – erre korábban utaltam – biztosan befolyásolta a többször emlegetett, a Társaság kebelében jelen lévő személyes elfogultságoknak és a csoportérdekek ütközéseinek lehetőség szerinti elkerülése. Róluk nem lehet nem tudomást venni, de a részletezést nem tartom feladatomnak. A szembenállások mögött gyakorta húzódtak meg nemcsak tudományos, hanem más-más világnézeti és politikai tájékozódások is. Más kérdés, hogy a jelölés ilyenén szándéka nem mindig járt sikerrel. Mindezzel nem áll ellentétben, hogy az elnöki tisztségben egymást követők – akár személyes rokonszenvet, akár esetleg ellenszenvet tápláltak a másik iránt – mind ismerték egymást személyesen, és akár hivatalos elnöki minőségben, akár más korábbi alkalmakon kezét is fogták egymással. A kézfogások láncolata ismert és hálás szimbóluma a századokon átívelő eszmék, gondolatfolyamok öröklésének vagy örökítésének. Előadásomban külön bekezdést kaphatna, hogy első elnökünk hosszú élete során a nemzet hány kiválóságával szoríthatott kezét. Én azonban megpróbálok áttekintés helyett néhány konkrétumot megragadni, ami a tisztségviselés mellett összeköti az elnököket vagy éppen ellenkezőleg, elválasztja működésüket egymástól.

Ismert, hogy hosszú időn át az uralkodó értelmezés a néprajzot történelmi tudományként, azon belül őstörténelmi diszciplínaként tartotta számon. Mára az antropológiai irányzatok hatására számos kollégánknak más a véleménye, ám változatlanul számosan vallják történelmi tudomány voltát is, sőt, az őstörténelmi váradalmak sem tűntek el. A magyar őstörténet és/vagy a korai magyar történet – Szalay Imre kivételével, aki nem volt szaktudós – 1945-ig minden elnök tudományos érdeklődésébe beletartozott. Nem gondolom, hogy teljes szemlét

kellene tartani. Hunfalvy, Herman és Sebestyén esetében jól ismert idevágó munkásságuk. Az orientalista Kuún Géza úttörő forráskiadások miatt említendő. Tagányi a korai magyar történetből a jogszokásokkal és az erdőtörténettel, nem kevésbé a gyepüről írt értekezésével zárkózik föl a sorhoz, Hóman posztumusz kiadott munkája (*Őseemberek – ősmagyarok*), még inkább a krónikák és a hun–magyar rokonság kutatása legalább említendő. Zichy István a magyar őstörténet heves viták által dúlt frontján váratlanul jelentkezett a nyelvcsere ötletével, de nem dolgozta ki. Természetesen ezúttal csupán fölvehetjük, nem részletezhetjük a Társaság elnökeit összekötő őstörténeti érdeklődést. Ha pedig az utókor kapcsolódó kritikáját megpróbálnánk akár csak fölvezetni, még kevésbé lehetne tömör összefoglalást adni. Nemcsak vitákkal, hanem vaskos tévedésekkel, ellentmondásokkal, cáfolatokkal, máig megválaszolatlan kérdésekkel és rejtélyekkel is találkozunk a kétségtelenül alaposan alátámasztott eredmények mellett.

Az őstörténeti érdekeltség mellett a másik kiemelkedően fontos ügye volt a Társaságnak a budapesti Néprajzi Múzeum helyzete. Első komoly szakmai kezdeményezéseként tartjuk számon ennek fölkarolását. Beadványokat szerkesztettek és küldöttségeket menesztettek a kultuszminiszterhez. Herman Ottó parlamenti felszólalásokkal támogatta az esélyeket. Az ezredéves kiállításon a néprajz részvétele Herrmann Antal titkár tervezetén alapult. Az *Ethnographia* kiadása anyagi fedezetének megszilárdulását viszont a Magyar Nemzeti Múzeum azzal biztosította, hogy segélye fejében a folyóirat nem csak a Társaság, hanem egyidejűleg a Néprajzi Osztály közleményéiként jelent meg. A kérdéskör bővebb ismertetésétől mentesít, hogy ünnepi ülésünkön Kemecsi Lajos főigazgató úr külön előadást tart a múzeum és a Társaság máig tartó kapcsolatáról, hiszen ma is a Néprajzi Múzeum ad helyiséget a Társaság irodájának és a legutóbbi évekig előadásoknak, értekezleteknek. Mégis hadd utaljak néhány jellemző eseményre. Szalay Imre társasági vezetőségbe kerülése, majd elnökké választása nemcsak a néprajz iránti rokonszenvén alapult, hanem mert a múzeumügy országosan elismert szakembere és a Néprajzi Tárat magában foglaló Nemzeti Múzeum igazgatója volt. Sebestyén Gyula ugyanebben a szervezeti keretben viselt felelős megbízást a Széchényi Könyvtár igazgatójaként. Hóman Bálint és Zichy István az átalakított hivatali szervezetben ugyancsak múzeumi főigazgatóként működtek. 1945 után pár esztendő alatt a múzeumok és a tudományos társaságok helyzete lényegesen megváltozott, mégis érdemes újra utalni rá, hogy Ortutay elnöksége néhány évében a múzeumi központot vezette, 1956–1958-ban pedig Szendrey Ákos a Néprajzi Múzeum főigazgatója volt.

Más viszonylatok kapcsolják és kapcsolják össze a Társaságot az MTA-val. Tudjuk, hogy az Akadémia alapítása óta a magyar tudományosság legfőbb szerve, képviselője és támogatója. Ennek a szerepkörnek, amikor működését nem gátolták, minden korszakban eleget tett, vagy igyekezett lehetősége szerint eleget tenni. Az MTA és a tudományos társaságok kapcsolata azonban

meglehetősen összetett kérdés és éppen koronként sokat változott is. Részletezésére ezúttal nem vállalkozhatom. Természetes volt – amit előadásom elején említettem –, hogy a Társaság hivatalos megalakulását megelőző értekezletet itt a székházban tartották és az is természetes, hogy most mi itt vagyunk. Számos néprajzi tudományos ülésnek, alkalomnak, konferenciának adott helyet az Akadémia. Külön kérdés az anyagi támogatás és a folyóiratkiadás. 1948–1949 után a társasági működés anyagi biztosítása és az *Ethnographia* kiadása az MTA-hoz került. Az utóbbi évtizedekben az intézmény már nem fedezte a szükségleteket, hanem az akadémiai folyóirat és könyvkiadói bizottsága támogatta a megjelenés költségét. Így lesz-e ezután is az MTA mai lesújtó helyzetében, csonkított állapotában? Egyelőre nem tudni.

Befejezésül: előadásomban a politika és a közélet változásait, amelyek óhatatlanul hatottak egyesületünk működésére, nem kerültem ugyan meg, de egyáltalán nem törekedtem azokat elemezni, részletezni, nem tartván feladatommak. Végezetül azonban konkrétan kell utalnom a 130 év előtti, az alakulást kimondó értekezlet (1889. január 27.) és a nyolcvan esztendő előtti félév-százados jubileumi ülés (1939. november 29.) időpontja körüli némely korabeli bel- és külpolitikai jelentőségű történetre.

Félreértés ne legyen, nem szándékom riogatni, távolról sem párhuzamot vonni egészen más helyzetű és környezetű jelenünkkel az alábbi történeti tények felemlítésével, ám a visszatekintésünk így kerek. Amikor a többször hivatkozott előkészítő ülés folyt az MTA épületében, nem túl távol a régi képviselőházban a dualizmus egyik legmélyebb válságát jelentő véderővita zajlott. Néhány nap múlva pedig megérkezett a Társaság védnökének kiszemelt Rudolf trónörökös halálhíre. Ezekhez képest az MNT megalakulása apró esemény volt a korabeli hírfolyamban, ám az alapító atyák lelkesedését, optimizmusát sem ez, sem a közvéleményt élénken foglalkoztató másik két ügy nem lohasztotta. Aligha gondolhatta a jelenlévők közül valaki, hogy negyedszázad múlva, 1914-ben milyen végzetes következményei lesznek – többek közt – éppen ezeknek az eseményeknek. A Rudolf helyére lépő Ferenc Ferdinánd ellen elkövetett merénylet szörnyű háború kitörésének lesz az ürügye és a Monarchia hadseregének felkészültségét éppen a véderővita, majd következményei károsan befolyásolják. A félévszázados fennállásra 1939. november 29-én emlékeztek eleink. Ekkor Európa és Ázsia egy része ismét háborúban állt. A Wehrmacht és a Vörös Hadsereg az őszi hónapokban rohanta le és szállta meg Lengyelországot. Ausztria és Csehszlovákia már nem létezett. Egy nap múlva pedig a Szovjetunió megtámadta Finnországot. Nyilvánvalóan nem kereshetjük nyomát a kiegyezés kori optimizmusnak. Zichy István elnök jubileumi beszédét mégis a következő mondatokkal zárta: *„Most, hogy társaságunk elmúlt ötven évétől búcsúzunk, megnyugvással nézünk annak jövője felé, mert komoly, tudományos képzettségű, a magyar néprajzot, de a magyar népet is szerető és megértő fiatal gárda készíti elő és szervezi meg az eljövendő ötven év munkáját. Bizom társaságunk életképességében, és hiszek szebb,*

termékenyebb jövőjében.” Én ezeket a mondatokat már idéztem más alkalommal, de előadásom befejezéséül most sem tudok summázó tartalmánál többet mondani.*

KÓSA LÁSZLÓ

A Magyar Néprajzi Társaság a 21. század elején

A Magyar Néprajzi Társaság közelmúltbeli/mondjuk 21. századi hétköznapjainak felvázolása elé előljáróban engedjenek meg egy nem igazán ünnepi gondolatot. Bármennyire nem is tetszik ez nekem, kénytelen vagyok konstatálni, hogy az elmúlt két-három évtizedben folyamatosan visszaszorulóban van a társadalomtudományok több értékes és nagy múlttal rendelkező szakága, fontos eredményekkel a málhájában, törekvő tervekkel és reményteljes jövőképpel. 2014-ben Kósa László akadémikus úgy fogalmazott, hogy „*A humán- és társadalomtudományokat [...] bizonyítási kényszerek szorítják. Már nemcsak a társadalmi hasznosság, hanem a gazdasági hasznosság követelménye is felmerül.*”

Néhány napja, 2019 szeptemberében pedig, amikor a szegedi egyetem 90. éve alapított Néprajzi Tanszéke ünnepi ülését nyitotta meg az egyetem történész rektorhelyettese, keresetlen szavakkal vágta az első magyarországi szaktanszéket méltatók képébe a gazdasági hasznosság igényét. Azt persze tudomásul kell vegyünk, hogy egyes szakterületek egyetemi képviselőit (hallgatószámának, oktatói karának) statisztikai görbéje csökkenő irányt mutat, s párhuzamosan: az érintett tudományterület társadalmi szervezetének tagsága ugyancsak folyamatosan csökken. Az okok szerteágazóak, mégis nem ez az az alkalom, amikor azok boncolgatásába foghatnánk. Csupán a száraz tényt vagyok kénytelen lakonikusan megállapítani. Egyik igen fontos tünetként jelezhetem, hogy a munkánkat segítő titkárság működtetéséhez e szakágak egyesületei (köztük a mienk) az állami civil pályázati támogatási rendszerben kevés eséllyel szerepelnek.

Emellett mégis köszönettel kell megemlítenem, hogy a Magyar Tudományos Akadémia év mint év támogat bennünket a szaktudomány alapfolyóiratának, az *Ethnographiának* a kiadásában, a Néprajzi Társaság irodájának működtetésében, valamint a Nemzeti Kulturális Alaptól, illetve az Egyházi, Nem-

---

* Előadásomban elsősorban korábban megjelent két munkámra (*A Magyar Néprajzi Társaság százéves története [1889–1989]*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest–Debrecen, 1989; *A magyar néprajz tudománytörténete* [2., bővített, javított kiadás]. Osiris, Budapest, 2001) és további gondolatokra támaszkodtam.

zetiségi és Civil Társadalmi Kapcsolatok Államtitkárságától rendszeresen kapunk céltámogatást egyes projektjeink megvalósításához.

A nehezedő feltételek mellett is megállapítható, hogy közösségünk *Alapszabályának* megfelelően törekedett a néprajztudomány célkitűzéseinek támogatására, a közös céloknak, kötelezettségeinknek, legfontosabb vállalásainknak teljesítésére. Munkánk során a társasági hagyományok tiszteletben tartása mellett igyekeztünk dolgozni. A működési feltételek törvényessége érdekében *Alapszabályunkat* több alkalommal módosítottuk, s 2014-ben az abban nem szereplő, de munkánk során jelentkező kérdéseket *Ügyrendben* szabályoztuk. Megállapítható, hogy szervezeti működésünk megfelelő. Tevékenységünknek fontos részét képezik a szakosztályok, számuk a 2006-ban létesített Városnéprajzi Szakosztálllyal tízre növekedett. Tervezett programjaikat a szakosztályok többsége sikeresen teljesíti. Gondot jelent az elmúlt néhány évben, s talán a jövőben még két esztendőben, hogy a rendezvényeinknek nagyvonalúan helyet adó Néprajzi Múzeum a költözésének előkészítő munkálatai miatt bezárta az intézményt, s így másutt kell helyet keresni, olykor terembérllet fizetése mellett, konferenciáinknak, előadásainknak.

Szakosztályaink az elmúlt két évtizedben változatos rendezvényeket szerveztek. A gazdag szakmai termést bemutató gyakori könyvbemutatók mellett aktuális témákban konferenciákra került sor, kiemelkedő munkatársaikat méltatták jeles életévfordulóik alkalmával, illetve elhunyt nagyjaink emlékét idézték fel életművük értékelésével. Kitűnő kezdeményezés valósult meg éveken át *Velünk élő mestereink* címet viselő programmal, ahol professzorok sorát kérték fel szakosztályok előadásra, szakmai beszélgetésre. Hogy csak az eltávozottak közül említsek példát: így Szilágyi Miklóst, Hofer Tamást fogták vállatóra. Konferenciáik jelentős témáira néhány kiragadott példát szabadjon felidézni. 2009-ben Gödöllőn *A cigány kultúra néprajzi és történeti kutatása a Kárpát-medencében* címmel tekintették át a kutatás újabb eredményeit. Az anyagi kultúra szakosztály 2013-ban *Középkori elemek napjaink magyar anyagi kultúrájában, A böjt egykor és ma – a böjtölés vallási, gazdasági, társadalmi, táplálkozási és egészségügyi szempontjai*. A Folklór Szakosztály a *Lehet a szellemi néprajznak keresztény tudományos megközelítése?* címmel rendezett előadást és vitaülést, amely témakör később az *Ethnographia* hasábjain folytatódott. Ugyanők a Kriza János Néprajzi Társasággal a 150 éve megjelent *Vadrózsákról* szerveztek megemlékezést. A Folklór Szakosztály és az Etnológia Szakosztály pécsi egyetemi partnerekkel *Kelet-Nyugat – Népi vallás a keleti és a nyugati kereszténység határán: folyamatosság, változások és kölcsönhatások* címmel rendezett vitaülést. 2014-ben az *Adalékok a magyarországi vidéki zsidóság anyagi kultúrájáról* címmel került sor konferenciára. Ugyanekkor a Folklór Szakosztály Vácott rendezett Katona Lajos emlékére konferenciát, amely alkalmat adott a Kárpát-medence területére fókuszálva a folklorisztika helyzetének és perspektíváinak áttekintésére. 2015 őszén Baján Solymos Edére emlékezve a magyar halászat kutatásának újabb eredményei-

ről számoltak be a kutatók. (Megjegyzem: mindez azért is fontos volt, mert a magyar parlament döntése nyomán a hazai nyílt vízi halászat betiltására került sor, ami ellen a törvényelőkészítő szakaszban Társaságunk memorandumban tiltakozott.) A folkloristák a szegedi egyetem Vallási Kultúrakutató Csoportja tagjaival aktuális témát tűztek napirendre: *A migráció vallási és kulturális hatásai*. A Társadalomnéprajzi Szakosztály a szakterület kéziratok forrásainak sorsát tekintette át, figyelemmel Ortutay Gyula mesekutatói kéziratok jegyzeteire. A Népzene és Néptánc Szakosztály pedig Bartók Béla halálának 70. évfordulóján a magyar népzene feldolgozásának útjairól Bartóktól napjainkig témakörben konferenciáztak. 2016-ban a Budapest környezetében újjáéledő szlovák identitásról tartottak kerekasztal-beszélgetést. A Társadalomnéprajzi Szakosztály, a Városnéprajz Szakosztály, a Film- és Fényképészeti Szakosztály pedig a Budapesti Vidám Park emlékezetéről, a Lakótelepek térhasználatáról és a fotográfiairól az egykori szocialista városokban tartottak vitaüléseket.

A jövő nemzedékek nevelésében fontos feladatnak tekintette Társaságunk a néprajzi ismeretek oktatását az iskolákban. Már 2008 tavaszán konferenciát rendeztünk *Néprajz az oktatásban* címmel, amelyen a néprajz és a kulturális antropológia egyetemi és tanítóképző főiskolai oktatásáról, a honismeret és néprajz tantárgy általános iskolai tanításának, illetve a néprajzi ismeretek alap- és középfokú művészeti iskolai oktatásának tapasztalatai voltak terítéken. A kérdéskör, a néprajz és honismeret iskolai tanításának fontossága folyamatosan a Társaság figyelmének homlokterében maradt. Napirenden tartását az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 2011-ben e tárgyban rendezett konferencia is jelezte. Később a *Néprajzi Értekezések* című sorozatunk 2015-ben megjelent kötete, Baksa Brigitta munkája *Néprajz az iskolában* címmel mutatja fel a feladat jelentőségét. Az elmúlt években a *Nemzeti Alaptanterv* több változása esetén minden alkalommal véleményt nyilvánítottunk, javaslatot tettünk a néprajzi ismeretek oktatása érdekében.

A Társaság változatlanul fontosnak tartotta a harmincéves múlttal rendelkező finn–magyar néprajzi szimpóziumok folyamatos közös megrendezését. 2009-ben Budapesten és Dobogókőn *Sztereotípiák egykor és ma – Néprajzi és antropológiai közelítések* címmel került megrendezésre. 2013-ban a finn Turkuban a hely, a helyszínek, táj, tér néprajzi, antropológiai értelmezése volt a közös szimpózium tárgya. 2017-ben magyar–finn–észt szimpóziumra került sor, amelynek helyszíne Kolozsvár volt, témája pedig az *Indulás és érkezés – Vándorlási folyamatok és helyi válaszok néprajzi és antropológiai perspektívából* címmel. A folytatást immár az észt kutatók rendszeres részvételével tervezzük.

A Néprajzi Társaság az elmúlt években több jeles „nagyrendezvény”-t is szervezett. Közülük kiemelkedik a 2016 júniusában rendezett *Együttélési modellek a Kárpát-medencében* című konferencia, amelyre részben az Országház Felsőházi Termében, részben a Néprajzi Múzeum dísztermében került sor. Az első napon a hazai nemzetiségek kultúráját bemutató előadások hangzottak el,

amelyeket folklórbemutató zárt. A második napon Paládi-Kovács Attila akadémikus, az MNT korábbi elnöke a Kárpát-medencében folyó nemzetiségi néprajzi kutatásokról és eredményeiről, Bereczki Ibolya alelnökünk a nemzetiségi tájházakról szolt, Székely András Bertalan, Horváth Sándor és Rusz Borisláv pedig a hazai nemzetiségek népi kultúráját bemutató gazdag könyvsorozatunkat mutatta be. Korábban Társaságunk megemlékezett alapításának 120. és 125. évfordulójáról.

A Magyar Néprajzi Társaság jelentős folyóiratai, könyvsorozatai rendben megjelentek. Az *Ethnographia* szerkesztését Bartha Elektől 2013-ban Viga Gyula vette át. A szerkesztőbizottság megújult. Azóta a szerkesztőség–szerkesztőbizottság folyamatos működése mellett negyedévente pontosan, határidőre jelennek meg a folyóirat számai. Postai megrendelése évek óta lehetséges. A *Néprajzi Hírek* lassan ötvenedik évfolyamához közeledik, Hála József és Máté György szerkesztésében. Paládi-Kovács Attila kezdeményezésére indította Társaságunk a *Néprajzi Értekezések* sorozatot, amelyben friss doktori disszertációk közreadásával segítjük az ifjú kutatókat. 2019-ban a 8. kötet jelent meg. A hazánkban élő nemzetiségek kultúrájának bemutatására évtizedek óta jelennek meg néprajzi könyvsorozatok. Székely András Bertalan sorozatszerkesztő munkatársaival már messze teljesítette a száz megjelent német/román/szlovák/cigány s a többi kisebbség örökségét dokumentáló, bemutató kötetet.

2010 és 2011 kiemelkedő teljesítményének tartom, hogy mindenekelőtt Mohay Tamás főtítkárr (egyetemi tanár) szervező és igen aktív személyes közreműködésének eredményeként digitálisan elérhetővé vált az *Ethnographia* mintegy százhusz évfolyama. Azóta a kiegészítésre is sor került, így a 2018-as év 4. számáig elektronikusan kutatható a folyóirat.

Szaktudományunk jövőjének, jövőbeni célkitűzéseinek kérdése régóta foglalkoztatta/foglaloztatja Néprajzi Társaságunkat is. Az időről időre felerősödő gondolat 2018 tavaszán indított bennünket cselekvésre. Paládi-Kovács Attila akadémikus kezdeményezésére a Magyar Néprajzi Társaság kibővített elnöksége informális eszmecsere-re ült össze a Néprajzi Múzeumban. A jelenlévők a következő kérdéscsokrokat járták körbe: a szak elnevezése, kutatási paradigmák, a szak tudományközi helyzete, a részdiszciplínák helyzete-jövője, a néprajz helyzete a közgyűjteményekben. Egyetértés alakult ki a néprajztudomány helyzete újbóli áttekintésének sürgős szükségességéről, a társadalmi hasznosság szempontjainak érvényesítéséről. A helyzetfelmérésnek tényszerű adatokra kell épülnie, s a munkálatok fókuszába az utóbbi 20–25 év változásainak kell állnia. Az eszmecsere eredményeként a Magyar Tudományos Akadémia Néprajztudományi Bizottsága a Néprajzi Társaság elnökségének részvételével indított el a szakág és az intézményi területek helyzetét elemző konferenciasorozatot. Cél egy összegző, az egész szakot áttekintő helyzetértékelés, amiből az aktuális teendők és irányok felvázolása kell következzen. A Néprajztudományi Bizottság eddig három konferenciát szervezett, nagy ér-

deklódás mellet. Néhány nap múlva, október 8-án a néprajztudományi alapku-
tatás és hasznosítása lesz a negyedik konferencia témája.

Mint említettem, a Néprajzi Múzeum régóta ad helyet a szaktudomány
társadalmi szervezetének, irodájának, kiadványainak. Hálásak voltak elődeink
és mi is segítőkészségükért. Közismert, hogy a múzeumnak a Kossuth térről
költöznie kell. A helykeresés során mi is nyomatékosan képviseltük azt a
gondolatot, hogy a múzeum sorsa csak egy új, korunknak és a sajátos szak-
mai-muzeológiai feltételeknek megfelelő épületben oldódhat meg. Napjaink-
ban már épül mind a Városligetben megvalósuló új múzeumépület, mind a
lassan birtokba vehető Szabolcs utcai raktár–restaurátor–munkaépület. A Kos-
suth téri épületben pedig gondos munkával, revízióval, csomagolással készül-
nek a múzeum munkatársai eddigi otthonuk elhagyására, s a végleges munka-
terek elfoglalására. Sikeres munkát kívánok nekik mindannyiunk nevében!

BODÓ SÁNDOR

A Magyar Néprajzi Társaság és a Néprajzi Múzeum kapcsolata az alapítás és az intézményesülés időszakában

Az idén 130 éve alapított Magyar Néprajzi Társaság hiteles történetének meg-
ismeréséhez rendkívül szorosan kapcsolódik a 147 esztendeje létrehozott Néprajzi Múzeum története. Ezen kézenfekvő megállapítás ellenére elgondolkod-
tató, hogy az utóbbi 130 évben nem készült az együttműködést részleteiben
elemző mű.¹ A múzeumi intézménytörténeti összefoglalások, vagy a Társaság
menetrendszerű jubileumaihoz kapcsolódó megemlékezések egyaránt meg-
egyeznek abban, hogy csak jelzésszerűen utalnak a természetesnek ítélt kap-
csolat egyes kitüntetett elemeire, de nem tárgyalják azokat részletekbe menő-
en. Ünnepi előadásomban a Magyar Néprajzi Társaság alapításának és műkö-
désének első évtizedeire koncentrálok az együttműködést vizsgálva.

A Társaság és a Múzeum alapítása ugyan nem esik egybe, hiszen a kettő
között csaknem két évtized van, de a Társaság előtörténetének formációs fo-
lyamataiban is megjelenik a Múzeum korabeli működésének hatása.² Az elő-
történetek egymásba fonódó, gyakran az azonos szerepvállalókon keresztül
bonyolódó történetet formálnak. A Magyarországi Néprajzi Társaságot³ Kósa
László értékelése szerint többéves előkészítés eredményeként, több alkalomra
(értekezletre, tanácskozásra) széthúzódva 1889-ben alakították meg a Magyar

¹ A 125 éves évforduló alkalmából tartott előadás csak érzékeltette a kapcsolódási
pontok jelentőségét. Kemecsi 2014.

² Vö. Kósa 1989a, 1989b. 130.; Balassa 1989; Selmeczi Kovács 1989; Fejős 2012.

³ 1896-ban változott a név Magyar Néprajzi Társaságra, bár már 1892-ben kezdemé-
nyezték ezt. Vö. Voigt 1980. 443.; Balassa 1989. 4.

Tudományos Akadémián.⁴ A Magyar Nemzeti Múzeum Ethnographiai Osztályának⁵ alapító napjaként emlékezünk meg 1872. március 5-ről, Xantus János kinevezésének időpontjáról.

A társasági alapítás egy sajátos jellemzőjére utal a 40 éves évfordulón, 1929-ben január 30-án lezajlott rendkívüli megemlékező közgyűlés egyik előadása. A korabeli optimista hangulatot érzékelteti a Magyarországi Néprajzi Társaság kedvező előjelek között szerveződő közgyűlésével kapcsolatban feljegyzett meteorológiai tény is, hogy „a főváros fölött aznapon szokatlanul enyhe, tavaszi légáramlatok lebegtek [...]” – amit Madarassy László a négy évtizeddel korábbi alkalomra emlékezve felidézett.⁶ A mai emlékező ülés alkalmával, a napjainkban az Akadémia fölött lebegő körülményeket az utókor számára feltehetőleg szintén érdemes lenne rögzítenünk.

A Magyar Néprajzi Társaságnak gyakorlatilag alapítása óta rendkívül szoros kapcsolata volt a hazai múzeumüggyel. Erre utalt Sebestyén Gyula a Társaság 25. éves évfordulójával kapcsolatosan az *Ethnographiában* megjelent előadásában: „A csodálatos lelki készséget tanúsító fiatal testület már a kezdet kezdetén felismerte, hogy a néprajz tárgyi részének letéteményes intézményre is szüksége van. Ezért vette fel programjába egy néprajzi múzeum létesítését.”⁷

Korábbi jubileumi megemlékezéseken kölcsönösen idézett tény, hogy már alakuló közgyűlésén testületet választott a Társaság „A hazai ethnographiai múzeum ügyében kiküldött bizottság” megnevezéssel. A bizottság elnökévé a Múzeum igazgatóját, Xantus Jánost, tagjává Herman Ottót, Herrmann Antalt, Pápai Károlyt, Szendrey Jánost és Török Aurélt választották meg.⁸ Herrmann Antal a Társaság titkáráként elmondott hozzászólásában hangsúlyozta, hogy „társaságunk egyik feladatául a népelet használati tárgyainak természetbeni összegyűjtését, továbbá hazai ethnographiai múzeum alapítását és fenntartását tűzi ki”.⁹ Erre a célra külön szakosztály is létesült. Ez a kezdeti elszántság nem előzmény nélküli, hiszen az 1880-as években rendszeresen felbukkan. Ennek az egyik kitüntetett eleme volt az ismert vita Herman Ottó és Xantus János között 1885-ben.¹⁰ Kettejük között a néprajzi múzeum lényegét illetően egyáltalán nem volt összhang.

Herrmann Antal már a Társaság első ülésén előadást tartott *Hazai néprajzi múzeum alapításáról* címmel.¹¹ A mai olvasót is megragadja érzékletes fo-

⁴ A folyamatról legutóbb részletesen a 125. éves ünnepi konferencián szólt Kósa László. Kósa 2014. 32.

⁵ A Néprajzi Múzeum névváltozatainak pontos összeállítását lásd Fejős 2000. 931.

⁶ Madarassy 1929. 14.

⁷ Sebestyén 1914. 260.

⁸ *Ethnographia* 1890. 1. évf. 1. sz. 60.

⁹ Idézi Kodolányi 1984. 142.

¹⁰ Fejős 2012; Fejős 2018. 27–29.

¹¹ Herrmann 1890.

galmazása: „*Ily roppant gazdag anyag mellett nekünk kellene bírnunk a világ legérdekesebb, legértékesebb ethnographiai muzeumával. Vajjon hol van ez? [...] ládák molytenyészdeiben reprezentálja magát láthatatlanul a hazai ethnographia*”.¹² Előadásában az önálló és független „helyiség” kialakítását-megszerzését nevezte a Múzeum számára kulcskérdésnek. „*Ha van helyiség, van múzeum*.”¹³ A jelenben működő főigazgatóként messzemenően egyetértek az intézmény önállóságát és biztonságos működését tekintve a megfelelő „helyiség”, azaz múzeumépület kiemelt jelentőségét illetően. Örömmel jelzem, hogy oly sok idő után végre saját céljaira újonnan létrehozott épületekbe költözhet belátható időn belül a sokat vándorolt Néprajzi Múzeum.¹⁴

A Herrmann által 130 évvel ezelőtt megfogalmazott javaslat szerint a Múzeum szervezése feltétlenül szükséges és elodázhatatlan. Megint csak a kézenfekvő aktualizálás miatt idézek lendületes szövegéből, a mostani állami főntartók felé is korszerű üzenetet: „*a kormány léptesse igazi aktivitásba a múzeum ethnographiai osztályát, és személyzettel, gyűjteményekkel és budgettel együtt helyezze át az új múzeumba, [...] végre pedig pártolja az ügyet egész erkölcsi súlyával*”.¹⁵ Ennél tömörebben magam sem fogalmazhatom meg az előttünk álló időszak legfontosabb célját!

A Magyar Néprajzi Társaság által a Múzeum ügyében kiküldött bizottság működését már többen értékelték, felhívva a figyelmet működésének előremutató és értékes támogató szerepére.¹⁶ Herman Ottó fogalmazta meg a társasági bizottság memorandumát, amelyet személyesen nyújtott át Hunfalvy Pál elnökkel közösen gróf Csáky Albin kultuszminiszternek.¹⁷ Ebben azt javasolták, hogy a meglévő néprajzi gyűjteményeket a Török Aurél alapította, szintén mostoha sorsú antropológiai múzeummal egyesítsék, és így jöjjön létre a „*magyarországi ethnographiai múzeum*”.¹⁸

Sajátos tényként érdemes tisztáznunk ennek a bizottságnak a működésével kapcsolatban egy fontos momentumot. A Társaság képviselői úgy nyilatkoztak, mintha nem létezne múzeum vizsgálatuk idején. Kósa László a Magyar Néprajzi Társaság 100 éves történetét összefoglaló munkájában jelzi, hogy megítélése szerint kettős oka lehetett ennek: egyrészt taktikai, hogy a kulturális kormányzatot segítségre serkentsék, másrészt a gyűjtemény áldatlan helyzetét értékelve.¹⁹ A Magyar Néprajzi Társaság, felismerve a múzeumügy jelentőségét, aktivizálta magát annak érdekében. Nem rajta múlt, hogy akkor nem/akkor sem oldódott meg a múzeum helyzete.

¹² Herrmann 1890. 22.

¹³ Herrmann 1890. 23.

¹⁴ Vö. Kemecci 2014. 50.

¹⁵ Herrmann 1890. 23–24.

¹⁶ Pl. Kodolányi 1984; Sebestyén 1914; Balassa 1989; Kósa 1989a.

¹⁷ Vö. Bodó 2014. 72–73.

¹⁸ *Ethnographia* 1890. 97., idézi Fejős 2018. 30.

¹⁹ Kósa 1989a. 23.

A Néprajzi Osztály fejlődésére ügyelő Magyar Néprajzi Társaság vezetősége természetesen fölfigyelt az Iparművészeti Múzeumnak az etnográfiai gyűjteményhez mérten lényegesen sikeresebb és eredményesebb pozíciójára. Ezzel összefüggésben a Múzeum ügyében mindvégig igen aktív Herrmann Antal az osztálynak az Iparművészeti Múzeum új épületébe történő költöztetéséről úgy vélekedett, hogy a „... *hajléktalan néprajz legalább zselléres ott-hont...*” találna abban az intézményben, ami „... *eddig inkább késleltetője volt a hazai ethnographia fejlődésének...*”.²⁰ Kénytelen vagyok említeni, hogy a jelenben is párhuzamosan formálódik a Néprajzi Múzeum és az Iparművészeti Múzeum elhelyezésének ügye, hiszen zajlik az Üllői úti palota teljes rekonstrukciója is.

A néprajzi múzeumi intézményesülés kiteljesedését Jankó János igazgató úrrá való 1894-es kinevezésével jelölhetjük. Az általa végzett sokirányú intenzív munka eredményeként az Ethnographiai Tár kibővült és valódi múzeummá szerveződött. A Társaság érdeme elvitathatatlan a Múzeum ügyének ébrentartásában és képviselésében ezekben az években is.²¹ Jankó a Magyar Néprajzi Társaságnak is aktív, vezetőségi feladatokat is vállaló tagjaként működött. 1892. május 9-én megválasztották a Társaság könyvtárosának, és a szervezet első komoly szervezeti válságának megoldásában is szerepet vállalt.²² A Társaság folyóiratának, az *Ethnographiának* Herrmann Antallal és Munkácsi Bernáttal volt hármásban a szerkesztője.²³ A Magyar Néprajzi Társaság és a Múzeum korabeli kapcsolatát kiválóan érzékelteti, hogy Sebestyén Gyula főtitkár kezdeményezésére a Társaság számára eljuttatott néprajzi tárgyakat rendszeresen Jankó Jánosnak a múzeumba szolgáltatatták át örök letétemény gyanánt.²⁴

Kezdeményező szerepet tulajdoníthatunk a Néprajzi Társaságnak a millennium megünneplésével kapcsolatos néprajzi aktivitás terén is. Szintén Herrmann Antal volt az, aki *Millennium és néprajzi kiállítás* címmel előadásban javasolta a később nagy sikerrel megvalósult tárlatot, melynek a Néprajzi Múzeum magyar vonatkozású gyűjteményeire gyakorolt közvetlen hatása közismert.²⁵ A Néprajzi Falu a magyar néprajzi muzeológia első nagy erőpróbája és egyben első nagy, nyilvános bemutatkozása volt a budapesti Városligetben.²⁶

A Társaság gyorsan, már 1890-ben megindította folyóiratát, az *Ethnographiát*, melynek első szerkesztője Réthy László történész, numizmatikus volt,

²⁰ Herrmann 1891. 22., idézi Gyarmati 2016. 237–238.

²¹ Kemecsi 2014. 51.

²² Kósa 1989a. 31.

²³ Kósa 1989a. 137.

²⁴ 1 db merítő edény, 1 db löporszarv Balassagyarmatról, vagy faragott gyufatartó (NMI 97/1900., ill. NMI 7/1901.)

²⁵ Vö. Kósa 1989a. 24.

²⁶ Kósa 2001. 108.

majd Herrmann Antal és Katona Lajos szerkesztik a folyóiratot. 1892 második felétől lett szerkesztő Jankó János, s ekkortól az *Ethnographia* nemcsak a Társaság, hanem a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának is a közlönye.²⁷

Az ünnepi alkalom sem akadályozhatja, hogy őszintén jelezzük: ismeretesebbek ezekből az évekből olyan konfliktusok és viták is, melyeket Jankó a Társaság vezetőségével folytatott a múzeumi publikációk megjelentetése érdekében.²⁸ 1892-ben még múzeumi elődjének, Xantus Jánosnak sikerült 500 forint támogatást szereznie a minisztériumtól az *Ethnographia* részére, azzal a feltétellel, hogy ebből az összegből a Néprajzi Múzeum gyűjteményét kell közreadnia. A sok munka, a rengeteg tárgy feldolgozása miatt néhány évig a Néprajzi Múzeum nem tudott ezzel a lehetőséggel élni. Amikor az intézmény részéről elkezdtek volna a publikációs munkát, az *Ethnographia* szerkesztősége az illusztrációkhoz szükséges klisék költségességére hivatkozva hártotta el a tanulmányok közlését.²⁹ Jankó felterjesztésekben panaszkodik az eljárás ellen: „... tárgyi ethnographiát illusztráció nélkül csinálni nem lehet, s hogy az illusztrációkat bármennyire is reducáljuk, nekünk magyaroknak, kik illusztrált tárgyi ethnographiát még csaknem semmit nem adtunk ki – rengeteg a tenni-valónk”.³⁰ Az eltelt hosszú idő ellenére szomorúan kell megállapítanom, hogy Jankó értékítélete még a 21. század második évtizedének végén is aktuális! A viták miatt Jankó már 1896-ban felveti a különválás kérdését, végleges döntésre azonban csak 1899-ben kerül a sor. Ekkor úgy határoz a Néprajzi Társaság, hogy az *Értesítő* külön, de mint az *Ethnographia* melléklete jelenjék meg.³¹

Az összefonódást jelzik a Múzeum költségvetéséből a Társaság céljaira rendszeresen átutalt összegek is.³² A *Néprajzi Értesítő* megindulását követően a tárgyi vonatkozású cikkek ezután a múzeumi kiadványba kerültek és az *Ethnographia* hosszú időn keresztül anyagi kultúrát érintő tanulmányokat nem, vagy csak elvétve közölt. Az első évfolyamban 12,³³ majd a harmadikban már 15 ív terjedelemben megjelenő *Néprajzi Értesítő* fontos tényezőt jelentett a Múzeum tudományos műhelyé válásában, összefogva és az intézményhez kapcsolva a tárgyi érdeklődésű kutatók szakmai tevékenységét.³⁴

Sebestyén Gyula idézett, 1914-es előadásában, az alapítástól eltelt rövid negyedszázadra visszatekintve, így értékelte ennek a ténynek a jelentőségét a Társaság szempontjából: „... repeső örömmel utalunk arra, hogy a Magyar

²⁷ Kemecsi 2014. 51.

²⁸ Vö. Kenyéri 2005. 83.

²⁹ NMI 104/1899.

³⁰ Paládi-Kovács 2011. 75.

³¹ NMI 104/1899.

³² Kósa 1989a. 42.; NMI 44/1900. Fennmaradt az *Ethnographia Értesítőjének 1900–1901. évi elszámolása*, az akkor természetesen működő szerzői honoráriumokkal. NMI 27/1902.

³³ Jankó a hivatalos jelentésében 13 ívet szerepeltetett terjedelmként. NMI 37/1901.

³⁴ Selmeczi Kovács 1989. 11.; Paládi-Kovács 2011. 77.

Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályával összekötő kapocsnak a pompás múzeumi Értesítő lett az eredménye".³⁵ Az *Értesítő* negyedévente megjelenő számaival „kizárólag a tárgyi néprajz és a néprajzi osztály érdekeit szolgálta”.³⁶

Jelen ünnepi konferencia helyszíne, a néprajz és az Akadémia közötti hosszú időre visszanyúló szoros kapcsolat³⁷ inspirál arra, hogy ebből az időszakból egy tanulságos eseményt röviden felidézzenek. 1901-ben Jankó feladatul kapta, hogy a Magyar Tudományos Akadémia épületében megürülő Történeti Képcsarnok helyiségeit felmérve véleményezze azt az ötletet, hogy a Néprajzi Osztály költözzön az Akadémia ezen helyiségeibe. Fönmaradtak Jankó saját kezű számításai, melyek alapján összesítette az aktuálisan rendelkezésre álló helyiségek méretét, illetve felvázolta a prognosztizálható igények szerinti elhelyezési feltételeket is.³⁸ Megállapította, hogy a fölkínált tér nem alkalmas az osztály elhelyezésére, még rövid távon sem, különösen nem az általa hangsúlyozott végleges megoldásként, illetve a modern muzeális követelményeknek sem felel meg. „Ezek alapján tehát minden kétséget kizáró módon nyilvánvaló, hogy a Néprajzi Osztály gyűjteményeit véglegesen az akadémiában egyáltalán nem lehet elhelyezni mert az ott tisztességesen felállítva már ma sem férne el. [...] A N. O. tárgyai azonban egyáltalában nem olyan természetűek melyek ilyen sok költözködést (kettő már eddig volna) súlyosan meg ne sinlenének még két költözködés hercze hurczája épen elég arra, hogy gyűjteményünknek épen legértékesebb és legnehezebben megszerezhető tárgyai nagyrészt tönkre menjenek.”³⁹ Úgy vélem, Jankó ezzel a felelős vezetői döntéssel egy újabb kényszerű költözéstől óvta meg ezáltal az intézményt és a sérülékeny gyűjteményt. Azzal nem számolhatott, hogy még további négy (!) költözés válik szükségessé, míg a véglegesnek szánt saját épületébe költözik a múzeum a jelenben.

Jankó váratlan és korai halálát követően, 1902 és 1919 októbere között Semayer Vilibáld volt a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának igazgatója.⁴⁰ Nála hosszabb ideig csak az alapító első vezető, Xantus János,

³⁵ Sebestyén 1914. 261.

³⁶ Selmeczi Kovács 1989. 11.

³⁷ A 125. éves ünnepi konferencián Paládi-Kovács Attila számos új szempontot elemzett vonatkozó előadásában. Paládi-Kovács 2014. 42–43.

³⁸ „Összesen 3920 m² helyiségnek kellene rendelkezésünkre állania. Ám ezzel szemben a N. O. helyiségei 1901. decemberében csak 2152 m² tesznek ki s így 1767 m²-rel kevesebbet mint amennyi [...] szükséges volna. A most raktárszerűen elhelyezett gyűjtemény felállítására és a hozzáférhetetlen gyűjt. bemutatására összesen 5300 m² szükséges. Ezzel szemben az Akadémia [...] összesen 3.522 m² területet nyújt, 1778 m²-rel kevesebbet mint amennyi a végleges felállításra szükség volna...” NMI 112/1901.

³⁹ NMI 112/1901. Hasonló érveket még a közelmúltban is szükséges volt megfogalmazni a Néprajzi Múzeum részéről az időről időre fölmerülő alkalmatlan épületekbe költözés megakadályozása érdekében. Vö. Kemecsi 2015.

⁴⁰ Tevékenységéről pl. Paládi-Kovács 2014.; Kemecsi 2018.

illetve késői utóda, Hoffmann Tamás vezették az intézményt. Semayer igazgatói tevékenysége ennek ellenére nem hangsúlyos szakunk tudománytörténetében. Feltehetőleg elődje, Jankó János, illetve utódai, Bátky Zsigmond és Györffy István öhozzá mérhetően lényegesen meghatározóbb életművei miatt kerül árnyékba.⁴¹ A városligeti Iparcsarnok alkalmatlannak bizonyuló épületében töltött évek után Semayer 1920-ban nyugalomba vonult, abban az időszakban, amikor a Néprajzi Múzeum újra költözés előtt állt a végzetesen leromlott elhelyezési körülmények miatt.⁴² Azonban ez a következő helyszín akkor sem az intézmény igényeihez igazodó új építmény lett, hanem a Tisztviselőtelepi Gimnázium épülete. A Semayer működését utólag értékelő kutató megállapíthatja, hogy nem segítette helyzetét az sem, hogy nem vállalt érdemleges szerepet a Magyar Néprajzi Társaság munkájában. Kósa László a Társaság történetét összefoglaló munkájában utal arra, hogy Semayer embertani kutatásai a szak ilyen irányú kutatási tematikájához tartoztak ugyan, de nem vállalt semmilyen tisztséget a nagy hagyományú szervezetben.⁴³

A múzeumi évkönyv, a *Néprajzi Értesítő* megjelenését a Társaság közvetlenül, anyagilag is segítette. A támogatás fejében 1900-tól azt is illetményként, automatizmusként kapták a tagok. A *Néprajzi Értesítő* 1916-ig az *Ethnographia* mellékleteként jelent meg, elsősorban az ún. „tárgyi”, míg az utóbbi az ún. „szellemi néprajz” tanulmányait közreadva.⁴⁴ Semayernek az a törekvése, hogy az *MNM Néprajzi Tára Értesítőjét* különválassza az addig közös borítólappal megjelenő Magyar Néprajzi Társaság által kiadott *Ethnographiától*, ellenérzést keltett számos érintettben, nem segítve az igazgató elfogadottságát.⁴⁵ Az *Értesítő* kényszerű szünetelése 1916 és 1926 között szintén nem javította a múzeum vezetőjének szakmai megítélését – annak ellenére, hogy ennek oka elsősorban a világháborús időszak sanyarú finanszírozási helyzete volt.⁴⁶ Kósa László megítélése szerint ez az intézkedés lehetett a csírája a személyi ellentétekkel is motivált későbbi szétválásnak. Szalay Imre társasági elnöknek, a Nemzeti Múzeum igazgatójának a személye azonban hosszú ideig integrálni volt képes a szétartó folyamatokat is. Elnökként közelről ismerete a pozícióit megszilárdítani igyekvő szakma igényeit, céljait.⁴⁷ Az ő elnöki periódusában a főtákarai beszámolók rendre hangsúlyozták a Társaság és a Múzeum közötti termékeny együttműködést.⁴⁸ Azokban a periódusokban, amikor a Múzeum pénzügyi okokból kénytelen volt szüneteltetni év-

⁴¹ A *Magyar Néprajzi Lexikon* rendkívül szűkszavú tényközlő szócikke is jelzi tevékenységének korlátozott megítélését. Diószegi 1981. 438.

⁴² Granasztói 2016. 40.

⁴³ Kósa 1989a. 41.

⁴⁴ Balassa 1989. 3.

⁴⁵ Kósa 1989a. 42.

⁴⁶ Kósa 1989a. 48.

⁴⁷ Fejős 2018. 42.

⁴⁸ Kósa 1989a. 42.

könyvének megjelenését, az *Ethnographia* a Társaság vezetői döntésének megfelelően, az aktuális szerkesztőknek köszönhetően igyekezett betölteni a múzeumi periodika küldetését is. Így külön *Néprajzi Muzeológia* rovat is működött az *Értesítő* kényszerű szünetelésének végéig.⁴⁹

A két világháború közötti időszakban a néprajztudomány szervezete és intézményei más minőségben tevékenykedtek, mint az imént földéztett korai évtizedekben.⁵⁰ Ennek az időszaknak az elemzése a Társaság és a Múzeum közötti viszonyrendszerre koncentrálva már egy másik előadás témája lehetne. Bízom benne, hogy az iméntiekben röviden jelzett kapcsolódási pontok segítségével igazoltam az előadás témaválasztásának indokoltságát, s további vonatkozó kutatásokat és értékeléseket ösztönöztem.

Végül fontosnak érzem leszögezni, hogy a Magyar Néprajzi Társaság társadalmi egyesületként soha nem tartozott és nem tartozik egyetlen intézményhez sem alárendeltként, munkája eredményessége érdekében mindig együttműködésre törekedett és törekszik. Ez az egészséges viszony jellemezte a Néprajzi Múzeummal a múltban és a jelenben is a kapcsolatát, s ennek fenntartása indokolt a jövőben is. Meggyőződésem, hogy az imént röviden vázolt, s hangsúlyosan, az évfordulóra tekintettel, a korai történetre koncentrázó elemeket idéző rövid előadás is igazolta, hogy akkor volt eredményes és sikeres a Társaság, illetve a Múzeum működése, amikor összehangoltan, egymást segítve működtek. Ezen tapasztalatok ismeretében a Néprajzi Múzeum előtt álló, rendkívüli kihívást és egyben lehetőséget jelentő feladatok megvalósításában is messzemenően indokolt a Magyar Néprajzi Társaság és a Múzeum kapcsolatát kölcsönösségen alapuló együttműködésre építeni. Nyilvánvaló, hogy a 21. század harmadik évtizedében a Magyar Néprajzi Társaság aktuális és hiteles céljainak közvetítésében a közfigyelem és társadalmi érdeklődés felkeltésében az új múzeum létrejötte komoly esélyeket hordoz.

A Társaság és a Múzeum számára tehát elemi érdekszövetség erősíti meg a 130 évvel ezelőtt kötött kapcsolatot és fűzheti a korábbi időszakoknál is szorosabbá azt. Ezt jelképezi a múzeum épülő városligeti épületébe tervezett irodai és raktári elhelyezése is a Magyar Néprajzi Társaságnak. A városligeti parkra néző földszinti irodák reményeink szerint a várható beköltözés idején 133 éves Magyar Néprajzi Társaság számára is minden korábbinál biztosabb és megfelelőbb elhelyezést garantálnak.

KEMECSI LAJOS

⁴⁹ Egy mégoly rövid elemzésen belül is elengedhetetlen annak jelzése, hogy milyen fontos szerepet játszott a Magyar Néprajzi Társaság könyvtára a Néprajzi Múzeum vonatkozó gyűjteményének formálásában. Vö. Kenyéri 2005; Kemecsi 2014. 55.

⁵⁰ Vö. Kósa 2014. 37.

Irodalom

- Balassa Iván
1989 A Magyar Néprajzi társaság száz éve. *Ethnographia* C. 1–23.
- Bodó Sándor
2014 Herman Ottó szobránál. *Néprajzi Hírek* XLIII. 3. sz. 71–73.
- Diószegi Vilmos
1981 Jankó János. In *Magyar Néprajzi Lexikon*. II. F–Ka. (Főszerk. Ortutay Gyula) Budapest. 659.
- Fejős Zoltán
2000 Útmutató néprajzi gyűjtemények értelmezésére. In *A Néprajzi Múzeum Gyűjteményei*. (Főszerk. Fejős Zoltán) Budapest. 9–49.
2012 A hazai néprajzi múzeum alapítása és a Herman Ottó–Xántus János vita 1885-ben. In *Néprajz – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula tiszteletére*. (Szerk. Tóth Arnold.) Miskolc. 22–32.
2018 A magyar néprajz múzeumi professzionalizációja. *Néprajzi Értesítő* XCIX. 2017. 13–81.
- Granasztói Péter
2016 Pajta és gimnázium között. A Néprajzi Múzeum épülete tervpályázatának története (1923). *Néprajzi Értesítő* XCVII. 2015. 37–64.
- Gyarmati János
2016 Pengeélen. A Néprajzi Múzeum első két évtizede. *Ethnographia* CXXVII. 226–243.
- Herrmann Antal
1890 Hazai néprajzi múzeum alapításáról. *Ethnographia* I. 19–23.
1891 A néprajzi múzeum elhelyezéséről. *Ethnographia* II. 21–23.
- Kemecsi Lajos
2014 A Néprajzi Múzeum és a Magyar Néprajzi Társaság kapcsolata. *Néprajzi Hírek* XLIII. 3. 49–58.
2015 A Néprajzi Múzeum költözésének aktuális helyzete. *Néprajzi Hírek* XLIV. 3. sz. 29–38.
2018 Százötven éve született Semayer Vilibáld. *Néprajzi Hírek* XLVII. 1. sz. 9–30.
- Kenyéri Kornélia
2005 Habent sua historia libelli. A Néprajzi Múzeum könyvtárának történeti rétegei. *Néprajzi Értesítő* LXXXVII. 77–130.
- Ifj. Kodolányi János
1984 A Magyar Néprajzi Társaság. *Múzeumi Közlemények* 1984. 61. 139–145.

Kósa László

- 1989a *A Magyar Néprajzi Társaság története (1889–1989)*. Budapest
 1989b *A magyar néprajz tudománytörténete*. Budapest
 2001 *A magyar néprajz tudománytörténete*. Budapest
 2014 Alapítás, válságok és kibontakozások a Magyar Néprajzi Társaság történetében. *Néprajzi Hírek* XLIII. 3. sz. 31–41.

Madarassy László

- 1929 Az „Összehasonlító Irodalmi Társulat”-tól a „Magyar Néprajzi Társaságig”. *Ethnographia* XL. 10–16.

Paládi-Kovács Attila

- 2011 A magyar etnográfia tudománytörténete. In *Magyar Néprajz I. 1. Táj, nép, történelem*. (Főszerk. Paládi-Kovács Attila) Budapest. 39–126.
 2014 A Magyar Néprajzi társaság, a Magyar Tudományos Akadémia és a rokon tudományok társulatai. *Néprajzi Hírek* XLIII. 3. sz. 42–48.

Sebestyén Gyula

- 1914 Huszonöt év! *Ethnographia* XXV. 259–264.

Selmeczi Kovács Attila

- 1989 A Néprajzi Múzeum története. In *Néprajz a magyar múzeumokban*. (Szerk. Selmeczi Kovács Attila–Szabó László) Budapest–Szolnok. 7–27.

Voigt Vilmos

- 1980 A kilencvenesztendős Magyar Néprajzi Társaság. *Ethnographia* XCI. 443–451.

A múlt értékei és a „globális falu”

A Magyar Néprajzi Társaságnak és vezetőségének az alapítás 130. évfordulója alkalmából szívből gratulálok eddigi sikeres munkájához és továbbra is eredményekben gazdag tevékenységet kívánok.

Az évforduló jó alkalom arra, hogy visszaemlékezzem azokra az időkre, amikor fiatal egyetemi adjunktusként egy nemzetközi néprajzi szimpóziumon Bécsben először találkoztam kollégáimmal: Tátrai Zsuzsanna és Kiss Mária néprajzosokkal. Valamivel később, közvetítésüknek köszönhetően megismertem a Néprajzi Kutatóintézetet: Paládi-Kovács Attila igazgató urat és az intézet munkatársait, majd a Magyar Néprajzi Társaságot is, melynek tiszteletbeli tagjává választottak.

Ekkor és azóta mind a mai napig utam Berlinből szinte folyamatosan ide vezetett: ösztöndíjasként, néprajzi anyaggyűjtés, tanítás és előadások céljából,

több ízben hosszabb időre is. Az Országház utcai Néprajztudományi Kutatóintézetben, valamint az ELTE Néprajzi Intézetében kollégáim, mindenekelőtt Paládi-Kovács Attila, Voigt Vilmos és Verebélyi Kincső, de kívülük ezen intézmények többi munkatársai is, valamennyien a Magyar Néprajzi Társaság tagjai, készségesen átkaroltak. Drága barátaimmá váltak, akikkel azóta is tartom a kapcsolatot. Hálával tartozom mindannyiuknak.

A következőkben röviden áttérnék arra a témára, amely már hosszabb ideje foglalkoztat: hogyan viszonyulnak a hagyományok, illetve a múlt értékei a „*globális falu*” mind szélesebb alapokon nyugvó kiterjedéséhez? E kérdésnél természetesen szem előtt tartom a Magyarországon kívüli, többek között Németországban, illetve Berlinben élő magyarokat is.

Mint ahogy jól tudjuk és napról napra észleljük, a globalizáció egyre gyorsabb ütemben és erősebben áthatolja mindennapi életünket, de ezen túl a nemzeti határokat is. A felvilágosodás óta a modernizáció egyik – gyakran ki is mondott – célja a lokális, általában falusi hagyományok városiakra, illetve globálisokra való cseréje. Ezt a folyamatot, melyet az UNESCO 2000-es jelentésében „*világkultúrának*” nevezett, több tényező elősegíti: az internet, amely közelbe hozza a nagyvilágot a legkülönbözőbb információkkal, úgy, hogy még csak ki sem kell mozdulni a szobából; a televízió; a hírek; vagy nemzetközi filmek adása; végül a 2017-ig robbanásszerűen megnövekedett migrációs folyamat. A gazdasági globalizáció oda vezetett, hogy Magyarországon az Aldi, vagy a Lidl üzleteiben ugyanazok a fogyasztási cikkek vásárolhatók, mint Németországban; a fiatalok Budapesten éppúgy kedvelik a hamburgert, vagy a cheeseburgert és a McDonald és Burger King éttermeit, mint Berlinben, Londonban, Párizsban vagy Tokióban. A mai fogyasztói társadalom ideológiája a hagyományos helyett inkább az újravásárlási szokásokat helyezi előtérbe. A globalizálódó világ egyik jellemzője, hogy nem csak szomszédos falvakból, országokból, hanem más földrészekről is erős hatások érkeznek. Ugyanakkor az egész világot elönteni látszik az „*amerikai*” társadalom jó néhány szokása és hagyománya is. Onnan indult a Föld Napja; a Valentine nap (Bálint napján!); a Challenge Day, vagy a Halloween; ezzel párhuzamosan folyik az angol nyelv térhódítása. Ennek a folyamatnak a szignatúrája az a kép, ami többek között megmaradt a New York-i szeptember 11-i katasztrófáról: A World Trade Center romjai, bejárata letört oszlopai előtt áll egy piros, sérült szállítóautó, nagy felirattal: „*Enjoy Coca Cola*”.

Ezek a változások természetesen jellemzően érintették a tradicionális hagyományokat. Sokan félnak az egységes kultúra kialakulásától, mások a kultúra folyamatos fragmentálódásától. Ezzel szemben az, ami a globalizáció révén megfigyelhető, nem annyira a fragmentáció, vagy a „*McDonaldizáció*” illetve egységes kultúra kialakulása, mint a kultúrák keverése, amit némelyik kolléga kreolizációnak nevez. Így például Berlinben a szupermarketekben az olasz szalámi mellett ugyanúgy kínálják a Pick szalámit, vagy a gyulai kol-

bászt; sőt, a város központi utcáin nagy haszonnal árulják a kürtőskalácsot és a lángost, amelyek a német fogyasztók körében nagyon népszerűvé váltak.

Természetesen a hagyományok többet jelentenek, mint csak a múltból megmaradt falusi szokásrendszert. Jelenünket is átszövik, folyamatosan változnak, módosulnak a környezet pillanatnyi állapota és adottságai szerint. Ezek azonban retradicionalizációs folyamattal is járhatnak és gyakorlatilag járnak is. A *Fölszállott a páva*-produkciókban például többek között észlelhető, hogy milyen elképesztő színvonalon, felnőtteket megszégyenítő módon ismerik a gyermekek a magyar népzenei kincseket. Globalizálódó világunkban egyre nagyobb értékkel bír, hogy a fiatalok büszkék legyenek a nemzeti, kulturális hovatartozásukra. Habár a „*globális falu*” hatékonysága a mindennapi életünkben – az angol nyelvtől az életforma egyes elemeig – kikerülhetetlen, de a nemzeti és regionális kultúrák nélkül önmagában életképtelen. A kettő egymásra van utalva. Másrészt a hagyományos kultúra sem sorvad el, mivel a globális gőzhenger fenyegetése gyakran új életerőt ad neki, még akkor is, ha új elemekkel vegyül.

A globalizációs folyamat számos esetben visszavezet a hagyományokhoz. Az Európai Unió példája is azt bizonyítja, hogy az egyes országok több helyet követelnek saját kulturális tradíciói és vívmányai iránt: ez történik jelenleg Franciaországban, a filmpiacon kialakult hollywoodi domináció, vagy a nyelv elangolosodása ellen, még akkor is, ha a számítógép, a pénzpiac, a NATO közös nyelve szinte automatikusan hozza elő a többnyire lefordíthatatlan angol kifejezéseket és rövidítéseket. Ugyanígy értelmezendő a helyesírás reformja, úgy, mint a Fontane- és Kleist-kultusz újraélesztése Németországban; hasonló jelenségek tapasztalhatók más országokban is – így Magyarországon. Egyre több közösségben, családban fedezik fel újra a hagyományos ünnepek spirituális jelentőségét és azok szertartásos jellegét. És még ha az ünneplési gyakorlat színjátékszerűen is indul, évek során valódi hagyománnyá, ismeret-té, belső igénnyé válhat. Többek között érdekes, hogy a Csík zenekar, 1988 óta a magyar népzenei élet egyik meghatározó szereplője, első weboldala így köszönt: „*A jelenkor művészetévé, élő városi folklórrá varázsoljuk csodás örökségünket, a magyar népzeneét.*” Egyrészt ragaszkodik az autentikus népzenehez, megőrizni és továbbörökíteni kívánja. Ahhoz azonban, hogy minél jobban tudja átadni a hagyományos népzeneét fiataloknak is, nyitott a városi folklór, a popzene felé is.

Ez a kettős orientáció: a globális kulturális javakban való részesülés egyrészt, a hagyományápolás másrészt észlelhető a berlini magyarok köreiben is. Az ottani magyar és német–magyar kulturális egyesületek főleg interneten kommunikálnak tagjaival és folyamatosan hirdetik sokféle tevékenységüket és rendezvényüket. A berlini Magyar Tv a berlini magyar közönségnek sugározza adásait, illetve azoknak a németeknek is, akik vegyes házasságok kapcsán érdeklődnek a magyar nyelv és kultúra iránt. Fő célja az anyaországtól messze felnövő generációk nyelvhasználatának gyakorlása és a hazai kultúra klasszi-

kusainak megismertetése. A Körösi Csoma Sándor Program keretében Magyarországról évente fiatalok érkeznek a diaszpórában élő magyarokhoz, hogy néptáncra, népzeneire, magyar nyelvre tanítsák a közösség tagjait. A magyar uniós elnökség lezárása kapcsán a világhírű magyar operaénekesnő, Rost Andrea a Brandenburgi kapu előtt a magyar népzene hagyományait és egységét mutatta be, Kocsis Zoltánnal és a Budapest Klezmer Band kíséretével. Szavai szerint kezdeményezésének legfőbb célja az volt, hogy a berlinieknek megmutassa Magyarország népzenei egységét, ugyanakkor sokszínűségét is.

A Zum György magyar vendéglőben nemrég az erdélyi Tokos zenekar húzta a vendégek talpa alá a dallamokat. Az est gyermektánc házzal kezdődött, a zenekar közreműködésével. Sok gyermek először ismerkedett meg a magyar népzenevel. A felnőtt tánc ház ez alkalommal is sokakat vonzott, a rendezvény során telve volt a tánc tér. Az estnek különlegességet adott, hogy a magyarok mellett sok német barát, ismerős és érdeklődő is érkezett, akik lelkesen hallgatták a zenét és a táncban is részt vettek. Különböző nemzetek élvezték tehát közösen a magyar népzene t és táncot, Gyuri bácsi csülkös bablevesével kísérve. Végül előkerült a citera is egy kis közös éneklésre, amelybe német és magyar együtt kapcsolódott be. Sok magyar származású, de német ajkú fiatal szívesen és örömmel énekelte a magyar énekeket, a nyelvi különbség ellenére is. A zene és a tánc sokszor hangoztatott kultúrákat összekötő ereje itt volt közvetlenül tapasztalható. A Tokos zenekar remek muzsikája sem először csendült fel a német fővárosban és a tánc ház hangulata alapján nem is utoljára.

A Magyar Néprajzi Társaság, a magyar néprajz legszélesebb tudományos és társadalmi szervezete, nyilvánvalóan ezeket a folyamatokat is szorosan figyelemmel kíséri. Legfontosabb feladata azonban, a jövőre és ugyanúgy a diaszpórában élő magyarokra nézve, a magyar hagyományos kultúra megőrzése és terjesztése. Ilyen értelemben elismerést és ugyanakkor sokoldalú támogatást érdemel. Sok sikert és szerencsét kívánok neki! Isten éltesse!

SCHUBERT GABRIELLA

**Az ukrán néprajzkutatók üdvözlése
a 130 éves Magyar Néprajzi Társaságnak**

Tisztelt Magyar Néprajzos és Folklorista Kollégák, Kedves Magyar Barátaim!

Mindenekelőtt engedjék meg nekem, hogy a szomszéd országban élő ukrán néprajzkutatók, egyben az Ukrán Tudományos Akadémia Maxim Rylszky Művészettörténeti, Folklorisztikai és Etnológiai Intézete nevében, a Magyar Néprajzi Társaság megalakulásának 130. évfordulóján köszönthessem Önöket

a magam és munkatársaim nevében. Őszintén bevallom, felettébb büszke vagyok arra, hogy neves Néprajzi Társaságuk egykoron külföldi tiszteletbeli taggá választott.

Előadásomban szeretném röviden ismertetni Önökkel a magyar, illetve az ukrán szakemberek eddigi szoros tudományos együttműködését a néprajz és a folklorisztika területén. Örvendetes tény, hogy az ukrán tudósok régóta intenzív kapcsolatot ápolnak a Magyar Tudományos Akadémia társintézményeivel, valamint a Néprajzi Társasággal, magyar egyetemek néprajzi és folklór tanzékeivel.

Fontos kiemelni ebben a beszámolómban, hogy immár csaknem 40 éve folyik szoros tudományos együttműködés a kijevi M. Rylszky elnevezésű Művészettörténeti, Folklorisztikai és Etnológiai Intézet és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézete között. Számunkra igazi mérföldkőnek számít, hogy 1990-ben a budapesti Néprajzi Intézet akkori igazgatója, Paládi-Kovács Attila, valamint intézményünk vezetője, Olexandr Kostyuk között kétoldalú együttműködési megállapodás kidolgozására és ünnepélyes aláírására került sor, amelyet azóta ötvenként–négyévenként rendszeresen megújítunk.

Ennek a megállapodásunknak köszönhetően azóta a kijevi testvér-intézmény tudományos munkatársai gyakran hivatalos kiküldetésben jártak Budapesten – könyvtárakban és levéltárakban végezhetek kutatómunkát, de számos nemzetközi konferencián is részt vettek Magyarországon. Többek között Hungarológiai Kongresszusokon Szegeden, Debrecenben és Pécsen, a hetedik SIEF Kongresszuson stb.

Számunkra nyilvánvalóan nem elhanyagolható körülménynek számít, hogy az ukrán etnológusaink, folkloristáink tanulmányaikat szisztematikusan publikálhatják magyar néprajzi folyóiratokban is, így a Társaságuk által rendszeresen kiadott *Ethnographia*, illetve *Acta Ethnographicaban*¹. Ukrán kutatók rendszeresen részt vettek békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferenciákon az 1975–2001 évek közötti időszakban, amelyet a MNT mindig aktívan támogatott. Jól ismert tudománytörténeti tény az is, hogy a Társaságuk alapításának kezdete óta kiemelt figyelmet fordított Magyarország nemzeti kisebbségeinek vizsgálatára. Hiszen Néprajzi Társaságuk mindig egyik fontos küldetésének tekintette, hogy „*tanulmányozza a jelenlegi, valamint a történelmi Magyarországon élő különböző népeket, abból a humánus célból vezetve, hogy támogassa az etnikumok közötti baráti kapcsolatokat egymás kultúrájának jobb, kölcsönös megértése érdekében*”.²

A magyar kutatók az említett tudományos együttműködés keretében gyakran jártak hivatalos kiküldetésben kijevi intézetünkben: előadásokat tartottak,

¹ Mushketik 1991/1992. 201–215.; Mushketik 2004. 174–203.; Мушкетик 2011. 289–305.; Mushketik 2013. 453–470.

² Ortutay Gyula–Bodrogi Tibor (szerk.) 1963. 33.

konferenciáinkon szerepeltek, könyvtárakban kutattak stb. Köztük volt Kiss Mária, Kriza Ildikó, Balogh Balázs, Veres Péter, Juhász Katalin, Ispán Ágota, Szilágyi Levente és mások. Ilyen volt például az 1997-ben Kijevben megrendezésre került szimpózium, amelynek témája a *Szóbeli epika – Etnikai hagyomány és teljesítmény* volt, vagy a Rylszky Intézet 90. évfordulójának szentelt nemzetközi konferencia (2011) stb.

A magyar tudósok ukrán nyelvre általam és más kollegák által lefordított munkáit intézetünk folyóiratában, illetve gyűjteményes kiadványaiban rendszeresen publikáltuk Kijevben.³ Így 2002-ban megjelent a neves kutatónak, a Magyar Néprajzi Társaság akkori vezetőjének, Kósa László akadémikusnak *Ki népei vagytok? Magyar néprajz* című könyve ukrán kiadása.⁴ Az ukrán–magyar tudományos együttműködés keretén belül a kijevi intézet elkészítette egy magyar néprajzi és folklorisztikai cikkgyűjtemény kiadását a *Народна творчість та етнографія* (Népművészet és néprajz) című folyóiratunkban (2006. № 4.).⁵ Az ebben a számban közzétett anyag megfelelően reprezentálta a magyar néprajztudomány magas színvonalát, különböző irányzatainak széles spektrumát, valamint a kortárs magyar etnológia legfontosabb, aktuális tudományos eredményeit. A kiadvány szerzői között található Barna Gábor, Hoppál Mihály, Paládi-Kovács Attila, Veres Péter, Somfai-Kara Dávid, Tátrai Zsuzsanna, Nagy Ilona és mások. A magyar tudósok munkái bekerültek a *Modern külföldi etnológiai antológia* című kétkötetes ukrán kiadványunkba, amely országonként mutatta be a világ etnológiájának legfontosabb tudományos eredményeit.⁶

Tematikai szempontból ide kívánkozik annak megemlézése, hogy az együttműködésben résztvevő ukrán és magyar tudósokat kiemelten érdekli Kárpátalja kutatása, különös tekintettel a magyar–ukrán interetnikus kapcsolatokra, mind a folklórban, mind pedig a néprajztudomány más területein. Ismert, hogy ezeket az érdekes kölcsönhatásokat, kapcsolatokat már korábban figyelembe vette Bartók Béla, Ortutay Gyula, Sztripszky Hiador, Lintur Petro és mások, mi most is tanulmányozzuk ezen kölcsönhatásokat. Mint ismeretes, ma a ruszin folklórt főleg Kriza Ildikó tanulmányozza részletesebben, különös tekintettel a népi hagyományban felbukkanó Mátyás király alakjára.⁷ A neves budapesti folklorista érdekes megállapításokat tett kiváló tanulmányában, amikor az ukrán folklórban kimutatta a Kossuth Lajossal kapcsolatos köl-

³ Балог 2010. 88–94.; Балог 2012. 4–13.; Віра 2014. 21–29.; Паладі-Ковач 2015. 7–23.; Югас 2011. 171–180.

⁴ Коша 2002.

⁵ Скрипник Ганна (гол. ред.) 2006.

⁶ Скрипник Ганна (гол. ред.) 2010.

⁷ Кріза 2005. 89–98.

csönhatásokat.⁸ Magyar Zoltán könyvéiben pedig ruszin adatokat találunk Rákóczi alakjának a helyi néphagyományokban való meglétéről.⁹

A magam részéről szeretném feltétlenül megemlíteni még az *Ember az Ukrán-Kárpátok népmeséiben – Az ukrán és magyar népi próza anyagában*¹⁰ és *A magyar–ukrán határ menti folklór*¹¹ című két monográfiámat. Ebben az alábbi következtetésekre jutottam: „A magyarokkal való tartós szomszédos együttélés, illetve a közös történelmi események és különféle kapcsolatok jelentős nyomot hagytak a ruszin népkultúra összes szférájában, egyebek között a folklórban is. Ennek következtében az archaikus ruszin mondák és mesék, történelmi és lírai népdalok számos magyar folklórmotívumot őriztek meg mind a mai napig. Kárpátalja ukrán (ruszin) folklórájában megtalálhatók a magyar történelem ismert alakjairól, nemzeti hőseiről szóló alkotások is: Mátyás királyról, II. Rákóczi Ferencről, Kossuth Lajosról.”¹²

Mondanom kell, hogy a kétoldalú tudományos együttműködés töretlenül, jelenleg is tovább folytatódik az előzőleg jóváhagyott közös kutatási terveknek megfelelően. Így a 2013–2018 közötti években közösen megvalósítottuk a kijevi Rylszki nevű intézetünk és a BTK Néprajztudományi Intézet egyik közös projektumát (*A népi kultúra és a társadalmi változások nemzeti, regionális és lokális keretei Magyarországon és Ukrajnában a XX–XXI. században*), amelynek vezetői magyar részről Balogh Balázs igazgató, illetve Szkrypnik Hanna akadémikus asszony voltak. Most, 2019-től kezdve újabb jelentős közös munkát tervezünk, mégpedig *A magyar–ukrán határ mente – A nemzeti identitás, interetnikus együttélés és a kulturális örökség kérdései* témakörben.

Az ukrán néprajzkutatók az elmúlt időszakban az interetnikus határ mente folklóráját szintén intenzíven vizsgálták az ukrán–lengyel, ukrán–bolgár és ukrán–magyar folklórkapcsolat viszonylatában.¹³ Ennek célja az interetnikus kontaktzónák sajátosságainak, az etnikus közösségek közötti kölcsönhatásoknak a népi kultúrában való tudományos feltárása. Második nagy témakör volt még – a mai magyarországi szláv nemzeti kisebbségek etnográfiai és folklorisztikai kutatása. Mindezeket további anyagokkal együtt *Szlavisztikai kutatások Magyarországon – Kutatástörténet és a jelenlegi helyzet* című monográfiámban publikáltam néhány évvel ezelőtt Kijevben.¹⁴

Intézetünkben, ezen belül az Ukrán és Külföldi Folklorisztikai Osztályunkon tervbe vettük *A folklorizmus formái és megnyilvánulásai Magyarországon recens kultúrájában – A magyarok és a szláv nemzeti kisebbségek összehasonlításán keresztül* téma kutatását. Ebben a programban az ukrán kutatók a

⁸ Криза 2006. 89–98.

⁹ Magyar 2000.

¹⁰ Мушкетик 2010.

¹¹ Мушкетик 2013.

¹² Мушкетик 2013. 377.

¹³ Вахніна 2014. 34–44.

¹⁴ Мушкетик 2015.

Hagyományok Háza, a táncházak, különböző regionális énekkarok és tánc-együttesek tevékenységét tanulmányozzák majd.¹⁵

A magyar szakemberek már több alkalommal tudományos terepmunkát folytattak Kárpátalján (Beregszász, Ungvári járás stb.), vizsgálták például a vásárok néprajzát, a magyar–ukrán–román határmente kultúráját, a népi prózát és még sok minden mást. A szóban forgó új eredményeiket a MTA Néprajztudományi Intézet munkatársai a *Hármas határok vizsgálata Magyarországon délnyugati, délkeleti és északkeleti térségében* című projektjükbe vonták be, 2015-ben két összefoglaló kiadványt jelentettek meg *Hármas határ néprajzi nézetben*,¹⁶ valamint a *Hármas határok néprajzi értelmezésben* címen.¹⁷

A magyar tudomány történetével kapcsolatos sokéves kutatómunkám eredménye a *Mai magyar etnológia – Kutatóközpontok, kutatási irányok, kutatóegységiségek* című könyvem,¹⁸ amelynek egyik fejezetét kimondottan a Magyar Néprajzi Társaság történetének és jelenlegi helyzetének szenteltem. Tartalma megtalálható Juhász Katalin kolleganő vonatkozó recenziójában az *Ethnographia* folyóirat múlt évi egyik számában,¹⁹ amelyért ezúttal itt szeretném kifejezni hálás köszönetemet.

A Magyar Néprajzi Társaság jubileuma során szeretnék köszönetet mondani azoknak a magyar tudósoknak, akik az együttműködésünk során támogatást nyújtottak, mindenekelőtt Paládi-Kovács Attila akadémikusnak, aki egykoron egyidőben volt a Néprajzi Társaság elnöke és a Néprajzi Intézet igazgatója és a Néprajztudományi Intézet jelenlegi igazgatójának, Balogh Balázsnak, valamint más kedves kollegáimnak.

A kétoldalú ukrán–magyar tudományos együttműködés továbbra is igen szükségesnek látszik. Talán nem tévedek nagyot, hogyha egyértelműen perspektivikusnak és gyümölcsözőnek tartom az eddig elért vonatkozó eredményeket az európai etnológia, a folklorisztika, az etnogenezis és a néptörténet, valamint a szociális/kulturális antropológia, a filológia és más tanulmányok terén. Kétségtelen, hogy ezen tudományos munkálatok érdeklődésre tarthatnak számot szélesebb értelemben vett társadalmi körökben is, melyek igen csak elősegítik közvetlenül szomszédos országaink, Ukrajna és Magyarország között az interkulturális kommunikációs kapcsolatok növekvő intenzitását.

LESZJA MUSKETIK

¹⁵ Вахніна–Мушкетик [Електронний ресурс]

¹⁶ Turai–Mészáros (szerk.) 2015.

¹⁷ Turai (szerk.) 2015.

¹⁸ Мушкетик 2017.

¹⁹ Juhász 2019. 356–357.

Irodalom

Juhász Katalin

- 2019 Мушкетик Леся. Сучасна угорська етнологія: осередки, напрями досліджень, персоналії [Mushketik Leszja: Mai magyar etnológia: kutatóközpontok, kutatási irányok, kutatóegyeniségek. Kijev: Az UTA Rylski Művészettörténeti Folklorisztikai és Etnológiai Intézete]. 2017. 400 p. *Ethnographia* 130. évf. 2. sz. 356–357.

Kriza Ildikó

- 2000 Magyar szabadságharc a ruszin népköltészetben. *Tanulmányok a hazai bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából* 3. 136–163.

- 2007 *A Mátyás-hagyomány évszázadai*. Akadémiai Kiadó, Budapest

Magyar Zoltán

- 2000 *Rákóczi a néphagyományban. Rákóczi és a kuruc kor monda-világa*. Osiris Kiadó, Budapest

Musketik Lesia

- 1991/1992 Les croyances démonologiques du folklore de la contrée limitrophe de l'Ukraine et de la Hongrie. *Acta Ethnographica* 37. 201–215.

Musketik Leszja

- 2004 Magyar motívumok a kárpátaljai népi prózában. *Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiségek néprajzából* 5. 174–203.

- 2009 Mátyás király a kárpátaljai népi prózában. *Erdélyi reneszánsza* (Szerk. Gábor Cs.–Luffy K.–Sipos G.), Kolozsvár, K. 1. 210–218.

- 2013 A „sors” fogalmának verbalizációja a Kárpátok ukrán és magyar nyelvű meséiben. *Ethnographia* 124. 453–470.

Nagy Károly Zsolt

- 2014 »Reformatus magyar vagyok...«. Vallási kisebbség, felekezeti kultúra, nemzeti identitás összefüggései a magyar reformátusok között. Előzetes kérdések és feltevések egy kérdőíves kutatás kapcsán. *Ethno-Lore* XXXI. 7–71.

Ortutay Gyula–Bodrogi Tibor (szerk.)

- 1963 *Europa et Hungaria. Congressus Ethnographicus in Hungaria (16–20. X. 1963. Budapest)*. Budapest

Turai Tünde–Mészáros Csaba (szerk.)

- 2015 *Hármas határok néprajzi nézetben*. MTA BTK NTI, Budapest

Turai Tünde (szerk.)

- 2015 *Hármas határok néprajzi értelmezésben*. MTA BTK NTI, Budapest

- Балог Балаж
 2010 Передумови, можливості й перспективи досліджень сучасності: міркування щодо діяльності і планів Інституту етнографічних досліджень Угорської академії наук. *Народна творчість та етнографія* № 1. 88–94.
- 2012 Про угорські громади в Західній Пенсильванії. *Матеріали до української етнології* 12 (15): 4–13.
- Вахніна Леся–Мушкетик Леся
 Наукове відрядження до Угорщини в рамках спільного міжакадемічного проекту [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.etnolog.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=2059&Itemid=356
- Вахніна Леся
 2014 Пограниччя в контексті сучасних глобалізаційних процесів: проблеми ідентичності. *Етнокультура порубіжжя: локально-територіальні особливості*. Одеса 34–44.
- Віга Дюла
 2014 Русини-українці в межиріччі Бодрога (відомості про етнографію угорських русинів XIX–XX ст.). *Народна творчість та етнографія* № 2. 21–29.
- Коша Ласло
 2000 *Чий ви сини? Огляд угорської етнографії*. Пер. з угор. Л. Мушкетик. Ніредьгаза
- Кріза Ілдіко
 2005 Угорський король Матяш в усній народній творчості Закарпаття. *Народна творчість та етнографія* № 2. 60–65.
- 2006 Угорська визвольна війна у фольклорі українців-русинів. *Народна творчість та етнографія* №4. 89–98.
- Мушкетик Леся
 2010 *Людина в народній казці Українських Карпат: оповідальна традиція українців та угорців*. ДСГ, Київ
- 2011 Антропокомпоненти ініціальних блоків української та угорської народної казки Закарпаття. *Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia (In memoriam István Udvari [1950–2005])* 27. 289–305.
- 2011 Дослідження звичаїв та обрядів в сучасній Угорщині. *Народна творчість та етнографія* №1. 131–135.
- 2012 Багатотомне синтетичне видання з угорської етнографії. *Magyar Néprajz nyolc kötetben*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988–2011. I–VIII. *Народна творчість та етнографія* №1. 118–121.

- 2013 *Фольклор українсько-угорського порубіжжя*. Український письменник. Київ
- 2014 *Славістичні студії в Угорщині: історія розвитку та сучасний стан*. ІМФЕ ім. М. Рильського НАНУ, Київ
- 2017 *Сучасна угорська етнологія: осередки, напрями досліджень, персоналії*. ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, Київ
- Паладі-Ковач Аттіла
- 2015 Куди прямує європейська етнологічна наука. *Народна творчість та етнологія* № 2. 7–23.
- Скрипник Ганна
- 2006 З історії угорської етнографії та українсько-угорських наукових зв'язків. *Народна творчість та етнографія* №4. 65–73.
- Скрипник Ганна (гол. ред.)
- 2006 НТЕ – *Народна творчість та етнографія*. Угорський спецвипуск № 4.
- 2010 Угорська етнологія. *Сучасна зарубіжна етнологія. Антологія*. ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ, Київ. Т. 2. 650–794.
- 2012 *Фольклор та мистецтво слов'ян у європейському контексті: колективна монографія*. ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ, Київ
- Югас Каталін
- 2011 Структура народної медицини та її зв'язок зі звичаями гігієни й обрядовим обмиванням. *Матеріали до української етнології* 10 (13): 171–180.

**Az erdélyi néprajzkutatók köszöntik
a jubiláló Magyar Néprajzi Társaságot**

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Intézete, valamint a Kriza János Néprajzi Társaság nevében tisztelettel köszöntöm a Magyar Néprajzi Társaság megalakulásának 130. évfordulójára szervezett ünnepi rendezvény résztvevőit.

A szervezők arra kértek, hogy röviden beszéljek a Magyar Néprajzi Társaság és a határon túli magyar etnográfusok, néprajzi műhelyek szakmai kapcsolatáról, eddigi eredményeiről és jövőbeli lehetőségeiről.

Egy neves tudósokból álló csoport 1889. január 27-én a Magyar Tudományos Akadémia épületében alakította meg a Magyarországi Néprajzi Társaságot, melynek első rendes közgyűlésére október 27-én került sor. Nem volt véletlen az akkori névválasztás. Az alapítók nagy többsége hitt abban, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia belső békéjét és a különböző ajkú közösségek közeledését fogja elősegíteni, ha a birodalom területén élő népek megismerik egymás kultúráját. Éppen ezért huszonnégy etnikai alapon szerveződő és működő szakosztályt alakítottak. Tehát a nyelvi, kulturális és felekezeti szempontból sokszínű, tagolt ország néprajzi kutatásának fontosságát már az első alapszabályzatban, írásban rögzítették.

A társaság 1889 és 1920 között elsősorban az ország határain belül élő etnikai csoportok vizsgálatát tartotta fontosnak. Az alapítást követő esztendőben elindított szakfolyóiratában, az *Ethnographiában* tudatosan nagy figyelmet és teret szenteltek a különböző ajkú csoportok sajátos kulturális elemeinek bemutatására. Voltaképp akkor csak a moldvai csángó magyarok éltek a dualista Magyarország határain túl.

A nagyhatalmak a Trianonban meghozott döntéseikkel gyökeresen átrajzolták a Kárpát-medence államhatárait, s annak következményeképpen jelentős magyar ajkú közösségek kerültek kisebbségi helyzetbe a Felvidéken, a Délvidéken, Erdélyben és a Partiumban, valamint Ausztriában. A Társaság 1892-ben megváltoztatott neve, Magyar Néprajzi Társaság azután még jobban tükrözte a megváltozott politikai viszonyokat.

Kiemelem, hogy a legösszetettebb évek, politikai fordulatok alatt is a Társaság folyamatosan meg tudta jelentetni szakperiodikáját, az *Ethnographiát*. Annak színvonalas számai eljutottak folyamatosan a Magyarország határain túl élő tudósokhoz, értelmiségiekhez is. Kihangsúlyozom, hogy a kolozsvári egyetem magyar tanszékeinek könyvtárába még a nacionalista, szocialista diktatúra legsötétebb éve alatt is egészen 1989-ig hiánytalanul eljutottak a folyóirat számai, ezáltal elősegítették az Erdélyben élő tudósok szakmai tájékozódását és a fiatal egyetemisták szakmai gyarapodását.

Különböző „partizánakciók” keretében, eljuttatták az erdélyi tudósok (dr. Kós Károly, Szentimrei Judit, Nagy Jenő, Szabó T. Attila, Péntek János) asztalára az *Ethnographia* mellett a Társaság többi kiadványát is. Mivel a hatóságok radiakális eszközökkel gátolták az erdélyi tudósok részvételét, kiutazását különböző magyarországi rendezvényekre, elsősorban a rangos publikációk révén tudták támogatni a határokon túl rekedt kutatók szakmai tájékozódását.

Megemlítem: még a józanabb többségű románkutatók is érezték, hogy miközben a diktatúra teljesen leépítette a hazai néprajzi oktatást és könyvkiadást, addig Magyarországon viszonylag folyamatosan tudtak építkezni szakmai egyesületek, kiadók és tanszékek. Már 1989 előtt jelezték nekünk, hogy viszonylag könnyebb dolgunk lesz az erdélyi magyar néprajzi intézményrendszer újjáépítésében.

Amikor Péntek János a Társaság 1990-es ülésén bejelentette, hogy újra-indítja a néprajzi egyetemi képzést Kolozsvárt, már sokkal korábban megérkeztek az első könyvszállítmányok a kincses városba, mint az elsőéves erdélyi diákjaink. A Magyar Néprajzi Társaságnak döntő szerepe volt abban, hogy a legfontosabb néprajzi intézmények (tanszékek, múzeumok, kutatóintézetek) könyvtárát ellátták a legalapvetőbb szakmunkákkal.

Közvetlenül az 1989-es rendszerváltozás után a Magyar Néprajzi Társaság vezetősége egy olyan szemináriumi sorozatot indított, mely voltaképp a határon túl élő néprajzkutatók, muzeológusok szakmai felkészültségét alapozták meg. Ezek az egyhetes szemináriumok ugyanakkor lehetőséget teremtettek a hasonló témákban dolgozó kutatók találkozására, megismerkedésére, tapasztalatainak megbeszélésére is.

Kiemelem, hogy a Társaság vállalta tematikus konferenciák keretében a magyar etnográfia elméleti, fogalmi, módszertani megújítását is. Ezáltal a határon túli műhelyekben tevékenykedő oktatók, kutatók, muzeológusok voltaképp egy immár folyamatosan korszerűsített magyar néprajztudománnyal ismerkedhettek meg.

Megjegyezzük, hogy a Társaság messzemenően támogatta a határon túli néprajzi műhelyek (tanszékek, tanszéki csoportok, programok, intézetek, múzeumok, kiadók) szakmai könyvekkel és információkkal való ellátását is. Ezáltal messzemenően elősegítette a szomszédos országokban kialakult kezdeményezések intézményesülését és professzionalizálódását.

Természetesen, ebben az új helyzetben át kell gondolnunk a magyarországi és a közvetlen határain túl, szomszédságában kialakult, működő intézményrendszer professzionális kapcsolatrendszerét, jövőjét, tartalmát és formáját is. Például olyan mellérendelő viszonyokra épülő közös kutatási és kiadási programokkal, információkkal, melyek különböző hazai, magyarországi és külföldi oktatási, múzeumi, tudományos intézmények, kiadók összefogására épülnek. Ezekbe a programokba mi elsősorban kiváló hazai, együttműködésre kész, szakmailag rangos többségi kutatókat, tudósokat és tanárokat tudunk bevonni és mozgósítani.

Tudatában vagyunk annak, hogy tudományos eredményeinket folyamatosan minősítik saját országaink akadémiai, egyetemi, tudományos intézményei is, de végül is azokat elsősorban az anyaországi szakma legitimizálja döntő módon. Köszönjük, hogy a Társaság vezetősége, különösen 1989 után, különböző rangos díjakkal jutalmazta a legkiválóbb szakmai eredményeket elért kutatóinkat.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! A Magyar Néprajzi Társaság megalakulásának 130. évfordulóján mindnyájuknak jó egészséget, kiváló szakmai eredményeket kívánok!

POZSONY FERENC

**Százharminc éves a Magyar Néprajzi Társaság
Néprajz és nyelvtudomány**

Örömmel teszek eleget a megtisztelő fölkerésnek, hogy a jelen ünnepélyes alkalmon néhány gondolatot – dióhéjban – megfogalmazzak a néprajz és a nyelvészet kapcsolatáról. (A két társaság múltjáról – a társaságtörténeti ismeretek fölfrissítésére – lásd Kósa László és Szathmári István monográfiáit: Kósa 1989a és 1989b, Szathmári 2015.)

1. Benkő Loránd arról, hogy mi teszi a néprajzot és a nyelvtudományt testvértudományokká, a következőket írta: 1) a sok érintkező téma, 2) a közelálló szemlélet és módszer, 3) a nemzeti tudományok keretében való szoros egybetartozás, 4) a baráti együttműködés (1991: 119.). Úgy is fogalmazott, hogy egy töről sarjadt a nyelvtudomány azon ága, amely a népnnyelvvvel foglalkozik s a népi kultúrát kutató néprajz, különösen az az ága, amelyet tárgyi néprajznak nevezünk. Tálasi István korábban s hasonlóképpen fogalmazott: „tudományterületeink szinte egy töről ágaztak ki” (1980: 264.). Ezek után természetes, hogy a „testvér-társaság” nevezetet kapta a két tudományos társaság, s hogy az idősebb testvér-társaság megtisztelő címet a néprajz viseli.

2. A kultúrák népi-történeti tagolódása és nyelvjárási tagolódása között szoros összefüggés van. Kósa László és Filep Antal *A magyar nép táji-történeti tagolódásának* (1975) rajza, illetőleg Kósa László térképe (1982: 148–149.) a Kárpát-medence és környékének fontosabb magyar történeti-népi tájneveiről a magyar nyelvjárási régióknak a Juhász Dezső készítette térképes ábrázolásával (in: MDial. 5. melléklet) kombinálva tanulságos képet ad a kettő többnyire nyilvánvaló összefüggéséről (vö. Cs. Nagy és N. Császi 2015: 28.). Borsos Balázs megállapítása szerint a néprajzi nagyregiók és a nyelvjárási régiók „aránylag jól fedésbe hozhatók a nyelvi tagolással” (itt a Nyugati nagyregióra vonatkoztatva), a „Palóc nyelvi régió déli határa szinte pontosan ott húzódik, mint az összes tényező klaszterezése által megadott képen az Északi nagyregióé” (2011: I. 164.; részletesebben l. Borsos további adatait és következtetéseit). Borsos néprajzi kutatási eredményeinek a nyelvjárási tagolódással való precíz szembesítését magyar dialektológus még nem végezte el. Márpedig ha a népi kultúra és a népnnyelv ennyire összefügg, akkor érintkező vizsgálatukban is elvárható több-kevesebb viszonyosság.

3. Mi köti össze a tárgyi néprajzot és a dialektológia tájszavakkal foglalkozó részét, valamint a szótörténetet és az etimológiát? Az a tény, hogy a valóság két oldalát vizsgálják. Saussure óta tudvalévó a jelölő és jelölt bináris rendszere: a néprajz elsődlegesen a jelöltet, tehát a tárgyakat, a jelenségeket vizsgálja a maguk mivoltában. A nyelvészet ebben az összefüggésben a tárgyakat nyelvi jellel jelölő lexikai egységeket kutatja. De mert jelölt és jelölő így vagy úgy összefüggnek egymással (gondoljunk a Wörter und Sachen-elve), lehetőség van többnyire arra, hogy a jelölőből (tehát a fogalmi kódolásból) következtethessünk a jelöltre. Hadd idézzem emlékezetbe a következő

mondásokat: A szavak olyanok, mint a hírnökök. A szókészlet megkövült művelődéstörténet. Az „etimológiai, szótörténeti kutatások [...] kínálják a legbiztosabb fogódzót a nyelv és a nyelvet beszélő nép kultúrájának legszorosabb összefüggéséhez” (Bárczi 1976: 11.). Vossler olyan messze ment, hogy egyik könyvének ezt a címet adta: *Die Geschichte Frankreichs im Spiegel seiner Sprachgeschichte*, azaz: *Franciaország története nyelve történetének a tükrében*.

4. A történeti kutatások tekintetében a történeti nyelvészet bizonyosan segítségére van vagy lehet a néprajznak. Paládi-Kovács Attila szerint „[a] diakrón szemléletű néprajzi és folklorisztikai kutatás elképzelhetetlen a nyelvtörténet és kivált a szótörténet mankója nélkül” (2005: 18.). Főként a tárgyi néprajz kutatóinak (például Herman Ottónak és Jankó Jánosnak) a munkásságában már korán fontos szerep jutott a nyelviségnek, a szavak, sőt, a nevek (így a határnevek) vizsgálatának is. Viski joggal vélte úgy, hogy gyakran szinte az egyetlen útmutató a néprajzos számára s a múltra nézve a nyelvtudomány által számontartott szókészlet, a tárgyak és szellemi jelenségek neve.

5. Nyilvánvaló, hogy kultúraközi kapcsolatok néprajzi szempontból különösen is fontos vizsgálatához a jövevényszavak számbavétele több mint kívánatos. Itt is viszonyosság van néprajz és nyelvtudomány között, különös tekintettel az etimológiára. Hadrovics László mondogatta, hogy etimológiákat úgy ír, hogy a szót először tárgyi oldalról közelíti meg, s csak ez után kerít sort a hang- és alaktani elemzésre. Megemlítendő – mert alapigazságokat olvashatunk bennük a történeti tárgyi néprajz szempontjából – három néprajzos tanulmánya: Balassa 1976, Barabás 1976, Tálasi 1976.

6. Még valaminek az említésére van idő. Juhász Dezső 1982-ben közzétett szavait csak megerősíteni lehet: „Az egymásrautaltság, a másik tudományág eredményeinek felhasználása különösen a jó forráskiadványok tekintetében érzékelhető” (1982: 209.). Két újabb, a néprajz számára is figyelemre méltó lexikográfiai munkát említek. Az egyik a Péntek János szerkesztette, háromkötetes *A moldvai magyar tájnyelv szótára* (az Akadémián Paládi-Kovács Attilával együtt ismertettük). A másik Kálnási Árpád négykötetes munkája, a 2019-ben megjelent *A debreceni civis élet lexikona*. Dialektológus szemszögből nézve a néprajzi tárgykör-monográfiák és a néprajzi atlaszok említendőek első helyen. Megjegyzem: a tárgyak, eszközök, fogalmak visszaszorulását, kihalását az őket jelölő szavak kiszorulása nem követi azonnal. Az újabb, a tájszavak társadalmi érvényét is jelölő tájszótárak lapozgatása hasznos lehet emiatt is a néprajz művelőinek.

Végezetül, de nyomatékkal mondom: a Magyar Nyelvtudományi Társaság nevében szívből, egyszersmind közérdekből is kívánom, hogy a Magyar Néprajzi Társaság eredményesen tegye, tehesse dolgát a következő százharminc esztendőben is!

Kívánom tehát, hogy nagy múltú tudományos társaságunk vivat, crescat, floreat! Úgy legyen!

KISS JENŐ

Irodalom

- Balassa Iván
1976 *Az etimológia és a néprajzi kutatás.* Nyelvtudományi Értekezések 89. sz. 63–68.
- Barabás Jenő
1976 *Tárgytörténet és etimológia.* Nyelvtudományi Értekezések 89. sz. 73–78.
- Bárczi Géza
1976 [Üdvözlés] *Az etimológia elmélete és módszere.* Nyelvtudományi Értekezések 89. sz. 11.
- Benkő Loránd
1991 Üdvözlés a Magyar Néprajzi Társaság centenáriumán. *Magyar Nyelv* 87: 118–119.
- Borsos Balázs
2011 *A magyar regionális népi kultúra regionális struktúrája.* I–II. Budapest.
- Juhász Dezső
1982 A néprajzi atlaszok, térképek dialektológiai hasznosításáról. *VEAB Értesítő* 1982. II. Dialektológiai szimpozion [I.]. Veszprém. 209–212.
- Kósa László
1982 Tájtagolódás kutatása. In *Magyar Néprajzi Lexikon.* Ötödik kötet. Budapest. 147–152.
1989a *A Magyar Néprajzi Társaság története (1889–1989).* Budapest.
1989b *A magyar néprajz tudománytörténete.* Budapest.
- Kósa László–Filep Antal
1975 *A magyar nép táji-történeti tagolódása.* Budapest.
MDial.
2003 *Magyar dialektológia.* Szerk.: Kiss Jenő. Budapest.
- Cs. Nagy Lajos–N. Császi Ildikó
2015 *Magyar nyelvjárások.* Budapest.
- Paládi-Kovács Attila
2005 A Magyar Néprajzi Társaság nevében. *Magyar Nyelv* 2005: 17–18.
- Szathmári István
2015 *A Magyar Nyelvtudományi Társaság története (1904–2005).* Budapest.
- Tálas István
1976 *Etimológiai tanulságok az anyagi kultúra kutatásában.* Nyelvtudományi Értekezések 89. sz. 288–293.
1980 A Magyar Nyelvtudományi Társaság köszöntése. *Magyar Nyelv* 76: 264–265.

A néprajztudomány, a Magyar Néprajzi Társaság és a társtudományok

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, Kedves Kollégák!

Engedjék meg, hogy a magyar geográfusok és a Magyar Földrajzi Társaság nevében, annak tiszteleti tagjaként sok szeretettel üdvözöljem a 130. születésnapját ünneplő Magyar Néprajzi Társaságot, az ünneplő néprajzos kollégákat. Rövid előadásom néhány perces időbeli keretében nehéz, szinte lehetetlen vázolni azt a kapcsolatot, mely az időnként „*ikertudományoknak*” nevezett geográfia és etnográfia között a múltban fennállt. Különösen nehéz ezt úgy megtenni, hogy ne ismételjek az érintettek, a tisztelt jelenlevő kollégák által közismert tényeket. A magyar nép- és földrajz közötti kapcsolatok áttekintésére az elmúlt évszázadban időről időre sor került (pl. Teleki P. 1920, Mendöl T. 1947, Keményfi R. 2002, 2004), melyek közül az utóbb említett Keményfi Róbert ez irányú, alapos tanulmányai emelkednek ki.

A geográfia, mely magát a tér, a (földrajzi) környezet tudományának tekintti az összes természet- és társadalomtudomány ismereteit kísérli meg szintetizálni a térbeliség alapján, a térbeli struktúrák, folyamatok elemzése, magyarázata révén. Ez utóbbi esetben már nem csupán a térképészet, hanem a geoinformatika eszköztárára is támaszkodva. Annak ellenére, hogy a fenti törekvésből eredően a földrajz „mindenkivel” érintkezik, az etnográfiahoz fűződő viszonya (kezdetben szétválaszthatatlanul) szoros volt.

Az MNT fennállásának első fél évszázadában a magyar néprajz kiváló művelői sok esetben a már 1870 óta egyetemi képzéssel rendelkező földrajz felől érkeztek és munkájuk során szinte szétválaszthatatlan volt a nép- és földrajzos énjük. Ugyanezt akkor fordítva is elmondhattuk, hiszen a magukat elsősorban geográfusnak, többnyire emberföldrajzosnak tartóknak a tájat, településeket kutató munkáiban jelen volt a néprajz kutatási tárgya, szemlélete. Ez világosan tükröződött az 1872-ben alapított Magyar Földrajzi Társaság lapjának, a *Földrajzi Közleményeknek* a korabeli számaiban is. A nép- és földrajz akkori, rendkívüli összefonódása megnyilvánult a Magyar Földrajzi Társaság és a Magyar Néprajzi Társaság közötti szoros kapcsolatokban, a köztük való átjárásban (ld. az MNT Emberföldrajzi Szakosztályának létrejöttét, annak *Föld és Ember* című folyóiratának kiadását).

A Jankó Jánostól kezdve felsorolható számos „*nép- és földrajzos*” közül kettőjük nevét említsük meg – mély főhajtással tisztelegve munkásságuk előtt – a mai napon, hiszen néhány nap eltéréssel mindketten 80 évvel ezelőtt hunytak el: a Kisalföld szülötte, Bátky Zsigmond (1939. 08. 28-án) és az Alföld, a Nagykunság gyermeke Györffy István (1939. 10. 03-án). A geológus–geográfus Lóczy Lajos tanítványának számító Bátky 23 évesen került a Nemzeti Múzeumhoz és vált etnográfussá, de mindvégig művelte a földrajzot is, főként a településföldrajzot. Már 24 évesen belépett a Magyar Földrajzi Társaságba,

melynek 33 évesen választmányi tagja, 38 évesen pénztárosa, a *Földrajzi Közleményeknek* a Nagy Háború idején szerkesztője lett. Györffy „*tanulmányai éppen olyan mértékben voltak néprajziak, amennyire földrajziak is [...] megvetette alapját az izig-vérig magyar szellemű településföldrajzi kutatásoknak...*” – írta Fodor Ferenc, *A magyar földrajztudomány története* című mű szerzője. A korabeli magyar nép- és földrajz szoros kapcsolatának megtestesülése volt a „*földrajzos*” etnográfus Györffy István és a „*néprajzos*” geográfus Teleki Pál barátsága. Ez az akkori miniszterelnök-barát és egy karcagi paraszt búcsúztatta el a 80 évvel ezelőtti temetésén a magyar néptől és földtől.

A második világháborút, pontosabban az 1949-es rendszerváltást követően, főként a közismert politikai okok miatt a két tudomány kapcsolata jelentősen lazult, de nem szűnt meg. Továbbra is jelentős kapcsolódási pontnak számított a (néprajzi) térképezés (pl. Barabás J.), a kultúrtáji alapokon nyugvó táj kutatás (pl. Paládi-Kovács A.), melynek kiemelkedő gyöngyszeme volt a magyar nép táji-történeti tagolódását bemutató munka (Kósa L.–Filep A.). További fontos találkozási pont maradt a települések (azonos, hasonló szemléletű) kutatása, a néprajzi elemekkel erősen átítatott településföldrajz (Mendöl T.) és a földrajzi alapokon nyugvó településnéprajz (pl. Novák L. F.). Hasonló mondható el a földrajzi nevek és a néprajzi kutatások vonatkozásában is (Balassa I., Takács L.).

A 20. század utolsó évtizedeitől, de főként a rendszerváltozást követően az eredendően szerteágazó kutatási feladatainak egyre inkább megfelelni kívánó földrajz (részben nyugati példákat követve) egyre több ágat bocsátott ki magából, melyek közül a helyi közösségeket, kulturális (pl. nyelvi, etnikai, vallási) folyamatokat a térbeliség talaján kutatók ismét szoros kapcsolatba kerültek az etnográfia képviselőivel. Ebben az időszakban már egyre többen voltak olyanok, akik közös (földrajzi, néprajzi) alapképzettséggel rendelkeztek, és/vagy a másik tudomány iránt különösen rajongtak (pl. Berényi I., Borsos B., Frisnyák S., Ilyés Z., Keményfi R., Kocsis K., Paládi-Kovács A.).

Feltehetően eddigi ismereteiket megerősítő röpké összefoglalásom is megszilárdítja azt a megállapítást, amit Mendöl Tibor fogalmazott meg több mint 70 éve: „*A néprajz és a földrajz is nemegyszer volt már egymáshoz nagyon közel, hogy időnként annál messzebb jusson egymástól.*” Bizom benne, hogy a közelmúlta és napjainkra jellemző „*közeledési*” időszak tartós marad és a hajdani két testvér, a nép- és földrajz, illetve tudományos társaságaik, az MFT és az MNT kapcsolata egyre szorosabbá válik és egyre sikeresebb, közös választ ad napjaink társadalmi kihívásaira is.

KOCSIS KÁROLY

KÖSZÖNTÉSEK

A 80 éves Gyivicsán Anna köszöntése

Gyivicsán Anna professzor, egyetemi tanár, kulturológus, etnológus, szlovakista, a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének első igazgatója. Számos társadalmi funkciót lát el. A tudományos, szakmai és szervezői munkásságát több alkalommal is díjjal ismerték el.

Gyivicsán Anna 1940. január 15-én született Tótkomlóson. A békéscsabai Szlovák Gimnáziumban érettségizett. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán szlovák nyelv és irodalom, történelem szakon szerzett diplomát. Pályafutását a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Szlovák Nyelv és Irodalom Tanszékén kezdte (1963–1967), majd Budapesten a Társadalomtudományi Intézetben (1967–1969) és a Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Osztályán (1969–1974) dolgozott. 1973-tól az Eötvös Loránd Tudományegyetemen külsős oktatóként kezdett irodalmi és kultúrtörténeti tantárgyakat előadni, majd innen ment nyugdíjba 2010-ben. Témavezető volt az ELTE Szláv Filológiai Tanszék doktori iskolájában és számos doktori disszertáció opponenseként tevékenykedett.

A magyarországi szlovákok tudományos tevékenységet folytató kutatóintézetének, a Magyarországi Szlovák Kutatóintézetének alapítója és első igazgatója (1990–2002). A 2002 és 2009 közötti időszakban szakmai tanácsadóként tevékenykedett a kutatóintézet Tudományos Tanácsában.

1975-ben szerzett bölcsészdoktori címet *A magyarországi szlovákok társadalmi és kulturális helyzete és intézményei 1958–1968* című disszertációs munkájának megvédésével. 1988-ban az *Anyanyelv – kultúra – közösség – Etnokulturális változások a szlovák nyelvszigeteken* című érekezésével elnyer-

te a történelem és a néprajztudomány kandidátusa címet. Az értekezés később szlovák nyelven is megjelent (*Jazyk – kultúra – spoločensvo. Etnokultúrne premeny na slovenských ostrovoch*). Professzori címét 1997-ben szociolingvisztikai értekezésével (*Vzťah jazyka a kultúry, dvojjazyčná kultúra*) szerezte meg.

Tudományos tevékenysége kiterjed a magyarországi szlovákok kultúrájára, történelemére, irodalomára és nyelvére. Ráirányítja a figyelmet a népi, vallási és „magas” kultúra dimenzióira; a kisebbségi és többségi kultúra kapcsolatára; az akkulturációs folyamatokra; a kulturális változásokra; a multikulturális kötődésekre; a nyelv, a kultúra és a közösség kapcsolatára; az egyház és a kisebbség kapcsolatára; a nemzetiség és a gazdaság viszonyára.

Pályafutása során tizenegy monográfiát, illetve könyvet írt – három alkalommal társszerzőként –, és számos szlovák és magyar nyelvű tanulmány szerzője volt. Bírálója és szerkesztője számos további könyvkiadványnak. Legjelentősebb művei: *Anyanyelv, kultúra, közösség* (Budapest, 1993); *Jazyk, kultúra, spoločensvo* (Békéscsaba–Budapest, 1999); Krupa Andrással: *A magyarországi szlovákok, The Slovaks of Hungary, Slováci v Maďarsku* (Budapest 1997, 1998, 1999); *Dimenzie národnostného bytia a kultúry* (Békéscsaba, 2002); *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói* (Békéscsaba, 2003).

Gyivicsán Anna mindmáig számos társadalmi funkciót tölt be. Tagja a Magyarországi Szlovákok Szövetségének, a Szlovák Tudományos Akadémia Etnológiai Intézete (Ústav etnológie SAV) Tudományos Tanácsának. 2008-ig tagja volt a *Slovenský národopis* szakfolyóirat Szerkesztői Bizottságának, mindmáig tagja a *Národopisná revue* folyóirat Nemzetközi Szerkesztői Bizottságának, hosszú éveken át társszerkesztője volt a hazai szlovákság néprajzi köteteinek (*Národopis Slovákov v Maďarsku*). Elnöke volt az Eötvös Collegiumért Alapítvány kuratóriumának és a Magyarországi Szlovákok Szövetsége Lipa Közhasznú Alapítványának. A Magyar Néprajzi Társaság és a Szlovák Néprajzi Társaság (*Slovenskej národopisnej spoločnosti*) tiszteletbeli tagja.

Gyivicsán Anna a munkássága során mindvégig hű maradt az alföldi szlováksághoz. A kezdetektől aktív szerepet vállalt a kezdeményezésére létrehozott első nemzetiségi kutatóintézet életében, támogatásával újraindították az ország határain átnyúló dél-alföldi szlovákság kulturális életét bemutató *Dolnozemský Slováky* folyóiratot. Bárhol is tevékenykedett az élete során, igyekezett mindenütt ráirányítani a figyelmet a hazai szlovákság kisebbségi létére, aktuális helyzetére. Köszönhetően hosszú évtizedes módszeres kutatói munkásságának, sikerült komplex és átfogó képet alkotnia a magyarországi szlovákokról.

Kiemelkedő munkásságát számos hazai és határon túli díjjal ismerték el. Átvethette a Magyar Néprajzi Társaság *Pro Ethnographia Minoritatum Emlékérmét*, a magyar állam *Kisebbségeikért* díját (Pro Minoritate), a Magyar Tudományos Akadémia *Pro Renovanda Cultura Hungariae* kitüntetését, a tu-

dományos és az egyetemen végzett nevelési munkásságáért a *Pázmány Péter-díjat*, az Országos Szlovák Önkormányzattól a *Za našu národnost'* kitüntetést, a szlovákiai Matica slovenská *Zlatá medaila Cyrila a Metóda* díjat adományozott neki; az alföldi szlovákság *Ondrej Štefanko-díját*, a Csehszlovák Külügyminisztériumtól a *Ján Ámos Komenský-émlékérmét* vehette át. 2008-ban szülővárosa, Tótkomlós díszpolgárrá avatta.

Nyolcvanadik születésnapja alkalmából egészségben eltöltendő hosszú életet és további eredményes munkát kívánunk Gyivicsán Annának!

KIRÁLY KATALIN

Köszöntjük a 80 éves Paládi-Kovács Attilát

Amikor a *Néprajzi Hírek* szerkesztője felkért e köszöntő megírására, azt az javaslatát is megfogalmazta, hogy a szöveg inkább a személyes emlékek, történetek köré szerveződjék, és ne váljék Paládi-Kovács Attila életpályája hivatalos eseményeinek felsorolásává. Ez a feladat egyszerre könnyű és nehéz. Könnyű, mert az ünnepeltet csaknem négy évtizede személyesen is ismerem, voltam diákja, aspiránsa, beosztottja, kollégája, de ugyanakkor mégis nehéz, mert aki az ő eddigi életét végigtekinti, óhatatlanul a magyar néprajz tudomány- és intézménytörténetét is megírja. Ahogy Szilágyi Miklós, a *Számadó* című, a 60 éves Paládi-Kovács Attilát köszöntő kötet egyik szerkesztője annak bevezetőjében a pásztorok számadójára utalva fogalmazott: „*A jó sors – mindannyiunk »gazdája« a honi etnográfát adta kezére. Ennek állapotáról kell már évtizedek óta nap mint nap számot adnia, [...] vajon hogy is szervez-*

*te, irányította, terelte egy irányba a szertefutó egyéni törekvéseket korszakunknak ez a kiemelkedő személyisége, akit a sors vezetésre kizemelt.”*¹

E mostani köszöntő írójának szerencséjére az ünnepeltnek nemcsak a 60., de a 70. születésnapjára is készült tisztelgő kötet,² amelyekben a szerkesztők összegezték az addig életművet. A 70. születésnapon Paládi-Kovács Attilának akadémiai és egyetemi pályafutását a *Néprajzi Hírekben* is méltatta Balogh Balázs és Kocsis Gyula,³ sőt, a 70. születésnapra összeállított kötetben az ünnepelt is végigtekintett az addig eltelt éveken és voltaképpen egy maga által készített (és tanítványai által lejegyzett) életútinterjúval lepte meg az olvasót.⁴ Így nekem csak az utóbbi 10 évről kell beszámolnom – hivatalosan – és a köszöntőben alapvetően teret engedhetek a Tanár úrról szóló személyes emlékeknek, amelyek azonban mind életpályája fontos eseményeihez köthetők.

Apropó Tanár úr. Az egyik legelső emlékem róla, hogy mindig ezt a megszólítást kérte. Nem Igazgató úr (pedig az volt), nem Professzor úr (pedig az volt), hanem mindig és mindenkor (az intézetben is, a titkárnőknek, a kézbesítőknek is) Tanár úr. Megkockáztatom, ebben a megszólításban találja meg leginkább identitását: elképesztő tárgyismerete, lenyűgöző memóriája, széles tájékozottsága mind arra szolgál, hogy tanítson, oktasson, és átadja (az éppen aktuális hallgatóságának) mindazt, amit e gazdag élet során maga is elsajátított. Ám ez a tanítás jóval több, mint oktatás. Ezt találóbban én sem tudom megfogalmazni, mint Balogh Balázs tette 10 évvel ezelőtt: „[...] *szakunk utánpótlásában játszott szerepe [...] messze sokrétűbb a pusztán egyetemi oktatásnál. Ő a szakma egészére figyel. Számon tartja a hallgatók, a fiatal kutatók eredményeit, ajánlásokat ír, kutatásokba vonja be az arra érdemeseket. Figyel a részdiszciplínák arányosan hangsúlyos képviselőit a különböző intézményekben, grémiumokban.*”⁵

Tanár úr nem sokkal azelőtt kezdett oktatni az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékén, hogy én is odakerültem, és éppen elkezdtem a másodévet, amikor 1985-ben tanszékvezetőnek nevezték ki. Két emléket szeretnék ebből az időszakból kiemelni. Egyrészt az ő óráitól és vizsgáitól sohasem tartottunk: rendkívül jól szerkesztett, mellékágaktól mentes előadásokat tartott, és azt kérte számon, ami elhangzott, illetve, ami a megadott irodalomban szerepelt, se többet, se kevesebbet. A másik: nem dohányzott! A mai fiatalság már el sem tudja képzelni, milyen lehetett sűrű cigarettafüstben órákat hallgatni, de a régi Bölcsészkar épülete negyedik emeletének egyik szobájában a láncdohányos Barabás Jenő tanár úr mezítlábas Symphoniája gomolygott, a nagyteremben tartott előadásokon hol Borsányi László pipája pöfékelt, hol Bodrogi Tibor tanár úr csikkjei égtek a körmére, sőt, sok diák ezen felbuzdulva a vizsgaidő-

¹ Szilágyi 2001: 11.

² Hála–Szarvas–Szilágyi 2001; Bali–Báti–Kiss 2011.

³ Balogh 2011; Kocsis 2011.

⁴ Paládi-Kovács 2010.

⁵ Balogh 2011: 74.

szakban is egyik cigarettáról a másikra gyűjtve olvasott a könyvtárban. (Bár nyilván nem ez vezette Paládi Tanár urat, amikor új kutatókat vett fel az intézetbe, de az 1990-es évek közepe óta (!) egyetlen férfi kolléga sem dohányzik, és a nagy generáció nyugdíjba menetelével ma már a hölgykollégák sem gyűjtanak rá.)

Tanár úr 1986-ban az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának vezetését is átvette, s amikor geológusként végeztem (1987-ben), rábeszélte, még néprajzos diploma nélkül is adjak be TMB-ösztöndíj pályázatot a kutatócsoportba. Székely András professzor úr, az ELTE Természetföldrajzi Tanszékének vezetője rábeszélte, adjak be tanársegédi pályázatot az ő tanszékére. Mindkettőt beadtam, mindkettőt elutasították.⁶ Paládi Tanár úr nem hagyta annyiban, rábeszélte a fellebbezésre. Azóta se árulta el, volt-e benne szerepe, de a fellebbezést elfogadták, és az ő aspiránsaként így kerültem az MTA-hoz.

Beosztottként és aspiránsként legfőképp azt éreztem, hogy a Tanár úr megbízik az emberben. Megbízott abban, hogy bármilyen kapott feladatot időben elvégzek (ami nem jelentette azt, hogy a végén nem ellenőrizte) és az értekezésem elkészítése során is teljes szabadságot adott: megbízott abban, hogy a tudományos munkákat is a tőlem telhető legmagasabb szinten végzem. Sokat vitatkoztunk, mert ő inkább a „puha” néprajzi anyagot kérte számon, míg én a „kemény” természettudományos módszertant igyekeztem alkalmazni. Ma is emlékszem, ahogy az értekezés megírása előtt (amelyhez sok szabadidőt is biztosított) ezzel búcsúzott tőlem: „*Írd meg, ahogy te akarod, te viszed vásárra a bőröd!*” Pedig az övét is vittem, hiszen mégiscsak az ő aspiránsa voltam. Megúsztuk...

Tanár úr a következő másfél évtized munkájához is hozzásegített, az ő egyik, a magyar népi kultúra táji-történeti tagolódásáról szóló sárospataki konferencián elhangzott előadása „ihletett” arra a munkára, amely végül egy nagydoktori disszertációban öltött testet. „*Kérdés, hogy az etnográfiai anyagból mit és hogyan lehet felhasználni a kulturális régiók meghatározásához*” – írta Tanár úr. – „*Fel kell tenni a kérdést, hogy egyáltalán van-e lehetőség objektívebb módszer kidolgozására. Erre két lehetőséget látok. Az egyik statisztikai törvényszerűségekre épülne és adott, lezárt anyagcsoportból indulna ki, mint a Magyar Néprajzi Atlasz. [...] Ez a megközelítési mód számítógépes szakemberek bevonásával dolgozható ki technikailag.*”⁷ Mivel jelen sorok írója korábbi munkája során használt olyan számítógépes csoportosítási eljárásokat, amelyek a nagy mennyiségű anyag kezelésére is alkalmasak, ezek a sorok szinte felszólító erővel hatottak.

Tanár úrnak arra is remek szeme van, hogy meglássa a fiatalokban a potenciált. Azt szinte meg se kell említenem, hogy az intézeti fiatal kutatókat szinte azonnal bevonta az 1990-es évek második felében induló Európai Etno-

⁶ Az a kiváló kutató, aki végül a tanszékre került, azóta is az állomány oszlopos tagja.

⁷ Paládi-Kovács 1980: 69.

lógia Doktori Iskola (majd Program) oktatói munkájába. És az oktatók hallgatói is voltak: olyan informatív és kiváló órákat tartott, hogy még kandidátusként is bejártam a doktori órákra – tanulni tőle. És nemcsak én tanultam tőle folyamatosan. Az ELTE Néprajzi Intézetének igazgatójától a szegedi egyetem tanszékvezetőjéig, a Néprajzi Múzeum főigazgatójától a Nemzetstratégiai Intézet kutatási igazgatójáig mind az ő tanítványa, doktorandusza volt, nem is beszélve az MTA kiválósági intézete, Néprajztudományi Intézet mai (65 év alatti) vezetői közösségéről. Ő már akkor meglátta a bennünk rejlő lehetőséget, amikor arról még nekünk fogalmunk se volt. Balogh Balázs jelenlegi igazgatót még 1997-ben ő hívta át a Néprajzi Múzeumból tudományos titkárnak, Landgraf Ildikó és Fülemlé Ágnes osztályvezetők is a tanítványai voltak, és ő kérte föl e sorok íróját is még 2002-ben, adja be igazgatóhelyettesi pályázatát. Amikor Hoppál Mihály második igazgatói ciklusa is lejárt, egyértelmű volt, hogy az új vezetőnek a tudományos titkár és az igazgatóhelyettes közül kell kikerülnie. Paládi Tanár úr nem foglalt állást, azt mondta: „*Mindketten az én tanítványaim vagytok, beszéljétek meg magatok között.*” Így is lett, és nagyon remélem, az a tandem, amely 2009 óta viszi a gyorsan változó környezetben az intézet ügyeit, mindenki meglepedésére dolgozik. És ismét a bizalom: Tanár úr, aki „*évtizedek óta vállán cipelte a »szakma« megannyi gondját*”⁸, miután e gondok legalább egy kicsiny részét más kezébe adta, azok munkájába soha bele nem szólt. Ahogy 10 évvel ezelőtti köszöntésében Balogh Balázs fogalmazott: „*utódjaként kivétel nélkül megszívlelem tanácsait, de azonnal hozzá kell tegyem, szinte mindig ki kell kérnem azokat.*”⁹

Maradt azonban Tanár úr vállán épp elég gond. A legnagyobb, hogy be kellett fejeznie a szakma legfontosabb vállalkozása, a *Magyar néprajz nyolc kötetben* című kézikönyvsorozat munkálatait. És ez 2011-ben meg is történt: megjelent a kilencedik kötet (a számozáshoz ragaszkodva az I/1. félkötet), amelyet maga az MTA akkori, fizikus elnöke mutatott be az MTA Könyvtárában, aki úgy szólt dicsérően a néprajztudomány e hatalmas teljesítményéről, hogy a bölcsészet iránt egyébként sohasem mutatott nagy elismerést. E rossz véleményében szerepet játszhatott az is, hogy a legtöbb bölcsészet- és társadalomtudományi intézet nem alkotta meg azokat a nagy összefoglaló kézikönyveket, amelyekért – úgymond – megalapították őket. Ezt nem is mulasztják el alkalomadtán a bölcsészek orra alá dörgölni. Tanár úr megalkuvás nélküli szervező- (és alkotó-) munkájának köszönheti a szakma és az intézet, hogy amikor – az utóbbi időkben többször is – az ELKH elnöke vezetői összejöveteleken e szemrehányást megfogalmazza, rápillant intézetünk igazgatójára és hozzáteszi: „*A néprajzot kivéve.*”

Mindezek mellett Tanár úr évente szakmai munkák tucatjait is megjeleníti. A Magyar Tudományos Művek Tára a 2010 és 2019 közötti időszakból

⁸ Szilágyi 2001: 14.

⁹ Balogh 2011: 74.

141 közleményét tartja számon, olyan összefoglaló munkákkal az élen, mint a *Magyar népkutatás a 20. században* (L'Harmattan, 2019) és előzménykötete, a *Magyar népismeret a 19. században – Előfutárok és klasszikusok* (Akadémiai, 2016), amelyekben összerendezve publikálta a tudománytörténettel kapcsolatos publikációit. Arra is gondol, hogy más, nehezen megszerezhető tanulmányokat is kiadjon tematikus kötetekben, ilyen például a *Munkák, emberek, hiedelmek a Bódva mentén* (MTA BTK NTI, 2013) vagy a *Népek, térségek, hagyományok* (Akadémiai, 2015).

Minden kutató számára karrierjének csúcspontja, ha elnyeri szakmája vagy a tágabb tudományos közösség rangos elismeréseit. A magyar tudomány legfontosabb kitüntetését, a *Széchenyi-díjat* Tanár úrnak 2013-ban ítelték oda, ahogy az indoklás fogalmazott: „*a magyar néprajztudomány területén végzett iskolateremtő munkásságáért, tudományszervező tevékenységéért, a Magyar néprajz nyolc kötetben című kézikönyv szerkesztőbizottsági elnökeként végzett munkájáért, nemzetközi szinten is kiemelkedő, szintézisteremtő eredményeiért*”. (Akkor jó idő járt a néprajztudományra, a 16 kitüntetettből hárman – Tanár úr mellett Andrásfalvy Bertalan és Halmos Béla – is szakunkat képviselték.)

Ha a néprajztudományi szakmát tekintve néhány gond le is került Tanár úr válláról, vett helyette rá mást az egész magyar tudományt képviselő köztestület, az MTA illetékességi területéről. Nem sokkal 70. születésnapja előtt Paládi-Kovács Attilát az Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választotta (ahogy Tanár úr tréfásan utalt rá: „*Mondták már nekem néhányan, hogy rendes tag vagy, Attila, de most már papírom is van róla!*”). Két héttel születésnapja után tartotta székfoglalóját az MTA központi épületének Felolvasótermében.¹⁰ Ekkoriban már két éve elnöke volt az MTA I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának, ezt a tisztséget még egy cikluson át, 2014-ig betöltötte. Ugyanaddig az évig az MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottsága elnökeként is tevékenykedett és ilyen minőségében mindent megtett nemcsak a néprajz, hanem valamennyi társadalom- és bölcsészettudomány kiadványainak minél nagyobb támogatásáért, egy olyan közegben harcolva, amelyben komolyan fölmerült, hogy az MTA egyáltalán ne finanszírozzon könyveket és monográfiákat, hanem minden erre költhető pénzt folyóiratok menedzselésére fordítsa. Az I. Osztály elnökeként Tanár úr tagja volt az MTA tágabb Elnökségének, ám annak lehetőségét, hogy a következő ciklusban ne lépjen még előrébb, a választott elnökségi tag funkcióba, egyetlen szavazat és egy elnöki döntés vette el tőle. (Az akkori Jelölőbizottság tagjaként hiába érveltem az elvi döntés ellen, azt megváltoztatni már csak az új elnöki ciklus alatt sikerült.) Tanár urat mindez jóval kevésbé viselte meg, mint engem, ő azt az elvet vallja: akkor kell elvállalni a feladatot, ha jön. És jött. 2017-ben az MTA közgyűlése Tanár urat az MTA Felügyelő Testületébe választotta be. (A Vagyon-

¹⁰ https://mta.hu/data/dokumentumok/i_osztaly/1_osztaly_szekfoglalok/Paladi_Kovacs_szekfoglalo_Idorend_20100927.pdf

kezelő Testület mellett ez a másik olyan szerv, amely nem 11 osztálydelegáltból áll, hanem csak 7 tagú, tehát osztályok feletti egyetértés szükséges a bekezdéshez.) A Felügyelő Testület tagjaként Tanár úrnak teljes rálátása van az MTA addigi és jelenlegi működésére, így azt is pontosan tudja, az Állami Számvevőszék csak akkor kezdett hibát látni az MTA és intézményei (egyébként az akadémiai törvény elfogadása, tehát 1994 óta nagyjából változatlan) működésében, amikor ez elvárás lett, és Tanár úr nem is mulasztja el a megfelelő fórumokon ezt szövé tenni.

S ha már a szerkesztő személyes megközelítést kért, a köszöntő végén hadd álljon a 2018–19-es akadémiai tagi jelölés története, amely egyszerre személyes és tudományunk egészét érinti. Paládi-Kovács Attila szervező-készségének, szövetségteremtő és rábeszélő képességének volt köszönhető, hogy összesen négy szakterület (a néprajz mellett a nyelvészet, az orientalisztika és a zenetudomány egy-egy képviselője) állt Kósa László professzor úrral közös személyi javaslata mellé és az osztály szavazói közül is meggyőző többséget sikerült a jelölt, e sorok írója mögé állítania. Mindennek eredményeképp a néprajztudomány 2019-ben „*történelmet írt*”: 1945 óta nem volt arra példa, hogy e szakterületet egyszerre három akadémikus is képviselje. 1945 előtt „*hadállásaink*” erősebbnek mutatkoztak, 1932 és 1939 között négyen is voltak (Györffy István, Sebestyén Gyula, Solymossy Sándor és Vikár Béla, sőt, ha Munkácsi Bernátot is ideszámítjuk, öten). 1945 után viszont hosszú éveken át csak egy-egy akadémikusunk „*állt a vártán*” (Ortutay Gyula, Tálasi István, Gunda Béla, Kósa László), illetve összesen 10 éven át (1984–1990; 1994–1998) egyetlen egy sem.

Kedves Attila, mindannyiunk kedves Tanár ura! Isten éltesen 80. születésnapodon, áldjon meg továbbra is munkakedvvel, jó kedéllyel és tartson meg erőben, egészségben az emberi életkor legvégső határáig, hogy szeretett családot (feleséged, két fiad, öt unokád) társaságában újra ünnepelhessünk majd a születésed évfordulóin!

BORSOS BALÁZS

Irodalom

Bali János–Báti Anikó–Kiss Réka (szerk.)

2010 *Inde aurum – Inde vinum – Inde salutem. Paládi-Kovács Attila 70. születésnapjára*. Budapest: ELTE BTK Tárgyi Néprajzi Tanszék–MTA Néprajzi Kutatóintézet.

Balogh Balázs

2011 A hetvenéves Paládi-Kovács Attila köszöntése. *Néprajzi Hírek* 2011/1. 73–76.

Hála József–Szarvas Zsuzsa–Szilágyi Miklós (szerk.)

2001 *Számadó. Tanulmányok Paládi-Kovács Attila tiszteletére*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet.

Kocsis Gyula

2011 Az ELTE Néprajzi Intézete köszönti Paládi-Kovács Attilát. *Néprajzi Hírek* 2011/1. 70–73.

Paládi-Kovács Attila

1980 A kulturális régiók néprajzi vizsgálata. In Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Néprajzi csoportok kutatási módszerei. Sárospatak, 1977. november 15–16.* (Előmunkálatok A magyarság néprajzához 7.) Budapest: MTA NKC. 57–76.

Paládi-Kovács Attila

2010 Visszapillantás. In Bali János–Báti Anikó–Kiss Réka (szerk.): *Inde aurum – Inde vinum – Inde salutem. Paládi-Kovács Attila 70. születésnapjára.* Budapest: ELTE BTK Tárgyi Néprajz Tanszék–MTA Néprajzi Kutatóintézet. 25–55.

Szilágyi Miklós

2001 Paládi Kovács Attila hatvanéves. In Hála József–Szarvas Zsuzsa–Szilágyi Miklós (szerk.): *Számadó. Tanulmányok Paládi-Kovács Attila tiszteletére.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet. 11–15.

Örsi Julianna 70 éves

Minden múzeum arculatát, működését meghatározó módon alakítja mindenkori vezetőjének szemlélete, munkához való hozzáállása, gondolkodásmódja, konstruktivitása. Örsi Julianna 26 esztendeig (1982-től 2008-ig) állt a túrkevei Finta Múzeum élén, s ez az időszak rendkívüli jelentőségű volt a neves intézmény életében.

Örsi Julianna 1950. október 21-én született a Nagykunság fővárosában, Karcagon. Általános és középiskoláit is a szülővárosában végezte. A választott hivatásához szükséges szakmai muníciót a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem történelem–néprajz szakán kapta meg olyan kitűnő tanároktól, mint Gunda Béla, Ujváry Zoltán és Dankó Imre. Az egyetem befejezése után, 1974-ben visszatért szülővárosába, hogy tudását ott kamatoztassa. A karcagi Györffy István Nagykun Múzeum igazgatója ekkor Bellon Tibor volt, aki szívesen fogadta a friss diplomás munkatársat és lépésről lépésre vezette be őt a muzeológusi munka sokrétű feladataiba. A Nagykun Múzeumban eltöltött hét év rendkívül gyümölcsöző volt, rendszeresen gyűjtött, kiállításokat rendezett, s ekkor kezdte meg nagy jelentőségű társadalomnéprajzi kutatását, amelynek eredményét tanulmányokban, könyvekben publikálta. 1982-ben egy új lehetőséget kapott, s a túrkevei Finta Múzeum igazgatója lett.

Az 1951-ben megalapított túrkevei múzeum mint „*Vörös Csillag Termelőszövetkezeti Múzeum*” robbant be a magyar múzeumok világába, csak 1967-ben vette fel a város híres szülöttei, Finta Sándor és Finta Gergely szobrászművészek családnevét, és azóta a Finta Múzeum nevet viseli. Alapításától kezdve olyan kitűnő személyek vezették, mint Dankó Imre, Gegusné Veress Éva, Györffy Lajos és Fehérvári Béla. S utánuk Örsi Julianna, az energikus, céltudatos, nagy munkabírású fiatalasszony következett, aki az intézmény ötödik igazgatójaként hamarosan országos hírnevűvé tette a Finta Múzeumot.

Julika jól tudta, nagyon sok munka vár rá. Hiszen egy vidéki múzeumot vezetni mindenkor embert próbáló feladat, de ő sosem ijedt meg az előtte álló nehézségektől. A Karcagon szerzett muzeológusi tapasztalatok birtokában, nagy lendülettel fogott a tennivalókhoz. A legsürgetőbb a tarthatatlan raktárkérdés megoldása volt. Ezután a múzeumi épület tetőzetének felújítása következett, valamint a gázfűtés bevezetése 1984-ben. Az állagmegóvási munkák mellett természetesen a szakmai feladatokat sem hanyagolta el. Különösen nagy gondot fordított a Finta-hagyaték gondozására, gyarapítására, és a nagyközönség előtt való bemutatására. Az állandó Finta-kiállítás terve anyagi források híján csak jóval később valósult meg. Lelkesedése azonban nem csökkent. Kitartóan gyűjtött, értékes tárgyakkal, dokumentumokkal, fotókkal gyarapította a múzeum műtárgyállományát.

Mindig nagy gondot fordított az intézmény népszerűsítésére is. Ezt a célt szolgálták az egymást követő nagy sikerű, helyben és vidéken rendezett időszaki kiállítások, mint *A Nagykunság a XVIII. században; 1848 emlékezete; Egykori iskolák a Nagykunságon; Élet az Ecsegi pusztán; A kunok régészeti emlékei; Túrkeve–Terehalom ásatásának bemutatása*; a Kevi Kör tagjainak kiállítása stb. A kiállítások rendezésénél mindenkor fő szempontként szerepelt, hogy a különböző tudományágak értékeit hitelesen, látványosan és érthetően bemutassák, s ily módon nyújtsanak segítséget az iskolai oktatáshoz. A kiállításokhoz gyakran szerveztek előadásokat, vetélkedőket és különböző foglalkozásokat.

A tanulóifjúság bevonása a múzeum életébe különösen fontos volt számára, ez a törekvés ösztönözte arra is, hogy 1989-ben a Finta Múzeum rendezte meg a X. Országos Honismereti Diáktábort.

A múzeum munkájának mind szélesebb körben való megismerését segítették a rádió, televízió interjúk, valamint az újságcikkek. A média szerepének jelentőségét felismerve 1989-ben Örsi Julianna vállalta a *Túrkeve* című lap próbaszámának megjelentetését, kezdeményezte folyamatos kiadását, majd a későbbiekben is aktívan közreműködött szerkesztésében.

Egyetlen múzeum sem működhet eredményesen civil háttér, és civil támogatás nélkül. Örsi Julianna nagyon korán felismerte ezt az igazságot, és körültekintő alaposággal építette ki maga körül azt a lelkes lokálpatrióta közösséget, amelynek támogatására mindenkor számíthatott.

Állhatatos munkájának köszönhetően 1990 óta a Túrkevei Kulturális Egyesület a múzeum szakmai munkájának legfőbb segítője. Az egyesület és a múzeum az eltelt évek alatt számos szép projektet valósított meg együtt: pl. *Szülőföldünk, a Nagykunság; Együtt a család; A Jászkun redemptio 250 éves évfordulója; Értünk Kunság mezején – felvilágosodás a Nagykunságon* stb.

Kezdeményezésükre indult el 1995-ben az az egy éven át tartó, grandiózus redemptiós rendezvénysorozat, amelyen a Jászkunság 31 települése vett részt. A jubileumi programok szervezésében különösen nagy szerepet vállalt Örsi Julianna, aki összeállította és vándoroltatta a redemptió előzményeit és következményeit bemutató történelmi emlékkiállítást, *A Jászkunság összefogása* címmel tanulmánykötetet szerkesztett, majd 1996-ban a rendezvénysorozat zárásaként *Van-e önálló arculata a Jászkunságnak?* címmel országos konferenciát szervezett Budapesten a Néprajzi Múzeumban.

A Finta Múzeum és a Túrkevei Kulturális Egyesület együttműködésének eredményeként egymás után láttak, s látnak ma is napvilágot az Örsi Julianna által szerkesztett kiadványsorozatok (*Nagykun kistérségi tanulmányok, Alföldi Könyvtéka*) kötetei, amelyek nélkülözhetetlen szakirodalommá váltak a Jászkunságot kutatók számára.

2006 óta a Jász-Nagykun-Szolnok Megye Tudományos Testületének könyvműhelye is Túrkevéen működik, mivel Örsi Julianna látja el a szakmai közösség elnöki teendőit, és végzi az általuk kiadott *Jászkunság Könyvtéka* című kiadványsorozat, valamint a *Jászkunság* című évkönyv szerkesztési munkálatait is.

Kiemelkedő projektjük volt 2004-ben Magyarországnak az Európai Unióhoz való csatlakozása alkalmából megvalósított *Kisbojtár* címet viselő program, amelynek keretében a Finta Múzeum, a Túrkevei Kulturális Egyesület, a Kevi Föld Alapítvány és a Korda Vince Alapfokú Művészeti Iskola egy komplex kulturális programot vitt ki Olaszországba (kiállítás, film, előadás, kiadvány, kézműves-foglalkozás, bemutató).

Minden múzeumvezető nagy álma egy új, korszerű állandó kiállítás. Örsi Julianna kiállítási terve azonban – többévi várakozás után – csak szakaszosan

épülhetett meg. 1999. november 16-án – a múzeum tulajdonosa és a működtetője összefogásának eredményeként – végre teljes egészében felújításra került, és megszépült a kevi múzeum már erősen elhasználódott, öreg épülete. Két év múlva, 2001-ben pedig a város a múzeum használatába adta az ugyancsak felújított Vadász-féle házat, ahol megnyithatták új időszak kiállításukat és a gyűjteményi anyag is megfelelő, végleges raktárba kerülhetett.

Anyagi fedezet hiányában a tervezett állandó kiállítás első része, a *Túrkevei évszázadok* 2000-ben, a második része, a *Túrkeve földje és népe* pedig 2001-ben készült el. A *Hírünk a világban* címet viselő teljes állandó kiállítás 2001. december 3-án, a múzeum 50 éves évfordulóján nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt. Az új kiállítást a Finta Múzeum első igazgatója, Dankó Imre ajánlotta a nagyszámú vendégsereg figyelmébe.

Örsi Julianna 31 éves muzeológusi és 26 éves igazgatói munkásságát nagy jelentőségű fejlesztések (épület, gyűjtemény), tudományos kutatások, szakmai programok (konferenciák, előadások, kiállítások, projektek), írói, könyvkiadói, szerkesztői, előadói, oktatói és közönségkapcsolati tevékenységek fémjelzik.

Örsi Julianna a soha véget nem érő muzeológiai munka mellett is kitaróan végezte tudományos kutatásait, amelyek elsősorban az Alföldre terjedtek ki, de résztvevője volt Észak-Magyarországon a több megyét érintő palóckutatásnak, és végzett gyűjtéseket a Dunántúlon is. Kutatásai középpontjában a család, a vérségi kapcsolatok, a mikroközösségek működése, kapcsolatrendszere és változásai állnak.

Időközben megszerezte a múzeumi szakmához szükséges tudományos fokozatokat is. 1982-ben egyetemi doktori, 1992-ben kandidátusi címet kapott, 2004-ben pedig sikeresen habilitált a Debreceni Egyetemen.

Tudományos és hagyományörző munkásságát több díjjal ismerték el eddig: *A Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje*, *Jankó János-díj*, *Gunda Béla-díj*, *Jász-Nagykun-Szolnok Megye Tudományos és Közművelődési Díja*, *Nagykunságért Díj*, *Túrkeve Városáért Díj*, *Jászkunság Hagyományörzéséért Díj* stb.

Örsi Julianna nyughatatlan ember. Folyton a változást, az újat keresi, s éppen ezért támogat minden értelmes és hasznos kezdeményezést. Így vállalt szerepet az újkori hagyományok megteremtésében (pl. Kevi Juhászfesztivál, Túrkeve Város Napja stb.), amelyek, kiállva az idő próbáját, napjainkban is nagy érdeklődés mellett zajlanak, egyike-másika pedig országos rendezvényé nőtte ki magát.

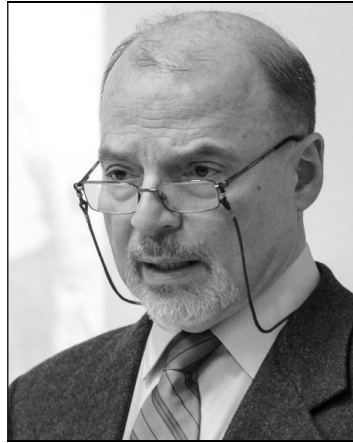
Ugyan Örsi Julianna 2008 óta már a nyugdíjas éveit tölti, de rendkívül aktív ténykedéssel. Továbbra is lételeme maradt a munka, amely nap mint nap új erőt ad neki álmai, tervei megvalósításához. Ma is fáradhatatlanul kutat, publikál, könyveket szerkeszt, konferenciákat szervez, és nagy kitartással vezet a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesületet.

Aki negyvenhat éve van egy pályán, az már hinni tud a csodákban is. Kedves Julika, kívánjuk, hogy még sokáig higgyél a csodákban, amelyek számodra eddig mindig valósággá váltak!

Kedves Julika! 70. születésnapod alkalmából az Isten éltesen még számos esztendeig jó egészségben, és adjon erőt szeretett munkád folytatásához!

BATHÓ EDIT

Barna Gábor 70. születésnapjára

Tíz esztendeje annak, hogy e periodika, azaz a *Néprajzi Hírek* hasábjain köszöntöttük az akkor 60 esztendős Barna Gábort. A tisztelgő írásban igyekeztünk viszonylag részletesen megrajzolni az ünnepest szakmai életútját, pályaképét, s taglalni kutatói, tudományszervezői és oktatói munkájának eredményeit, hatásait.¹ A 60. születésnapra a hazai és a külföldi pályatársak és a tanítványok írásait magában foglaló köszöntő kötetet adott ki a szegedi néprajzi tanszék; e terjedelmes tanulmánygyűjtemény élén Bartha Elek, a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének professzora méltatta Barna Gábor munkásságát.² Jelen tisztelgő írásunkban így elsősorban arra törekszünk, hogy az egy

¹ Mód László–Simon András: A 60 esztendős Barna Gábor köszöntése. *Néprajzi Hírek* 39. évf. 2010. 4. sz. 64–68.

² Mód László–Simon András (szerk.): *Olvasó. Tanulmányok a 60 esztendős Barna Gábor tiszteletére.* (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 26.) Szeged: SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék.; Gerhardus, 2010. 897.; a kötetben: Bartha Elek: Barna Gábor köszöntése. 14–16.

évtizede összegzett adatok és megállapítások közvetlen ismétlését nagyrészt elkerülve, de néhány ponton visszamenőleg kiegészítve, ugyanakkor hangsúlyosan az utóbbi 10 esztendőt a szakmai életút egészében elhelyezve szóljunk az ünnepeltről, illetve az ünnepelthez.

Barna Gábor (Kunszentmárton, 1950) néprajzkutató, az MTA doktora, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara, Társadalomtudományi Intézete Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének egyetemi tanára, 2002–2015 között vezetője. A „néprajz szegedi műhelyében” 1993 óta főállású oktatóként tevékenykedik. „Iskolaalapító” szerepe már itt, a kezdeteknél tetten érhető: az 1992/93-tól meginduló szakos képzésben – olyan jeles elődök, mint Solymossy Sándor, Bálint Sándor és Ferenczi Imre szellemi hagyatékára alapozva és azt továbbgondolva – a folklorisztika képzési területének kidolgozását és a tárgyak tanítását vállalta magára. Nyitott, széles látókörét mutatja, hogy egyes kérdéskörök oktatásába – előbb saját kurzusainak keretében, majd önálló előadások és szemináriumok hirdetésével – témaspecialistákat vont be, akik hosszú éveken át rendszeres résztvevői (voltak) a szegedi néprajzi oktatásnak.³

A képzés bővítésében és megújításában folyamatosan aktív szerepe volt Barna Gábornak: bevezette a vallási néprajzi speciális képzést (1998), kezdeményezésére és javaslatára történt a Néprajzi Tanszék névváltoztatása Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék elnevezésre (2003), ami korántsem csak formai lépés volt, hanem határozottan tartalmi, hiszen az akkor újszerűnek számító antropológiai szemlélet bevezetését hozta az oktatásba és a kutatásba. Elindítója és vezetője volt 2008-tól az SZTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Modernkor programjának keretében folyó néprajzi doktori képzésnek, mely azóta is folyamatosan szolgálja – évfolyamonként általában 2–4 hallgató részvételével – a szegedi néprajz szakon vagy más felsőoktatási intézményben, illetve szakon végzett tehetséges fiatal kutatók fokozatszerzési törekvéseit.

A vallási kultúra mint hangsúlyos témakör mindvégig ott volt és ott van az ünnepelt oktatási és kutatási elképzeléseinek homlokterében. A felsőoktatási rendszer „bolognai típusú” átalakításával (2005) a korábban működő vallási néprajzi specializáció mint jól átgondolt és felépített „oktatási csomag” ugyan kiesett a tanszék képzési kínálatából, de fontos tématerületként a továbbiakban is szilárdan képviseltette magát. Ennek személyi-szakmai alapját előbb a Barna Gábor igazgatásával működő Bálint Sándor Valláskutató Inté-

³ Antal József (†1997) makói római katolikus pap, templomigazgató, az egyházi zene- és népénekkutatás tudós művelője, kinek kéziratos hagyatéka a tanszékre került; Grynaeus Tamás (†2008) orvos, néprajzkutató, címzetes egyetemi docens az etnomedicina, etnopsychiatria és etnobotanika témakörében tartott kurzusokat, írt és szerkesztett köteteket tanszéki kiadványsorozatainkban; Felföldi László néprajzkutató, címzetes egyetemi tanár az etnokoreológia (néptánc kutatás) és a kulturális örökségvédelem témakörében tart napjainkig kurzusokat magyar és angol nyelven.

zetet (2009–2012), majd az ugyancsak általa vezetett MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport (2013–2019) jelentette. Mindkét intézmény a vallási kultúra inter- és multidiszciplináris kutatásának jegyében működött. Az 1990-es évektől útnak indított két tanszéki, illetve alapítványi vallási néprajzi könyvsorozat (*Devotio Hungarorum*, *Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár*) mellett a kutatócsoport tudományos eredményeinek írásos formában közreadott foglalata a mindösszesen csaknem félszáz magyar és idegen nyelvű kötetet számláló újabb sorozat (*A vallási kultúrakutatás könyvei*) és a *Religion, Culture, Society* című angol nyelvű évkönyvsorozat. Mindez, kiegészülve a Szegeden rendezett országos és nemzetközi konferenciákkal, vendégelőadásokkal, valamint a kutatók hosszabb-rövidebb külföldi tanulmányútjaival, konferenciaaktivitásával, előbb megalapozta, majd megszilárdította és napjainkig tartóan folyamatosan erősítette a szegedi vallási néprajzi, vallásantropológiai műhely széles körű hazai és nemzetközi ismertségét és elismertségét. A kutatóintézeti és kutatócsoporti alkalmazással számos tehetséges tanítványa doktorálását, tudományos előmenetelét egyengette, közülük többen ma a tanszék állandó munkatársai vagy más kutatóhely szakemberei.

Tanszékvezetőként nemcsak felelősséggel koordinálta a másfél évtizede újonnan bevezetett „*bolognai rendszer*”-ben a néprajz alap- és mesterszak képzési struktúrájának kidolgozását, hanem abban közvetlen kollégáinak közreműködésével maga is tevékenyen részt vett mind tartalmi, mind pedig adminisztratív szinten. Ugyanez mondható el a mesterképzés specializációinak közelmúltban történt bővítése kapcsán is: az országosan egyedülként Szegeden választható táncfolklorisztika/táncantropológia szakirány mellett – felmérve és tapasztalva a hallgatói igényeket – hathatósan dolgozott a néprajzi kulturális örökség specializáció kidolgozásán is, mely a sikeres intézményi akkreditáció után 2018 tavaszától indulhatott el nappali és levelező tagozaton egyaránt.

A nemzetközi kapcsolatrendszer fenntartását és fejlesztését mindig kiemelten fontosnak tartva, támogatta a szegedi tanszék és egyetem három másik európai egyetemmel (Norvégia, Franciaország, Anglia) közösen akkreditált Choreomundus elnevezésű – intézményi szinten is egyedülálló – nemzetközi MA-képzésének beindítását és működtetését (2012-től). A táncot mint tudást, gyakorlatot és kulturális örökséget vizsgáló oktatási programban⁴ Barna Gábor tudománytörténeti és általános folklorisztikai témájú, angol nyelvű előadásokkal maga is részt vett.

Mint munkáját magával és másokkal szemben is magas elvárások mentén művelő tudós és tanár, Barna Gábor szakmai tevékenységében mindig szoros egységet alkotott a kutatás és az oktatás. Ezen „*összefonódás*” egyik fő terüle-

⁴ Ld.: Felföldi László–Kukár Barnabás Manó–Varga Sándor: Új tánckutató műhelyek Magyarországon. *Néprajzi Hírek* 44. évf. 2015. 3. sz. 21–26., a Choreomundus képzésről ezen belül: 25–26.

te a hallgatók tehetséggondozása. Szakdolgozóinak lelkiismeretes konzulense (hétről hétre várja és elvárja a munka menetéről a beszámolót), több sikeres, országos szinten díjazott tudományos diákköri (OTDK) munka mentora, ez utóbbi eredményes tevékenységét már 2011-ben *Mestertanár aranyéremmel* ismerték el. Hazai és nemzetközi diákszemináriumok, terepgyakorlatok szervezője és vezetője mostanáig, s a jövőre nézve is tervezve. Az egyéni hallgatói kutatások ösztönzője, aki arra is mindig gondot fordít(ott), hogy az eredmények bemutatásának, közzétételének (konferenciaelőadás, publikáció formájában) teret adjon, vagy lehetőségét segítse. Ajánlásával számos hallgató, fiatal kutató ösztöndíjának elnyerését, illetve szakmában való elhelyezkedését támogatta, támogatja.

Helytörténeti és néprajzi érdeklődése már általános iskolás korától szülővárosához és szülőföldjéhez kötődően jelentkezett, s azzal együtt, hogy a Kárpát-medence számos területén végzett terepmunkát, életét végigkísérte, s máig meghatározza szűkebb pátriája kulturális életének előmozdításáért való munkálkodása. 2014-től a kunszentmártoni Értéktár Bizottság vezetője. 2015-től szervezője és aktív résztvevője a jászkunsági és a kunszentmártoni történeti néprajzi kutatásoknak, ezek eredményeit több könyv és tanulmánykötet reprezentálja. Munkájának helyi megbecsülését mutatja – a korábbi elismerések után – több, az utóbbi 10 esztendőben kapott kitüntetés: *Kunszentmárton díszpolgára* (2012), *Jászságért Díj* (2014), *A Jászkunság Hagyományőrzéséért Díj* (2018). Személyének „fizikai” kötődését erősíti, hogy házat vásárolt szülővárosában, ami gyakoribb és folyamatosabb „ittlélet” biztosít számára, szolgálva ezáltal önkéntes munkáját, a helyi közösség életében való közvetlen részvételét, s nem utolsósorban a nyugodt környezet adta családi pihenés lehetőségét.

Személyi bibliográfiája 1967–2019 között 16 önálló kötetet, 90 könyvszerkesztést és mintegy félezer magyar és idegen nyelven publikált tanulmányt, közleményt tartalmaz.

Több hazai és külföldi egyetem vendégtanára volt, tudományos és társadalmi szerepvállalásai, illetve megbízatásai az 1970-es évektől indulva napjainkig a magyar és az európai néprajz szempontjából is meghatározóak, számos hazai és nemzetközi társaság tagjaként, vezető tisztségviselőjeként fejtegette/fejti ki munkásságát.

Barna Gábornak a vallási kultúra és az egyetemes keresztény-európai értékrend közvetítéséért kifejtett tudományos munkáját a Szent István Társulat *Stephanus-díjjal* ismerte el (2012). E célt és hivatást két nagy múltú intézmény vezetőségében betöltött funkciója által is képviseli, szolgálja: a Szent István Társulat igazgató választmányának tagjaként (2016-tól) és a Szent István Tudományos Akadémia főtítkáráként (2016-tól). Nagy hangsúlyt fektetett ugyanakkor – Scheiber Sándor és Bálint Sándor tudós barátságának emléke talaján – a vallási néprajz jelenségeinek és folyamatainak felekezeti kutatóira is, kereteket biztosítva a magyarországi zsidóság vallási néprajzi és

kulturális antropológiai vizsgálatához. Tudományos konferenciái és könyvsorozatai fórumul szolgáltak és szolgálnak a téma kutatói számára. Ennek megteremtéséért állami kitüntetésben részesült (*Scheiber Sándor-díj*, 2016).

Barna Gábor kutatói, oktatói, oktatás- és tudományszervező és -népszerűsítő tevékenysége, a néprajz szegedi műhelyében és műhelyéért végzett munkája kiemelkedő, iskolateremtő jelentőségű. A több mint 50 esztendőre visszatekintő alkotói pálya egy tudatosan és eredményesen felépített, nemzetközileg is elismert életművet mutat. Ennek tényét szaktudományunk a Magyar Néprajzi Társaság *Györffy István-émlékérmével* ismerte el (2019). 2018. március 15-én *A Magyar Érdemrend Tisztikeresztje (polgári tagozat)* magas rangú állami kitüntetését vehette át.

A felsőoktatásban alkalmazott, életkorhoz kötött szabályok szerint tanészékvezetői tiszteről 5 esztendeje leköszönt, 70. életévét pedig idén április 13-án betöltve, nyugállományba vonult. Értékteremtő munkájára a néprajz szegedi műhelyében kollégái azonban a továbbiakban is számítanak! A mostani kerek évfordulón – e helyt nem kerülve a 10 esztendeje leírtak ismétlését – kívánunk az ünnepeltnek még évtizedeken át tartó töretlen munkakedvet, erőt, eredményes oktatói és kutatómunkát, sikeres tanítványokat, egészséget és boldogságot családja körében!

MÓD LÁSZLÓ
SIMON ANDRÁS

A hetvenéves Lukács László köszöntése

Tíz esztendővel ezelőtt, ennek a folyóiratnak a hasábjain Szilágyi Miklós a következő szavakkal illette az akkor hatvanadik életévébe lépett ünnepeltet: „*A legifjabb néprajzos generáció számára már az is alig belátható messzeségben van, amikor a Magyar Néprajzi Társaság folyóirata, az Ethnographia szerkesztőjeként szervezte–irányította–orientálta a szakmát (1992–1998). Mi idősebbek viszont tudván tudjuk, hogy amikor ez a felelősségteljes és igencsak munkaigényes megbízás rátalált, a szakmai konszenzus szerint már akkor is kiterjedt szakmai kapcsolatrendszerrel rendelkező, itthon és külföldön rendszeresen publikáló és a szerkesztői munkában is rutinos, no és persze vállalásait-vállalkozásait színvonalasan teljesítő kutatótársunk volt – azaz: fel sem merült, hogy »túl fiatal« lenne erre a feladatra. Hadd köszöntsem tehát az ilyen értelemben »kortalan« Lukács Lászlót, aki már évtizedek óta bármilyen szakmai feladatra bármikor hadra fogható, aki nélkül a honi etnográfia és folklorisztika jó régóta el nem képzelhető.*” (2010/3: 76.)

És állíthatjuk, hogy az azóta elsuhant újabb évtized semmit sem változtatott ezen a helyzeten. Éppen olyan szelíd szorgalommal, kedvvel és hihetetlen munkabírással dolgozik, vállalva minden ráháruló szakmai feladatot. Sőt, miután az elmúlt évtized közepén, 2015-ben nyugdíjba vonult, talán még tetemesebben megszorodtak a feladatai. Továbbra is bejár volt munkahelyére, a székesfehérvári Szent István Király Múzeumba, ami mellett rendszeresen tartja óráit a Kodolányi János Főiskolán, melynek több évtizede professzora, előadásokat tart itthon és külföldön, mindezen túl változatlan buzgalommal alkotja meg és adja ki egymást követően könyveit.

Abban a kivételes helyzetben vagyok, hogy az utóbbi évtizedben megjelent minden kötetével rendelkezem, többségét gondosan dedikálva kaptam meg tőle: kilenc vaskos kötet, súlyra kereken tíz kilogramm, terjedelemre három és félezer oldal, tartalmilag a legváltozatosabb témakörök, melyek kellőképpen reprezentálják szerzőjük érdeklődésének széles horizontját mind hazai, mind nemzetközi vonatkozásban. Ez a páratlan méretű könyvsorozat is bizonykodik arról, hogy a kortárs néprajzkutatás területén Lukács László a legsokoldalúbb érdeklődésű és kiemelkedő teljesítményt nyújtó tudós, aki a műszaki képzettséggel is rendelkező népiépítkezés-kutatástól az anyagi kultúra számos témakörének vizsgálatán át a folklór legváltozatosabb területeit műveli nemcsak a Kárpát-medencére, hanem Európára, főként a német nyelvterületre is kiterjedően.

Erről a sokrétűségről, színes kutatói mentalitásról kellőképpen bizonykodnak az eltelt évtized monografikus feldolgozásai és gyűjteményes kötetei. Ha az időbeli sorrendet követve áttekintjük ezt az egyedülálló teljesítményt, a kutatott témakörök jól mutatják a mind szélesebbre nyíló szakmai érdeklődést és publikációs tevékenységet, amelyről egy közelmúltbeli interjúban a követ-

kezőket mondta: „Hosszú évekig kellett kutatni, cikkeket írni először lokális témákról, a megyéről, majd a Dunántúlról, végül Európáról. Utóbbi terület akkor nyílt meg számomra, amikor Bécsben tanultam. Ott dolgoztam föl a húsvéti korbácsolás témáját is egy tanulmányban, amely egész Európára kitekintett Pázmándtól a finn Karéliáig. Ez számos helyen, több idegen nyelven is megjelent. Ezután mondhattam el magamról, hogy most már tudok európai vonatkozásban értekezni.” (FEOL 2018.03.25.) Mindezt kellőképpen demonstrálja az a könyvsorozat, melynek az első reprezentatív gyűjteményes kötete: a *Sárfőtől Mezőföldig*, alcíme szerint *Táj- és népkutatás Fejér megyében* (2009: 440 p.). A kötet kiadója, éppen úgy, mint a későbbi összes munkái a Szent István Király Múzeum. A következő gyűjteményes kötet már szélesebb kitekintésű: a dunántúli és országos vonatkozású tárgyi néprajzi és folklórvizsgálatokat adja közre *Tárgyak, életformák, népszokások* címmel (2012: 450 p.). Ez a munka néhány év múlva német nyelven is megjelent jóval terjedelmesebb formában fia, Lukács Miklós fordításában (2016: 590 p.). Az európai kitekintésű szakmai kapcsolódást tulajdonképpen a már korábban közreadott *Néprajzi látásmód az ezredfordulón* című kötet (2011: 230 p.) alapozta meg.

A folklorista Lukács László látványos színes gyűjteményes kötete az *Ezer év gyöngye*, amelyben a magyar történeti néphagyomány általa feldolgozott anyaga látott napvilágot a honfoglalás mondáitól a Kossuth-kultuszig (2013: 327 p.). A nemzetközi méretekben is kiemelkedően jelentős monográfiája a *Szép karácsony szép zöld fája* címet viselő kötet (2015: 415 p.), amelynek témavizsgálata a Kárpát-medencén túl egész Európára kiterjed. Ennek az első-sorban német orientáltságú jelentős nemzetközi kapcsolatnak a jegyében látott napvilágot két év múlva a *Szent Vendelről* szóló magyar–német kétnyelvű monográfiája. Ebben a művében Lukács László a szentkultusz németországi és hazai vonatkozásait hatalmas tárgyi és folklóranyag révén vetette össze a saját terepgyűjtései és szakirodalmi kutatásai alapján, jelentős méretű színes illusztrációs anyagra támaszkodva (2018: 286 p.).

A nyugdíjas évek hozadéka még további két vaskos kötet, a *Káli-medence népi építkezését* dunántúli kontextusban bemutató monográfia (2017: 367 p.), valamint a legutóbb megjelent gyűjteményes kötet *Székesfehérvár néprajzi értékeiről* (2019: 415 p.).

A mögöttünk hagyott évtized kötetsorozata szemléletesen mutatja a lokalitásból az országos, majd a nemzetközi szintésre emelkedő témakutatósokat, melyek alapvetően a német nyelvterülethez való néprajzi kapcsolódást képviselik. A folyamatban meghatározó tényező volt Gunda Béla professzor Herder-ösztöndíjasaként a Bécsi Egyetemen, illetve Ausztriában 1978–79-ben végzett egyéves tanulmányút, majd a 90-es évek elején elnyert Humboldt-ösztöndíjjal a Müncheneri Egyetemen eltöltött két esztendő (1991–1992), valamint 2008-ban a Freiburgi Egyetemre kapott többhónapos kutatási és oktatási alkalom. Számos európai intézetben és egyetemen tartott és tart előadásokat a

legkülönbözőbb témákból, továbbá a szinte évenkénti rendszerességgel megjelenő könyvei mellett jelentősek a főként idegen nyelven folyamatosan közreadott tanulmányai.

Végezetül meg kell említeni, hogy a sokrétű közéleti és tudományszervezési tevékenységéért 2008-ban elnyerte a *Fejér megye díszpolgára* kitüntető címet, 2010-ben szakmai munkássága elismeréseként a Magyar Néprajzi Társaság *Györffy István-émlékérmét* érdemelte ki, és legutóbb *A Magyar Érdemrend Tisztikeresztje (polgári tagozat)* kitüntetésben részesült (2018).

Mindezek után mit kívánhatnánk a túlzás nélkül „*kortalan*” ünnepeltnek? Mindenekelőtt kitartó jó egészséget és fáradhatatlan alkotókedvet a további évek eredményes munkálkodásához, továbbra is várjuk a következő köteteket és tanulmányokat szakterületünk gyarapodására és mindannyiunk épülésére. Kedves Laci, Isten éltesse!

SELMECZI KOVÁCS ATTILA

Kotics József 60

Kotics József 60 esztendő. Bonyhádön született 1960 márciusában. Pécsi középiskolai tanulmányai után 1984-ben Debrecenben, a Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerzett etnográfusi és történelem szakos középiskolai tanári diplomát. Ugyanebben az esztendőben lett a debreceni Néprajzi Tanszék egyetemi tanársegédje, 1989-től adjunktusa, 1994-től egészen 1999-es távozásáig egyetemi docense.

Kunt Ernő hívására másodállású egyetemi docensként már az oktatás elindulásakor, 1993-ban bekapcsolódott a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszékének munkájába. 1999-ben választották meg tanszékvezetőnek, s attól az időponttól kezdve napjainkig ennek az intézménynek¹ a vezetője tanszékvezető, illetve intézetigazgató minőségben.

Doktori disszertációját *Parasztagazdaság és modernizáció* címen 1993-ban védte meg, majd röviddel ezután, 1998-ban habilitált is. Értekezésének címe *Gazdasági stratégiák és magatartások* volt.

Debreceni néprajzos oktatóként órakínálatába tartoztak a módszertani, társadalomnéprajzi kurzusok, melyek kiegészültek egyik kedvelt témájával, a történeti antropológiai órákkal, s amelyet később a Miskolci Egyetemen is nagy kedvvel tartott s kiteljesített. Mindez bővült az inter- és multikulturalitás, a kulturális antropológia alkalmazásának kérdéseit bemutató órákkal. A kulturális antropológiai látásmódot megalapozó bevezető kuzusai, amelyet nem csupán társadalomkutatók számára tartott és tart ma is, megszámlálhatatlanul sok hallgató életébe hoztak változást, és sokaknak adtak olyan világlátást, gondolkodásmódot, amelyet nem lehet levetkőzni többé. Tanári magatartása éppúgy jellemezhető módszertani szigorúsággal, a tudományos felfogásba és szisztematikus kutatásba vetett hittel, mint oldott hangulatú emberközpontúsággal. Kotics József óráiról a kezdetektől mind a mai napig mosolyogva távoznak a hallgatók.

Évtizedeken átnyúlóan rendszeres vendégoktatója a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Nyelv és Kultúra, illetve Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékének, ahol történeti antropológiai és módszertani ismereteit oszthatta meg hallgatóival.

Kotics József életében mindig nagy szerepet játszott a tehetséggondozás. A Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Karán működő Lippai Balázs Roma Szakkollégium munkájában évek óta részt vesz, fontos számára, hogy hallgatóit bevonja a tudományos kutatási tevékenységbe, elsősorban a terepkutatásokba. Az Országos Tudományos Diákköri Konferenciákon rendszeresen szerepelnek általa felkészített hallgatók, akik közül féltucat helyezéssel is büszkélkedhet.

Már az 1990-es években DAAD-, majd a későbbiekben többször is Humboldt-ösztöndíjasként hosszabb időszakokat töltött Németországban, ahol Kelet-Közép-Európa gazdálkodói habitusait, majd később a nők státusának történeti antropológiai vonzatait vizsgálta.

1982-től a Magyar Néprajzi Társaság, 1999-től a Magyar Kulturális Antropológiai Társaság tagja, ez utóbbinak egy évtizeden keresztül alelnöke is volt. De mások mellett résztvevője a Györffy István Néprajzi Egyesület, a Ma-

¹ Az intézmény neve az idők során többször is módosult: Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék, Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet, majd ismét Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék, de ezúttal az Antropológiai és Filozófiai Tudományok Intézetében – amelynek szintén Kotics József a vezetője.

gyar Szemiotikai Társaság, az MTA Néprajztudományi Bizottság, a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság és az MTA köztestülete életének is.

A Magyar Néprajzi Társaság kiemelkedő tudományos tevékenységéért 1990-ben *Jankó János-díjjal* tüntette ki.

Kotics József kutatásait és hétköznapi életét is a terepmunkás lét határozza meg. Ha az őt gyakran kísérő dohányfüstöt és az elhagyhatatlan kóláspalackot nem tekintjük – a terep a szenvedélye. Sok időt töltött és tölt mind a mai napig interjúalanyai, beszélgetőtársai, adatközlői, a kutatási helyszíneken szerzett ismerősei és szép számú barátai között. Ha csak tehetne és teheti, mindig hallgatóival együtt jelenik meg a terepen, fontos számára, hogy első kézből, személyesen tapasztaljanak meg más életmódokat, s azokban otthonosan, toleránsan, félelem nélkül mozogjanak, akár nélküle is. Máramaros, Gyimes, Károlaszeg, Moldva, Tiszahát, Tövishát, Csernely, Jablonca, Zabola, Vajola, Tiszazug, Rozsnyó, Gömör, Edelény, Bükkábrány, Miskolc, Makó, Maglód – mind-mind terephelyszínek. A lista közel sem teljes, és első olvasatra ugyan szerteágazónak tűnhet, de fókuszuk a közösségek irányába mutat. A paraszti polgárosodás folyamata, a paraszti, gazdálkodói mentalitás helyi és időbeli változatai, a megélhetési stratégiák, a modernizáció, a cigány–magyar együttélés mintázatai, a szegénység, a vegyesházasságok és a roma kultúra vizsgálata mindig kisebb közösségekben megvalósuló életvilágokat próbál feltárni.

Nevéhez fűződik a 2005-től a kulturális antropológiában is induló „*bolognai folyamat*” irányítása, az alap- és mesterképzés kidolgozása. Az ő munkássága fémjelzi a miskolci kulturális antropológiai tanszék hazai- és külföldi tudományos életben való elismertségének kiterjesztését és megtartását, a 2000-es években létrejövő „*miskolci aranykor*”-t.

A kulturális antropológia mesterszak 2009-es akkreditációja óta Kotics József látja el hazánkban a szak szakfelelősi feladatát is, s az ő szakmai vezetésével sikerült a kulturális antropológia alapszak megszüntetés utáni létesítési eljárása, amelynek eredményeként 2018-ban újra a felsőoktatásban szerezhető képesítések jegyzékébe került a kulturális antropológia BA szak. Emellett ugyancsak sikerült az alkalmazott, gyakorlatorientált szemléletű mesterszak, illetve az angol nyelvű mesterszak akkreditációja is. S azt sem felejtjük el, hogy annak a küzdelemnek, sőt, harcnak az irányítója is, melyben napjainkban – a többi társadalomkutató intézményhez hasonlóan – az általa vezetett tanszék kollektívája a szak megmaradásáért és megerősödésért tesz sikeres erőfeszítéseket.

Kotics József elismert szakembere szakmájának. Mind régebbi, hagyományos(abb) néprajzi megközelítésű publikációi (a medvesalji kalendáris népszokásokat, a rozsnyói kézműves közösségek büntető intézményét, a tiszazugi női szerepeket vagy a moldvai csángók erkölcsi értékrendjét feldolgozó írásai), mind a kortársi antropológiához köthető munkái (a munkanélküliek megélhetési stratégiát feldolgozó írásai, mentalitásvizsgálatai, alkalmazott antro-

pológiai vagy a roma–magyar együttélést vizsgáló szövegei) megkerülhetetlen, sokat citált írások.

A születésnapra terjedelmes tisztelgő kötet² is megjelent, melyben A. Gergely András, Bali János, Bán András, Biczó Gábor, Bognár László, Borsos Balázs, Dobák Judit, Faragó László, Fazekas Csaba, Fejős Zoltán, Gulyás Gyula, Hajdú Ildikó, Illésné Kovács Mária, Kántor Barbara, Keszeg Vilmos, Lajos Veronika, Lovas Kiss Antal, Mirk Szidónia-Kata, Molnár Ágnes, Nagy Károly Zsolt, Nagy Zoltán, Nyíró Miklós, Pozsony Ferenc, Pozsonyi Márta, Pusztai Bertalan, R. Nagy József, Simon Zoltán, Szabó Á. Töhötöm, Szabó-Tóth Kinga, Tánczos Vilmos, Török Zsuzsanna, Vargyas Gábor, Veres Ildikó és Viga Gyula köszöntötték publikációikkal az ünnepeltet. Az időközben kialakult karanténhelyzet miatt a köszöntés nem személyesen, hanem online módon, videóüzenet-fűzérben történt meg.

R. NAGY JÓZSEF

∞ 1889 – 2019 ∞

---

² Dobák Judit–R. Nagy József (szerk.): *Docendo discimus. A 60 esztendőös Kotics József köszöntése*. A Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék Könyvei 12. Miskolc, 2020, Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék; ISBN: 978-963-358-205-3; 442 p. Ugyanez a tartalom *ePub Docendo discimus* címmel, ISBN: 978-963-358-206-0 számon elektronikus kiadványként is napvilágot látott.

SZEMLE

Megelevenedett évszázados népzenei gyűjtés

*Októberben rukkolnak a katonák,
Minden anya hazavárja a fiát.
De már engem nem vár haza az édesanyám,
Három éve, hogy a földbe' nyugszom már.*

*Nyugszom anyám, nyugszom Galíciában,
Gyere, nézz meg, gyászfekete ruhában!
Megismered síromat a tearózsárol,
Fejfámat a feketegyász szalagról.*

A fenti katonanéket is tartalmazó, színvonalas népzenei CD látott napvilágot 2020 tavaszán, ami szorosan kötődik lakóhelyünkhöz, Isaszeg városához, ezért fontosnak éreztem, hogy nyoma legyen a néprajzi sajtóban is.

A *Szall az ének szájról szájra* főcímmel és *Népzene Isaszegről* alcímmel a Kaláka Együttes Gryllus Kiadója vállalkozott a megjelentetésre. Az ötletgazda és projektvezető Eto-Papp Beáta, a helyi Csatangoló Táncsoport és Hagyományörző Egyesület elnöke volt.

Ahogy a lemez kísérszövegében utal rá, a nemzeti könyvtárunk, az „Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában a kéziratos kották között őrzik Radó Gyuláné, született Kenesei Ilona 'Száll az ének szájról szájra' címmel szerkesztett, 14 kötetes magyar dalgyűjteményét. A kötetenként ABC rendbe szedett, laponként kézzel megvonlazott, gyönyörű kézírással lejegyzett kották és dalszövegek között a XII., XIII. és XIV. kötetben bújnak meg azok a kottalapok is, melyek jelen CD kiadására ösztönöztek bennünket. A Csatangoló Táncsoport új isaszegi néptánc-koreográfiáját megelőző forráskutatás vezette el bennünket ahhoz a 68 isaszegi gyűjtésű népdalhoz, amelyek Kenesei Ilona munkájából a Kodály Rendbe is bekerültek.”

A népdalok gyűjtője, Kenesei Ilona pedagógus, 1883-ban, Veszprémben született. 1913 januárjában helyezték Isaszegre Magyaróvárról, ahol 1902 óta tanított. Férje részt vett, sőt, hősi halált halt 1916-ban, az I. világháborúban, neve az isaszegi Hősök és Áldozatok Emlékparkjában álló világháborús emlékművön is szerepel. (Az emlékműtől jobbra állították fel 2009. június 4-én Hatvani Miklós polgármester és dr. Kardos Gábor alpolgármester kezdeményezésére Fésűs Károly szobrászművész alkotását, a Trianon-emlékművet.)

A gyűjtés indítékairól így vall Kenesei Ilona a *Pesti Hírlap* 1909. december 25-i számában: „Száll az ének száll a nóta... , széles e hazában, szép Magyarországon... Benne lüktet az egyszerű néplélek őszinte érzése, édes varázsszal fogva meg a szívet, lelket... És száll, egyre száll, – szájról-szájra, ajkról-ajkra... széles e hazában, szép Magyarországon. Pici gyermek voltam, mikor először hajolta el lelkem a magyar dal bűvös varázsa. Édes anyám altató-dalával szállt szívembe a magyar nóta szeretető, és velem nőtt egyre, egyre... Míg most, pár éve, csupán a magam gyönyörűségére összeirogatni kezdtem őket. És akkor tárult csak fel előttem igazán a magyar népköltés mérhetetlen kincstengere és mind jobban belemerültem, egyre fokozódó gyönyörűséggel, szeretettel gyűjtögetve őket. És az első ezer után a második ezer is hamar összegyűlt, most már a harmadik ezernél tartok. Két év óta nagy szeretettel rendezgetem őket, a legfinomabb dallam- és szövegváltozatokat is följegyezve, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára számára.

Gyűjteményem azon része, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum számára átadogozva, 300-as kötetekbe rendeztem, ma már 6 kötetet tesz ki a múzeumi könyvtárban: 'Száll az ének szájról-szájra' címen. (Kenesei Ilona dalgyűjteménye 648. sz. a. jelzéssel, a kéziratárban található.) Minden évben államsegélyével gyűjtöm és egy kötetre való anyagot dolgozok fel legújabb gyűjtésemből.”

Stefánia belga királyi hercegnő védnökségével született meg az Országos Stefánia Szövetség az Anyák és Csecsemők Védelmére, amely tulajdonképpen a hazai védőnői szolgálat alapját képezte. A Stefánia Szövetség isaszegi szervezetét az 1925. július 12-én tartott alakuló közgyűlésen hozták létre. A szövetség vezetői tisztségeibe a helyi értelmiség jeles képviselőit, illetve feleségeiket, valamint a tanítónőket választották. Az ügyvezető elnök özvegy

Radó Gyuláné Kenesei Ilona tanítónő lett. Ahogy a magyarok többségétől, a hölgytől sem állt messze Trianon igazságtalanságának a gondolata, aminek illusztrálására álljon itt a *Magyarság* című lap 1927. június 26-i tudósítása, amely az alábbi címen jelent meg: Huszonöt éves jubileum – Pünkösdvásárnap Isaszegen: „Nyáry Andornak 'Az erdő' című irredenta színművét adták elő fényes sikerrel a Stefánia Szövetség javára, melyet özv. Radó Gyuláné Kenessey Ilona állami tanítónő, a Stefánia Szövetség fáradhatatlan, buzgó ügyvezető elnöknője rendezett. Egyúttal huszonöt éves tanítónői működését is jubilálták, mely alkalommal az iskolagondnokság, volt tanítványai, község és a Stefánia Szövetség nevében üdvözölték a tanügy és a gyermekvédelem odaadó munkatársát.”

Az előadásról készült korabeli felvétel

Visszatérve a lemezre: Kenesei Ilona az első világháború idején, Isaszegen gyűjtött népdalainak a kottáit a zenei rendező, Samu Zoltán nézte át és rendszerezte. Elvégezvén a válogatást, a szerkesztést, zenésztársaival 30 kiválasztott éneket – közöttük hat gyermekjátékdalt – kilenc blokkba rendeztek. A Barázda Stúdióban – A Banda muzsikusaival – játszották CD-re az összeállítást, amelynek terjedelme meghaladja a 40 percet. Eto-Papp Beáta szerint a gyűjtő munkássága mai szemmel nézve korát messze megelőző és emberfeletti volt. Kiadványával az ő emléke előtt is tisztelegni kíván a Csatangoló. Az egyesület anyagi áldozatvállalása mellett a lemez megjelenéséhez hozzájárult Isaszeg Város Önkormányzata és a Muharay Elemér Népművészeti Szövetség. A borítóképeken az OSZK Zeneműtárában fellelt isaszegi énekek teljes felsorolása, korabeli családi fotók, az Öregtemplom, isaszegi hímezsminták, a

Falumúzeum fotótárának képei, egy 1915. évi felvétel a Nagy Háború cigányzenészeiről láthatók, valamint Kenesei, született Klein Ilona kézírása a népdalgyűjteményből.

A kiadó egyesület s a magunk reményei szerint is, e hangzóanyaggal sikerül Isaszeg néptáncos életébe visszaemlenni ezt a feledésbe merült kulturális kincset, amely az itt élők önismeretét, helyi öntudatát is erősíteni.

Ismertetésünket hadd zárjuk a gyűjtő egy 1934. évi visszaemlékezésével, amely a pedagógusi hivatásának is szép lenyomata: *„Eszembe jutott az én huszonötéves tanítónői jubileumom, mikor olyan meleg szeretettel, lelkesen ünnepelt az egész község apraja-nagyja, a sok-sok régi tanítvány az újabbakkal és a szülőkkel, előjárókkal, kartársakkal egyetemben. Bizony ma már sok olyan tanítványom van – 32 évi tanítás után, –, akiknek az anyját, vagy apját is tanítottam. S ez az életmegújulás örökifjává teszi az ember lelkét. Míg a hajam egyre jobban szürkül évről-évre, úgy érzem, hogy a szívem-lelkem mindig üde marad az ifjú gyermekesreg és drága leánykám társaságában. Gyermek tudok lenni a gyermekek közt, az öreg fejemmel is. Talán ebben kárpótol a Gondviselés a sok fájdalomért, melylyel a múlt elárasztott.”*

SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN

∞ 1889 – 2019 ∞

MINDENFÉLE

Szörényi László laudációja Gulyás Judit Martinkó András-díja alkalmából*

Kedves Ünnepe! Hölgyeim és Uraim, Kedves Kollégáim, Barátaim!

A *Martinkó-díj* laudációjára készülve mindig arra vagyok a legkíváncsibb, hogy vajon mit fogok hallani majd a kitüntetettől Martinkó Andrásról. Vagyis igyekszem mindig megkeresni a kapcsolatokat a kitüntetés névadójának munkássága és a legújabb kutatási módszerek, írásbeli eredmények, előrelépések között, amelyeket a díjazottak munkáiban olvashatok. Mondhatom, hogy mindig kellemes meglepetések érnek, és mint kiderült, a zsűri ismét jól döntött.

Gulyás Juditot most látom személyesen először. Sokat olvastam már tőle, elsősorban Csörsz Rumen Istvánnak köszönhetően, aki figyelmeztetett, hogy mindent el kell olvasni a díjazott kollégától, és mindig mindent igyekeztem is. A számomra egyik legizgalmasabb tanulmánya, amely már akkor, 2006-os megjelenésekor felkeltette a figyelmemet (de gondolom, rajtam kívül a szakma többi képviselőjének a figyelmét is), a Nagy Ilona tiszteletére kiadott, *Teremtés* című kötetben található, a címe pedig egy idézet: „...*úgy kívánhat helyt Muzarionban mint a' Galeriákban a' Breughel ördögös és boszorkányos bohóskodásai*” – *A Muzáron, Élet és Literatúra mese-közlései és korabeli fogadtatásuk (1829–1833)*. Ez a tanulmány hallatlanul izgalmas, és nem csak azért, mert ismereteim szerint a magyar irodalom történetében ez az első kísérlet, mégpedig mindkét szerzőtől, tehát Szemere Páltól és feleségétől, Krisztinától, hogy rehabilitálják, a magas irodalmi kánonba való felemelését, még hozzá példákkal, amelyeket le is írnak, és elemeznek is. Ez már önmagában is rendkívül nagyra értékelendő, de még fontosabb, hogy ez a tanulmány Szalay Lászlónak egy szövegét is közli – mindenki legnagyobb öröme –, mégpedig egy olyan szöveget, amely nélkülözhetetlen például Arany János népiesség-felfogásának a megértéséhez, de Kölcsey költészetének értelmezéséhez is. Az összes olyan antológiában, ahonnan ezeket a szövegeket elemezték, rövidítve vagy sehogy sem közölték ezt a Szalay-írást. Gulyás Judit viszont beiktatta a tanulmányába, úgyhogy végre könnyen hozzáférhető. Ha csak egy kis apró

---

* Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézete *Martinkó András-díját* a 2020. évben Gulyás Judit érdemelte ki *Női műfaj volt-e a mese? – Mesemondók, mesegyűjtők, meseírók* című tanulmányával, amely a *Nőszerzők a 19. században – Lehetőségek és korlátok* című kötetben jelent meg a Reciti kiadásában Budapesten 2019-ben. A díjátadóra 2020. február 1-jén került sor az Irodalomtudományi Intézetben.

részletet veszünk szemügyre belőle – felolvasom –, abból is fogjuk látni, hogy nem túloztam, amikor Aranyhoz is nélkülözhetetlennek mondtam. Tudniillik ha csak egy-két kiragadott gondolatot hallanánk belőle, azt hihetnénk, ez csak az Arany–Petőfi-levelezésről szólhat. Azokról a témákról van szó ugyanis, hogy mi az az anyag, amit a később folklórnak nevezett valami tartalmaz, és mi az, amire nem terjedt ki a hatóköre.

„*Illy körülményekben a' néppoesis is kevés eredetit fog felmutathatni. Stilfrid és Brunswik' története a' magyar pór előtt isméretesb magánál Kádárnál 's Toldi Miklósnál; Hamlet története országszerte beszéltek, midőn a' Thuróczitól említett regék Konthrol elfeledettek, 's a' minden pórregéink' legismeretesbje, az úgy nevezett Tündér Ilona, olaszból fordítottot.*” Ez előtt arról volt szó, hogy a világirodalommal való, csupán szórványos kapcsolattartás és mindenféle más történelmi körülmények miatt mi az, ami végül is megmaradt; mi az, ami létre sem jött; mi az, ami volt, de elmúlt stb. Utána taglalja a német irodalom, a romantika vagy a kora romantika döntő szerepét a nép- vagy a népköltészet-felfogásban.

Ha még Aranynál maradunk, meg kell említeni, hogy egy éve, a 2018-as Arany-évfordulóhoz kapcsolódva jelent meg *Az Arany család mesegyűjteménye* című kiadvány, hogy úgy mondjam: a vak véletlen, a szerencse és a Jóisten áldása folytán (hogy ez a három tényező pontosan hogyan hatott egymásra ez esetben, azt nem lehet tudni). Még most is sok rejtelen van az anyag körül, például a kézírások megfejtésében, ahogy azt sem tudjuk – ami pedig nagyon fontos volna –, hogy Arany Jánosné és Juliska, amikor írták a meséket (mert hogy mikor melyikük írt, azt a kézírásuk alapján meg lehet különböztetni), diktálás útján írták-e, avagy valaki éppen mesélt nekik, és azt rögzítették, de néha egyiküknek valamiért abba kellett hagynia, és a másik átvette a folytatást? Nem tudjuk. És egy csomó más dolgot sem tudunk. De a két sajtó alá rendező minden egyes mesének utánajárt, és mindent, amit ki lehetett nyomozni, azt kinyomozták. Mondok egy példát. Megismerhetjük például – nekem ez tetszett a legjobban – azt, az Arany Jánostól elválaszthatatlan, igen rejtelmes szüzsével rendelkező szöveget is, amely a *Rózsa és Ibolyával* azonos motívumot dolgozza fel; a rejtelmes szüzsé kifejezéssel pedig arra utalok, hogy létezik egy olyan modern gyűjtés, a gernyeszegi Berekméri Sándor meséi, Szabó Judit gyűjtésében és elemzésével (*Rózsa királyfi*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977), amelyben a szöveg majdhogynem regény nagyságú, és talán csak a Jóisten tudja, hogy hogyan állt össze eredetileg, és még mi mindent rakott hozzá a derék mesélő. Ez a szöveg feltűnő módon különbözik attól a változattól, ahogyan Arany László átvette a mesét a maga gyűjteménye.

A kötet kísérőtanulmányában szó esik arról, hogy Arany László – egy picinyke privát megjegyzésen és egy másik kis utaláson kívül – miért hallgatott erről a Juliskával és az édesanyjával közösen folytatott munkáról, gyűjtésről, átírásról, szerkesztésről. Ebben a konkrét esetben viszont talán meg lehet fejteni, hogy miért írt át, miért bővített ki valamit. Ez egy jó szadista mese, kín-

zással, láblevágással, szemkiszúrással. Az Aranyé és Juliska által leírt szöveg egy részlete így hangzik: „*Mihelyt hazament a király, mindjárt megtette a nagy készüléteket a lakodalomra. Az anyja is élt még a királynak, nagyon haragudott a fiára, hogy miért házasodott meg, mert volt neki egy igen kedves szobalánya, azt akarta...*” (Ez a szobalány a szadista hölgy, aki kitalálja a láblevágásokat és a többi.) Mi lesz ebből Arany Lászlónál? „*Elment hát a király haza, megtette a nagy készüléteket a lakodalomra. Volt neki egy vén boszorkány édesanyja, akiről mind a világ azt tartotta, hogy minden éjjel a Szent Gellért hegyére jár.*” Fontos a különbség! Mert a szerző, Arany László akkor már egyetemista, és azért írja bele a Gellért-hegyet, nehogy valaki félreértse, hogy tudniillik itt igazi magyar boszorkányokról van szó, akikről tudvalevő, hogy Szent Gellért hegyén szoktak népgyűlést tartani. Ez ugyanakkor Arany Lászlónál atyai örökség is, mivel ragaszkodik a szalontai hagyományhoz. Arany János ugyanis, mint tudjuk, *Az elveszett alkotmányban* a Mátrába helyezte a boszorkányok és a táltosok gyűlését, tekintettel arra, hogy – mint ahogyan a nyelvészek ezt ki is mutatták – az a speciális dialektus, amelyet a szalontai népmese beszél, rokon a palóc dialektust beszélőkével. És természetesen a helyi boszorkányok nem röpködtek olyan nagyon messze, amikor a Mátrába is mehettek, tudniillik Szalontáról. Arról tehát, hogy Arany László hogyan dolgozott a mesékkel, ilyen részletekbe menően eddig nem tudtunk semmit, mert mielőtt ez a kézirat hosszú és kalandos úton előkerült, nagyon sokáig ismeretlen volt. Végre itt van, és mindenki nevében én is megköszönöm, hogy hozzáférhetővé tették. Mert ez a gyűjtemény, teljes egészében, úgy ahogyan van, a legméltóbb módon csatlakozik a leendő teljes Arany-kritikai kiadáshoz, annak is az új sorozatához, ami az egyik legígéretesebb munka, amely ebben a műhelyben valaha folyt. A hihetetlenül gazdag mesegyűjtemény kiadását Gulyás Judit Domokos Mariannal együtt készítette.

Arany János Juliska lányát is egy ellentmondásokkal teli és hallatlanul elfojtott légkörből kitörő írónőnek kell ezentúl tartanunk, édesanyját pedig, úgy látszik, olyan forrásnak, aki tudta néha férjével szemben érvényesíteni saját szöveghagyományát. Azt hiszem, épp a *Rózsa és Ibolya*ról írja Gulyás Judit, hogy a két változatot, mármint Arany költeményét és a családi mesegyűjteményben olvasható szöveget összevetve látszik, hogy Arany másképp, más fordulatokkal ismerte a történetet, de persze kissé átstilizálhatta antik mintaképek alapján, ami könnyen lehetséges, mert azokat is ismerte, ahogy a mama is, aki, ameddig vissza lehet követni, eléggé archaikus változatokat ismert. Ehhez hasonló a többi szöveg is a mesegyűjteményben. Azt is mondhatjuk, hogy egyszerre két írónővel gyarapodott a klasszikus magyar irodalom, annak is a női tagozata. Azon pedig továbbra is el kell gondolkodnunk, hogy méltóképpen bánunk-e általában Arany Lászlóval? Azt hiszem, az ő rejtélye mind a mai napig megoldatlan, de talán ennek a megértéséhez is egy kicsit hozzájárultunk nőrokonai írásművészetének feltárásával.

Most lássuk magát a díjazott tanulmányt. A Török Zsuzsa szerkesztette a *Nőszervezők a 19. században – Lehetőségek és korlátok* című kötetben jelent meg, a címe: *Női műfaj volt-e a mese? Mesemondók, mesegyűjtők, meseírók*. Ezt a kötetet és benne minden szöveget rendkívül jól esett olvasni, mert egyáltalán nem valamifajta politikai feminista ideológia alapján van szerkesztve, hanem úgy, hogy minden szempont, amelyet felvet, irodalomtörténeti forrással, kontextussal és magyarázattal rendelkezik, a fő kérdés ugyanis az lévén, hogy a női szerzés, a nők által írott irodalom bármely fajtája hogyan alakult át és hogyan illeszthető be a klasszikus irodalomba. (Éppen Arany tanulmányából tudjuk, hogy a vénasszonyok által mondott dajkameséknek is van antik előzménye.) Ha végigolvassuk a kötetet, azt is megtudhatjuk – hiszen mindegyik szerző munkája tartalmaz olyan szempontokat, amelyek mind hasznosak Gulyás Judit tanulmányának a megértésére vagy továbbgondolására –, hogy a mese a 19. században végtelenül egzotikus és ráadásul egy időben abszolúte arisztokratikus műfaj volt; és még az a válfaja is, amelyet a Grimm testvérek a nagy változtatások, vagyis, mondjuk így: a nyelvi kód kicserélése után, gyermekmesének neveztek el, és mint ilyen lett népszerű, az is rengeteget megőrzött magában a régi előzményekből, vagyis a napkirály udvarában keletkezett, nagyrészt parodisztikus-szatirisztikus, olykor nem épp illendő és nem épp gyermekmesei műfajból, a hugenotta, Németországba menekült mesélőknek köszönhetően.

Az ünnepelt írásmódja, meg kell jegyezni, feltűnően szerény. A díjazott tanulmány második felében is ezt figyelhetjük meg, mert noha először foglalja össze magyar nyelven azt a hallatlanul fontos szakirodalmat, amely nélkül a magyar fejlemények se nagyon érthetők, de külön felhívja a figyelmet arra, hogy nem ő találta ki a dolgot, és csak segíteni szeretne, mivel nincs magyar nyelvű összefoglalás a témában. Majd egy, a legnagyobb gyűjtésre építő, alapvető dán példát hoz, és ez után következik a magyar anyag értelmezése. Ebben arról van szó, hogy – az egy kivételnek, a Musarion verseinek a Nagy Ilona-émlékkönyvben feltárt anyagától eltekintve – milyen nehéz volt a női írót, nőírókat, vagy női költőket, költőnőket irodalomszociológiailag és -kritikailag elfogadható, nem botrányt keltő módon beilleszteni a magyar irodalmi közvéleménybe. A tárgyban a legélesebb véleményt Gyulai Pál fogalmazta meg; ezzel az utóbbi időkben, hála Istennek, több tanulmány is foglalkozott, a Recitinél egy külön kötet is megjelent. De Gulyás Judit folytatja Arannyal, akinek két-három családtagja is érintve van, mert a mama is ír, a leány is ír, és Gulyás valószínűsíti – én pedig elhiszem neki –, hogy Arany nem csak eltúrta, hogy a házban, a háta mögött irodalmi tevékenység folyjon. Arany két, erre vonatkozó, fennmaradt levele szerint aggódott, de azért meg is dicsérte Juliskát azzal, hogy ő is azt a cipót eszi, amit éppen a leány süttött, és az nagyon finom; de egyébként a leányka ábrándosságának nem különösebben örült. Az viszont egészen biztos, hogy mielőtt Arany László leadta volna nyomtatásba, a fiú szerkesztését az apa végigolvasta, és, ma úgy mondanánk, lektorálta.

Melyek azok a szerepek, amelyek a korban összeegyeztethetőnek látszottak a női szerzők női mivoltával, ahogyan azt az akkori kritikusok elképzelték a kispolgári társadalomban? Így ugrik előtérbe a mese. A hajdani arisztokratikus grófnők, bárónők, hercegnők, akik írták a francia meséket a napkirály idején, már régen leszerepeltek, eltűntek, vagy jobb róluk hallgatni, és így lett a mese polgári műfajjá. A hercegnő helyett pedig a jóságos, nagyon jó asszony képe került előtérbe, körülötte dorombol legalább egy macska, de ha több, az még jobb, és gyermekei is ott ugrándoznak körülötte. Annak ellenére, hogy Gyulai Pál miként vélekedett a női szerzőkről, figyelembe kell vennünk azt is, hogy Szendrey Júlia Andersen-fordításai vagy átdolgozásai milyen határtalan sikert arattak. (Az utóbbi időben egyre több irodalomtörténeti tanulmány is született róluk.) A *Nőszerepek*-kötet az úgynevezett „hosszú 19. század”-ról szól, hiszen a tanulmányoknak, így Gulyás Judit dolgozatának a kronológiája is tulajdonképpen túlnyúlik Arany László halálának a dátumán (1898), és eljut addig az irodalmi fordulatig is, amelynek *A Hét* megjelenése lehet valamiféle jele, vagyis egészen addig, amíg a női irodalmi szerepek átalakulnak, és elismerést nyerhetnek.

Gulyás Judit tanulmányában olvasható az is, hogy hogyan változott meg Grimm hatására, vagyis inkább Grimmnek az iskolás szintű leegyszerűsítésével a meséről alkotott esztétikai vélemény. „*Pedig* – és ez egy nagyon fontos mondat: – *Vörösmarty, Petőfi és Arany még nagyon komolyan, nagy műfajnak, alapvető műfajnak tekintették.*” És pont a *Rózsa és Ibolya* az egyik példa erre. A másik természetesen a *János vitéz*, és a *Csongor és Tünde* a harmadik. Mindez pedig azért nagyon fontos, mert a ma átadott díj nevét viselő Martinkó András rengeteget tudott és rengeteget írt a Petőfi-kritikai kiadásban a mesés elemekről, és hasonló szempontból Vörösmarty életművéről is.

Kedves Judit, szívből gratulálok a díjhoz!

Közzéteszi:
IANCU LAURA

A nagykunsági gyapjúhímzés élő gyakorlata A Szellemi Kulturális Örökség eleme lett a kunhímzés

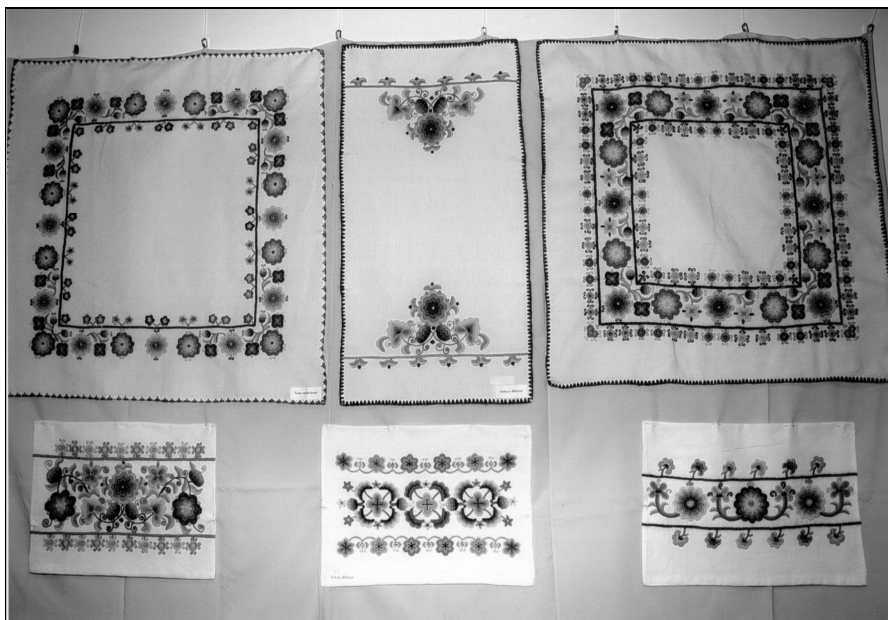
Már egy évtizede is elmúlt az a nap, amikor először találkoztam a kunhímzés-sel. Ez a „*találkozás*” lett az előfutára annak a hosszú útnak, melynek vég-eredményeként 2019. július végére elkészült a kunhímzés Szellemi Kulturális Örökség Hazai Listájára beadott felterjesztés. A felterjesztésnek több sarkalatos pontja volt, aminek maximálisan meg kellett felelni, azt pontosan, precí-

zen kidolgozni, képekkel, kiadványokkal, ajánlásokkal, videóval és különféle egyéb szóróanyagokkal, termékekkel támogatni, alátámasztani.

Elsődlegesen, magát a felterjesztésre szánt szellemi kulturális örökséget kellett bemutatni: eredetét, előfordulását, jellemzőit. Fontosnak ítéltük, hogy a döntéshozók lássák, milyen régi hímzésről van szó, és hogy milyen kevés eredeti darabból kelt életre, éli reneszánszát úgy, hogy mára már a kun ember identitásának egyik alappillére lett.

Pontosan meghatározva leírtunk mindent, amit magáról az örökséglelemről tudni kell, majd a megőrzése és a továbbéltetése érdekében tett eddigi intézkedésekre és egy évtizedes erőfeszítésekre (programok, feladatok) térünk ki. Minden egyes, a jelölő elemet érintő, közösséget, csoportot, egyént felsorolva, külön taglalva elért eredményeiket, véghezvitt feladataikat és azon törekvéseit, melyek jelenleg is zajlanak, részletesen leírtunk.

Napjainkban több nagykunsági és bácskai – a 18. században a Nagykunságból kirajzott – településeken működő közösségek (hímzőkörök, szakkörök, egyesületek) és egyéni hímzők ápolják ezt a hagyományt. A kun városok lakói ismerik a kunhímzést és tudják, milyen nagy érték tulajdonában vannak. Ez az érték nem csak a múltjuk egy darabkája, de jelenük szerves részét is jelenti. A kun identitástudat, a másoktól való különbözőséget, de mégis az egységet, az összetartozást jelenti az ott élőknek.

A felterjesztés következő fontos pontjaként részleteztük, hogy napjaink kultúrájában miképp jelenik meg a kunhímzés. Legtöbbször egyedi alkotás-ként van jelen a tárgyi kultúrában, de önmagában is közösségalkotó tényező. Az egyén az általa készített darabokkal demonstrálja a nagykunsági csoport-hoz való tartozását.

A kunhímzés mint kulturális szellemi örökség a 19. századtól napjainkig jelen van a nagykunságiak kultúrájában. A 20. században a népművészet iránti érdeklődés újra és újra felfedezte, éltette. A két világháború között a Gyöngyösbokréta, az államszocialista korban a Népművészeti Szövetkezetet, majd a honismereti mozgalom eszköztárába került be a népművészet támogatása. Túrkevéen 1975-ben alakult meg a Népi Díszítőművészeti Kör, mely napjainkban is működik. Mivel a 21. század elején az „*Újra öltünk, örököltünk*” felhívásra a hímző nők legtöbbször hímzőkörökbe tömörültek, így a közös érdeklődés alapján szerveződő közösségek a helyi társadalom civil szervezeteiként működnek. Napjainkban az általuk készített munkák használati tárgyként a lakáskultúrában (függöny, párna, terítő), a viseletkultúrában (fel-lépő ruha, hímzett blúz, kötény, papi ruha, öltözetkiegészítő: öv, táska, pénztárca, zsebkendő-, szemüveg-, telefon-, laptop-, nyújtófa-, tolltartó, neszesz-szer, edényfogó) van jelen. A kunhímzéses tárgyak ezenkívül dísz tárgyként, ajándéktárgyként és fesztivál, népművészeti vásári áruként is funkcionálnak. A hímzésmotívumokat meghívókon, plakátokon, könyvek és egyéb kiadványok (programfüzet, étlap, szórólap) borítóin is megtaláljuk. Logóként is használt. Helyi termékeken is alkalmazzák (kolbászcimke, perectasak). Időnként más ajándéktárgyra is felfestik. Kunhímzéses templomi oltár-, úrasztali és szószéki terítőt használnak Kisújszálláson, Kunmadarason, Kunhegyesen, Törökszentmiklóson, Túrkevéen, Bácskossuthfálván. Túrkevéen az énekeskönyveket is kunhímzéses borító fedi.

Hosszasan lehetne még sorolni, hogy milyen formában jelent meg idáig, de ezzel a kis összeírással érzékeltetni tudtuk, hogy nem egy fellángolás a kun ember életében a szörhímzés, hanem, a 18. századtól a 21. századig hosszú utat bejárva, a mai kor kívánalmainak megfelelően, a mindennapok részévé vált.

A megírt felterjesztés legfontosabb része az örökségem megőrzésének további tervezett lépései és az érvelés a felvétel mellett voltak.

A megőrzés lépéseit a következő pontokba szedtük.

1. Kapcsolattartás az aktív közösségekkel, szakemberekkel.
2. Képzések generálása a témában.
3. A mai környezeti kultúrába illő, használati értéket képviselő tárgyak készítése a kunhímzés jellegzetességeit felhasználva.
4. Korábbi erőfeszítések további működtetése.
5. Gyermek számára rendhagyó hon- és népismereti órákon, szakkörökön és tanfolyami kereteken belül történik a kunhímzés megismertetése, tanítása.
6. Felnőtt alkotói közösség működtetésével a technika folyamatos gyakorlása.

7. Más települések hasonló közösségeivel együttműködve gyűjtés és feldolgozás.

8. A legkisebbek számára korosztálynak megfelelő ismeretanyagot nyújtó kifestő elkészítése.

9. Alkotótábori foglalkozásokon a spontán érdeklődők megismertetése a hímzéssel.

10. Kiállítások, hiteles szakmai előadások rendezése, tartása a témában.

11. Foglalkoztatás keretében piacképes termék előállítása, amely minőségi ajándéktárgyként képviseli ezt a díszítőművészetet.

12. A régi, múzeumi darabok újrAhímzése, ezáltal mindenki számára elérhetővé válik majd. Kiállítási tárgyként való megjelenítése. A régi minták feldolgozása.

13. V. Szathmári Ibolya néprajzkutató segítségével elkészült egy olyan PPT-s anyag, amelyen keresztül bemutatásra kerül a kunhímzés zsűri által elfogadott felhasználási javaslata. Ezt a hímzőkörök szabadon felhasználhatják. A szakemberek által tett javaslatok hozzájárulnak ezen hímzéskultúra szakmai alapjainak stabilizálásához.

Majd az alábbiakkal érveltünk a nemzeti jegyzékre való felvétel mellett.

A nagykunsági települések népi kultúrája, kézműves hagyománya évszázados gyökerekre tekint vissza. Az itt élők ezért is érezhetik mindig fontosnak ősi tudásuk átörökítését, hiszen általuk őrizhetik meg kun identitásukat.

Napjainkban felértékelődött ezek közösségformáló és nem utolsósorban gazdasági ereje. Ezt mérlegelve indultak el Nagy-kunság-szerte a különböző helyi kezdeményezések, különféle formába öltve tevékenységüket. Van, ahol intézményi kezdeményezésre (Kunhegyes: 2015-ben indult a foglalkoztatás, melynek keretében 11 fő sajátította el a kunhímzést és a csipkeverés folyamatát). Van, ahol a 2014-ben indított „*Újra öltünk, örökítünk*” programsorozat után alakultak szakkörök (Kunmadaras, Berekfürdő, Kisújszállás). Az ismeretek elmélyítése, bővítése olyan tudást nyújtott a résztvevőknek, amelynek birtokában a saját lakásuk díszítésén túl a jelenkor elvárásainak megfelelő piacképes termékek előállítása is megvalósítható.

Úgy gondoljuk, hogy egy népcsoportra jellemző valamennyi kulturális tartalom éltetője, megtartója az adott közösségnek, így a kézműves hagyományok is. Fontos, hogy a mindenkori generációk megőrizzék és gazdagítsák azt. A kunhímzést varró közösségek is ezt szolgálják.

A kunhímzés az egyedi jellemzőinek köszönhetően a Nagy-kunság díszítőművészetének kiemelkedő része, és mint ilyen, a magyarság tárgyi, szellemi kulturális értékei között képviseli a nagykunsági néprajzi csoport sajátos ízlését, sajátos jellegzetességeit. Örzése, a jelen és a jövő számára történő átörökítése minden kor számára fontos. A hétköznapi életben való használhatóságának megismertetése a Nagy-kunság településein tevékenykedő kézműves-mesterek munkáján keresztül, szélesebb körben történő használata valósulhat meg.

Az érintett közösségek tagjai messzemenően elkötelezettek a kunhímzés tudásának ápolásáért és továbbadásáért, a hazai és nemzetközi népszerűsítésért, az innováció támogatásáért. Minden érintett csoport és személy fontosnak tartja a szőrhímzés ezen ágának, a kun identitású emberek örökségének, a kunhímzés hagyományának fennmaradását, továbbélését, mert a kun tudatot és egyben a magyar identitást erősítőnek érzik, ahogy ez a csatolt ajánlásokból, támogató nyilatkozatokból is kitűnik.

A kunhímzéssel kapcsolatos felterjesztést három térségi civil szervezet nyújtotta be Jász-Nagykun-Szolnok megyéből: a Kézműves Örökség Egyesület (elnök: Bán Andrea), a Jász-Nagykun Solnok Megyei Tudományos Egyesület (elnök: Örsi Julianna) és a Nagykunsági Népművészek Egyesülete (elnök: S. Kovács Ilona). A jelölő szervezetek együttműködése a jelölt kézimunkakörökkel élő, mindennapos. Kölcsönösen segítik egymást (kiállításrendezés, zsűriztetés, szakmai tanácsok, véleményezés stb.).

A helyi önkormányzatok támogató javaslatukkal igazolják, hogy a településük kulturális életében jelentős szerepet töltenek be a kézimunkázó nőcsoportok. Munkájuk több mint hobbi, a helyi hagyományörzésben jelentős szerepet töltenek be, példamutatóan aktívak. Jelentősen hozzájárulnak a kistáj arculatának kialakításához, így segítve a Nagykunság és a Bácska turisztikai vonzerejének növelését.

A támogató kulturális intézmények ugyancsak pozitív véleménnyel vannak a népi kultúra megőrzését felvállaló csoportok munkájáról. Több közösség éppen valamelyik művelődési intézmény keretein belül működik. A civil szervezeti fejlettségük különböző szinten áll, egyeseknek szükségük van a „védőszárny”-ra, mások elindultak az önállósodás útján.

Egyedülálló az az összefogás, az a közös megvalósítandó célkitűzés, amelyet a beajánlott hagyományörző csoportok, a beajánlók, az önkormányzatok, a kulturális intézmények együttesen alakítottak ki. Ez a térségi együttműködés segíti a vidék kultúrájának a fenntartható fejlődését.

Bízunk abban, hogy a felterjesztés pozitív döntésben részesül és méltó helyére emeli a Nagykunság ezen kulturális örökségét, az UNESCO Nemzeti (magyarországi) Szellemi Kultúrájának reprezentatív elemei közé.

És jött a várva várt hívás, az a bizonyos „telefon” Csonka Takács Esztertől, a Szellemi Kulturális Örökség Magyarországi Igazgatóságának vezetőjétől.

Az ünnepségnek a kaposvári Szivárvány Kultúrpalota adott helyet. Az átadóra delegált képviselőt a következő. Berekfürdő: Schmozer Ilona, Karcag: N. Pádár Ágnes, Kisújszállás: Pápai Istvánné, Kunhegyes: Szentpéteriné Lévai Mária, Kunmadaras: Bozsó Sándorné, Túrkeve: Nagy Istvánné és jómagam mint hímző Törökszentmiklósról és mint projektvezető.

A köszöntők, majd Kaposvár bemutatása és az ünnepi műsor után Csonka-Takács Eszter, a Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóságának vezetője ismertette az öt új elemet: a csárdás, a verbunk tánc, a magyar népi vonós zenekari formáció, a tojásírás hagyománya, a nagykunsági gyapjúhímzés élő

gyakorlata került be 2019-ben a szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékébe. A jó megőrzési gyakorlatok regisztere pedig a Népművészeti Egyesületek Szövetsége tevékenysége körében zajló, népi kézműves szakmai tudás átörökítésének modelljével bővült. Egymás után külön-külön kerültek bemutatásra az új elemek, azok ünnepségre érkező képviselői, majd a felterjesztőket hívták fel a színpadra, ahol a közösségek nevében dr. Fülöp Pétertől, az EMMI művészeti, közművelődési és közgyűjteményekért felelős helyettes államtitkárától és dr. Tuzson Bence közszolgálatért felelős államtitkártól vehették át a felvételt elismerő miniszteri dokumentumot. Közösségi felterjesztés benyújtójaként nekem jutott az a hatalmas megtiszteltetés, hogy átvehettem. Megható érzés volt felmenni a színpadra, átvenni a dokumentumot és fogadni a gratulációkat.

*A nagykunsági hímzőkörök vezetői a kaposvári ünnepségen,
a jobb szélén Csonka-Takács Eszter*

„A nagykunsági gyapjúhímzés élő gyakorlata” címen a kunhímzés ezen túl a magyarországi Szellemi Kulturális Örökség része!

A Kulturális Örökség Napja programsorozat keretében a következő két nap (szeptember 21–22-én) Kaposvár főterén volt lehetőségünk a többi új elemmel együtt bemutatkozni, a régiek gyűrűjében. A gyönyörűen felépített kiállításunkat interaktívan készítettük el. Az érdeklődő közönség nem csak megcsodálhatta a Nagykunság különleges szőrhímzését, hanem annak, aki kész-

tetést érzett rá, vagy kíváncsi volt, lehetősége nyílt kipróbálni a kunhímzés különleges öltéstechnikáját.

Örömnép volt! Igen, az, amikor egy évszázadok óta őrzött, átörökített értéket ilyen megtiszteltetés ért. Bízunk abban, hogy ezáltal lehetőségünk lesz itt hazánkban, vagy akár világszerte megismertetnünk mindenkiel a kunhímzést!

BÁN ANDREA

Kunikum – Nagykun Kulturális Információs Pont

A koronajárvány miatt csak a háttérben tudtak dolgozni a kulturális intézmények és civil szervezetek 2020 első félévében. Így a Túrkevei Kulturális Egyesület is több hónapos előmunkálat után március helyett csak június 30-án léphetett a nyilvánosság elé. Ekkor tudta megnyitni a KUNIKUM – Nagykun Kulturális Információs Pontot, amely egyúttal bemutatóteremként és közösségi helyként is funkcionál. Csonka-Takács Eszter néprajzkutató szakmai megnyitójában elismeréssel szólt az új kezdeményezésről. A KUNIKUM – Nagykun Kulturális Információs Pont jelentőségét bizonyítja, hogy eljött az avatóünnepségre Hubai Imre, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Közgyűlés elnöke is, aki a Megyei Értéktár Bizottság nevében is üdvözölte ezen előremutató lépést. Mindez nem valósulhatott volna meg, ha Túrkeve polgármestere és Önkormányzata nem áll a civil kezdeményezés mellé. A városnak nagyon fontos turisztikai szempontból is kulturális értékeink népszerűsítése – hangsúlyozta Sallai R. Benedek köszöntőjében.

A június végi rendezvényre 46 nagykunági alkotó (köztük *A Népművészet Mesterei*, népi iparművészek, a népművészet különböző ágaiban tevékenykedők) hozta el munkáit bemutatásra, a tárlat egész nyáron látható volt a KUNIKUM bemutatótermében Túrkeven, a Széchenyi u. 3. sz. alatt. Ez a bemutató időnként tovább bővül, átalakul, mutatja a Nagykunág élő népművészetének sokszínűségét, gazdagságát. A kiállítók a következő iskolai évben alkalmanként foglalkozást is tartanak általános iskolásoknak, hogy felkeltsék az érdeklődésüket a népművészet iránt.

A Túrkevei Kulturális Egyesület régi terve, hogy kulturális tevékenységei (könyvkiadás, könyvbemutató, kutatás, ismeretterjesztő előadások, egyéb programok) mellett legyen egy olyan kezdeményezés, ami nagyot lendít a város és a Nagykunág ismertebbé tételében és hozzájárul a kultúra erősítéséhez, a szülőföldhöz való kötődéshez. Megjegyzem, hogy ez az egyesület eddig is sokat tett a Nagykunág kulturális életének színesítéséért olyan nagy projektek megvalósításával, olyan kezdeményezésekkel, amelyek maradandóak. Például kezdeményezték a Jászkun Redempció 250 éves évfordulójának meg-

ünneplését, Túrkeve Város Napját. Ezek ma is élnek, de mellette számos új kezdeményezés elindítói, támogatói a Jászkunságban (jászkun kapitányi tanács, lovas bandérium, civil szervezetek bemutatkozása stb.).

Röviden bemutatom az új kezdeményezést. Először is mit jelent, honnan származik a név, KUNIKUM? A szó kitalálója Gyárfás István, aki a jászkunok történetének elhivatott kutatója, mindezidáig a Jászkunság legrészletesebb bemutatásának írója. A négykötetes munka 1883–85-ben jelent meg. Egyik írásában javasolta, hogy legyünk büszkéek a „*kunikum*”-okra, azaz mindarra, amit a kunok évszázadokon át alkottak, ami jellemző a kultúrájukra, amit őseik keletről hoztak, ami a letelepedésük utáni életüket, tárgyi és szellemi kultúrájukat jellemzi.

Nagykun értékek a kiállításban

A mostani kezdeményezés ennek a küldetésnek a felvállalását jelenti. A KUNIKUM hívószó a Nagykunságban és környékén élők számára. Mutassuk be térségi értékeinket, legyenek azok népművészeti, művészeti, gasztronómiai, hagyományőrző vagy éppen hagyományteremtő tevékenységek. Őrizzük és folytassuk azokat. Az egyesület szeretne mások új kezdeményezéseiről is hírt adni, legyen az szellemi termék vagy új gyakorlat bevezetése. A lokális értékek megismertetése különösen fontos az ifjabb nemzedék számára. A globális társadalmi szemlélet mellett nagy szükség van a lokális, kun, magyar nemzeti tudat erősítésére, településeink népeségmegtartó erejének fokozására. A gazdasági fejlesztés mellett a vidéken élők szülőföldhöz ragaszkodását is erősítenünk kell. Találják meg a fiatalok is helyben az életfenntartás lehetőségét és

kulturális igényeik kielégítését. Legyenek büszkék azokra az alkotókra, közösségi emberekre, akik ebben példát mutatnak. Manapság a közösség belső erejének megnyilatkozására még nagyobb szükség van, mint valaha. A járvány okozta helyzetben elsősorban magunkra (öntevékenykedő lakosokra, adakozókra, az önkormányzat, az intézmények, civil szervezetek, családok, egyének összefogására) számíthatunk.

A Túrkevei Kulturális Egyesület szeretne hozzájárulni a Nagykunság és vidéke értékeinek megismertetéséhez a hazai és a külföldi érdeklődők számára. Bízunk abban, hogy a Nagykunság és ezen belül a város fejlődéséhez marketing tevékenységükkel is hozzájárulnak. Persze szükség van társadalmi összefogásra, önkéntesek, támogatók segítségére is. Kulturális kínálatukkal minden bizonnyal nő az idelátogató turisták száma, ami hozzájárul a strand, a szálláshelyek, az éttermek, a boltok bevételének növeléséhez.

Simon Éva népdalénekes műsorát hallgatják az ünnepség résztvevői

A KUNIKUM sikeres működésének reményében eddig Karcag, Kisújszállás, Kunhegyes, Kunmadaras, Kunszentmárton, Berekfürdő, Kenderes, Mezőtúr önkormányzata és a Nagykun Hagyományőrző Társulás adta támogató nyilatkozatát, valamint 9 intézmény, civil szervezettel jött létre együttműködési megállapodás. A projektgazda további partnerekre is számít.

A cél megfogalmazásában, a kivitelezés módjában együtt gondolkodtak és mások véleményét, tanácsát is kikérték. A tevékenység elkezdéséhez azonban szükség volt egy épületre, amelyet Túrkevei Város Önkormányzata bizto-

sított. Köszönet illeti a polgármester és a képviselőtestület pozitív hozzáállását, támogatását, hogy a nehéz időben is kiállt ezen kulturális kezdeményezés mellett. Az épület felújításában 22 személy segített önkéntes munkájával. Tizenhárom támogató anyagilag és munkával is hozzájárult a korszerűsítéshez. Az avatóünnepség megvalósításában pedig 12 közreműködő segített. A közel száz segítőknek emléklapot adtak át a megnyitó alkalmával. A fiatalok – az Egres Kiss Lajos néptáncsoport táncosai és Simon Éva fiatal, tehetséges helyi népdalénekes – parádés fellépésükkel bizonyították, hogy van jövője a hagyományőrzésnek, vannak és lesznek zászlóvivői a továbbiakban is.

ÖRSI JULIANNA

∞ 1889 – 2019 ∞